

Ünvanlı sosial yardım:

*Ədalətlik, bərabərlik və
ünvanlılıq prinsipləri*

İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi
Bakı - 2006

İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi
Bakı şəhəri,
S.Rüstəmov küç., ev 3/6, mən.3
Tel: (99412) 492 52 80
Faks: (99412) 598 44 31
E-mail: erc@aztelekom.net
Website: www.erc-az.org

Müəlliflər: Qubad İBADOĞLU
Azər MEHTİYEV
Rövşən AĞAYEV

Kitabda ölkədə ünvanlı dövlət sosial yardımına dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərin nə dərəcədə səmərəli xərclənməsini araşdırmaq məqsədilə İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzinin apardığı monitoring və tədqiqatların nəticələri yeri alır. Nəşrdə ünvanlı sosial yardım mexanizmi ilə bağlı bir sıra inkişaf etmiş dövlətlərin, keçid dövrünü yaşayan ölkələrin təcrübəsinə diqqət yetirilir. Öz növbəsində, kitabda yeni sistemin hüquqi bazasını təşkil edən normativ-hüquqi aktların tam dəsti çap olunur.

Nəşr sosial müdafiə sahəsində çalışan, sosial müdafiə siyasətini işləyib hazırlayan dövlət orqanları, müstəqil mütəxəssislər, vətəndaş cəmiyyəti qurumlarının ekspertləri və tələbələr üçün nəzərdə tutulur. Kitabdan habelə ünvanlı sosial yardım almaq üçün müvafiq dövlət qurumlarına müraciət etmək istəyən sınavi vətəndaşlar da faydalana bilər.

*Kitab Açıq Cəmiyyət İnstitutu Yardım Fondunun “**Ünvanlı sosial yardım mexanizmi ilə bağlı ictimaiyyətin maarifləndirilməsi və bu məqsədlə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərin istifadəsinin monitorinqi**” layihəsi çərçivəsində hazırlanıb.*

Kitab pulsuz paylanır

ISBN 9952-8057-9-9

© İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi

Giriş

Hər bir dövlətin əsas vəzifələrindən biri ölkə vətəndaşının layiqli həyatının təmin edilməsidir ki, bu da iqtisadiyyatın bir sistemdən digərinə keçidi dövründə daha da aktuallaşır. Belə ki, iqtisadi münasibətlərin transformasiyası sosial-ictimai həyatın bütün mərhələlərinə öz təsirini göstərir və bu təsirin mənfi nəticələri isə daha çox əhalinin həyat səviyyəsində əks olunur. Belə olan halda dövlətin bu sahədə siyasəti əsasən əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə və ya ən pis halda mövcud səviyyənin qorunub-saxlanılmasına, onun aşağı düşməsinin qarşısının alınmasına yönəldilməlidir.

Respublikada mövcud sosial müdafiə sistemi sovet dövründən miras qalmış, 30-dan çox müavinət və yardımı özündə cəmləşdirən çoxşaxəli bir sistemdir. Bu sistem müxtəlif kateqoriyalı vətəndaşları əhatə etsə də, onun yoxsulluqdan müdafiə qabiliyyəti həddən aşağı səviyədə olmuşdur ki, bu da iki səbəblə bağlıdır. Onlardan birincisi müavinətlərin məbləğinin aşağı olması, ikincisi isə bu müavinətlərin ailələrin ehtiyacı nəzərə alınmadan təqdim olunmasıdır. Keçid dövründə daha da kəskinləşən yoxsulluq problemi və büdcə vəsaitlərinin məhdudluğu respublikada ünvanlı sosial yardım sisteminin tətbiqini zəruri etmişdir.

2006-cı ilin ikinci yarısından etibarən Azərbaycanda ünvanlı sosial yardım mexanizminin tətbiqinə başlanılmışdır. Hazırkı qaydada ailələrin ehtiyacının qiymətləndirilməsi əsasında onlara ünvanlı ünvanlılıq, ədalətlik və bərabərlik prinsipləri gözlənilməklə sosial yardımların təqdim edilməsi cəmiyyət üçün də bir yenilikdir. Bu sahədə dünya ölkələrinin zəngin təcrübəsi bu konsepsiyanın müvəffəqiyyətli və uğursuz tətbiqinin səbəblərinin araşdırılması üçün geniş imkanlar yaradır. Heç şübhəsiz ki, hər bir islahatın müvəffəqiyyəti birinci növbədə cəmiyyətin bu sahədə məlumatlılıq səviyyəsindən və bu islahata məsul olan inzibati strukturların yeniliklə ayaqlaşmaq iqtidarından asılıdır.

Respublikada ünvanlı sosial yardımın ilk dəfə olaraq tətbiq edilməsi, eyni zamanda həm yardımı alacaq, həm də bu yardım təqdim edəcək tərəflərin davranışının təhlili, eləcə də bu sahənin daima təkmilləşmə ehtiyacı islahatın müxtəlif mərhələlərində monitorinqlərin aparılmasını zəruri edir.

Bu istiqamətdə monitorinqin əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirən İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi (İTM) Milli Bütçə Qrupunun təşkilati, Açıq Cəmiyyət İnstitutu - Yardım Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "Ünvanlı sosial yardım mexanizmi ilə bağlı ictimaiyyətin maarifləndirilməsi və bu məqsədlə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərin istifadəsinin monitorinqi" layihəsi çərçivəsində 2006-cı ilin iyun-iyul ayları ərzində müxtəlif bölgələrdə sorğular keçirilib. İctimaiyyətə təqdim olunan bu kitab məhz həmin araşdırmanın nəticələrini əks etdirir. Layihənin bir istiqaməti də həmin bölgələrdə bələdiyyələr və yerli qurumların nümayəndələrinin əztəminatlı hesab etdiyi, ünvanlı sosial yardım üçün müraciət etmiş yerli sakinlərin, eyni zamanda bu və ya digər səbəbdən yardım üçün müraciət etməmiş vətəndaşların ümumi gəlir və xərclərinin hesablanması, onların ünvanlı sosial yardım almaq hüququnun qiymətləndirilməsi və nəhayət onların nə səbəbdən müraciətinin olmamasının səbəblərini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Bununla yanaşı İTM-in layihəsi çərçivəsində ünvanlı sosial yardım sahəsində milli qanunvericilik bazası tədqiq edilmiş, həmçinin dünya təcrübəsi araşdırılaraq Azərbaycanda bu bazanın təkmilləşdirilməsi məqsədilə müvafiq təkliflər işlənmiş və adıyətı orqanlara göndərilmişdir. Kitabda bir sıra ölkələrin təcrübəsinin əsas məqamlarını əks etdirən materiallar, bununla yanaşı respublikada ünvanlı sosial yardım sistemini tənzimləyən qanunlar, qaydalar və hətta təlimat məktubları da təqdim olunur.

İTM-in Hollandiyanın "N(o)vib" təşkilatının maliyyə dəstəyi ilə həyata keçirdiyi eyni adlı layihəsi çərçivəsində ünvanlı sosial yardım üzrə mütəxəssislərin bu sahədə bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsi məqsədilə apardığı sorğunun nəticələrinin də bu kitabda təqdim oxucularda tədqiqata dair zəngin və tam fikrin formalaşmasına xidmət edir .

Ümid edirik ki, İTM-in apardığı tədqiqat prosesində əldə olunmuş nəticələr respublikamızda ünvanlı sosial yardım sahəsində mövcud olan təcrübənin mükəmməlləşdirilməsinə və bu sistemin daha da təkmilləşdirilməsinə xidmət edəcək.

Introduction

One the most important duties of the government is guarantee for worthy living standards of its citizens. It particularly becomes more actual during transition from one economic system to another. Thus, transformation of economic relations impacts on all stages of the social and economic life, and its negative results are mostly reflected in the lives of population. Therefore, government policies in this area should target to increase the living standards of the population, or at least maintain the process at the current level and prevent from decrease.

The social defense system in the republic has remained from Soviet times. It is a multi-branch system with more than 30 types of benefits and pensions. Though the system covers different sections of citizens, its defense capacity for the vulnerable groups is quiet low due two reasons: the low level of benefits and the assignment of benefits without considering the needs of families. The poverty problem, which becomes more serious in the transition period, and the restricted budget necessitated the creation of a target social assistance system in the republic.

The target social assistance mechanism was introduced in the republic in the second half of 2006. Provision of social assistance according to number of families addressed, justice, and equality principles by present methods is something new in the society. Broader foreign experience in this field, gives an ample opportunity to investigate the reasons for successful and unsuccessful use of this concept. Success of each reform certainly depends on the level of public awareness in this sphere and competence of administrative structures responsible for the reform to keep up with innovations.

The fact that target social assistance system was used in the country for the first time, analysis of the behavior of both beneficiaries and providers, as well as the need to upgrade this area all the time call for monitoring of different stages of the reform.

The Economic Research Center (ERC), highly estimating the importance of monitoring in this field, conducted surveys throughout Azerbaijan's regions between June and July 2006 with organizational support of the National Budget Group (NBG) and funding from the Open Society Institute – Assistance Foundation (OSI-AF) as part of the project “Public Awareness on Target Social Assistance Mechanisms and Monitoring of Funds Allocated from the State Budget to that end”. This book that ERC presents to the public reflects just the survey outcomes. One of the directions of the project is to calculate general incomes and expenses of the citizens considered as vulnerable groups by municipalities and local communities in those regions, of local residents who appealed for target social assistance and/or failed to do so for whatever reasons, appraise who are entitled to target social assistance, and finally, reveal the reasons for failure to appeal.

In addition, the national law on target social assistance was investigated within the ERC-conducted project, international experiences were analyzed to develop proposals to advance this area in Azerbaijan, and these proposals were later submitted to related structures for consideration. Materials reflecting the foreign practice experience, as well as rules, regulations, and even instructions regulating the target social assistance system in the republic have been covered in the book.

With financial support of Novib (Holland), presentation of the surveys results titled similar to the project name, and in which ERC assessed competence and skills of experts in the field of target social assistance will help readers have a broad and complete idea about the research.

We believe that the results of ERC-led research will lead to completeness and advancement of local practices related to target social assistance in our republic.

**Azərbaycanda ünvanlı sosial
yardımların tətbiqilə bağlı**

**qanunverici baza
və onun təhlili**

Istənilən mexanizmin effektiv tətbiqində həlledici şərtlərdən biri təkmil qanunverici bazanın mövcudluğudur. Bunu nəzərə alaraq İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi Azərbaycanda ilk dəfə olaraq ünvanlı sosial yardım proqramının reallaşdırılması üzrə monitorinqə normativ-hüquqi aktların təhlililə start verdi.

Azərbaycanda tətbiq olunan ünvanlı sosial yardım mexanizminin qanunverici bazası bir neçə mühüm normativ aktdan ibarətdir. Bura aşağıdakı sənədlər daxildir:

- ◆ *"Yaşayış minimumu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu*
- ◆ *"Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu*
- ◆ *Sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi, onun təyin olunması, verilməsi və verilməsindən imtina edilməsi Qaydaları*
- ◆ *Ailənin orta aylıq gəlirinin hesablanması Qaydası*
- ◆ *Şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanması Qaydası*

Qeyd olunan sənədlərin təhlili və aparılan araşdırmalar göstərir ki, ünvanlı sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi və təyin olunması ilə əlaqədar səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən hazırlanmış mexanizm müəyyən bürokratik əngəllərin meydana çıxmasını qaçılmaz edir. Belə ki, qüvvədə olan qanunvericilik aktları ünvanlı sosial yardım almaq üçün müraciət edəcək şəxslərin xeyli sayda instansiyalardan müxtəlif sənəd və arayışlar təqdim etməsini nəzərdə tutur. Bundan əlavə, yoxsul ailələrin ünvanlı sosial yardım hüququ qazanmasında, həmçinin

onların alacağı yardımların məbləğinin müəyyən olunmasında əsas baza rolunu oynayacaq ehtiyac meyarının müəyyənləşdirilməsi üçün təklif olunan hüquqi norma obyektiv sosial-iqtisadi şəraitin tələblərinə cavab verməyən subyektiv qərarların qəbuluna yol açmağa bilər. Daha bir problemlə məsələ ünvanlı sosial yardımın verilməsi məqsədilə ailənin orta aylıq gəlirlərinin hesablanması zamanı istifadə olunacaq mexanizmlə, xüsusilə də vətəndaşların torpaq payından əldə olunan gəlirlərin hesablanması qaydası ilə əlaqədar qeyd etmək mümkündür. Nəhayət, ünvanlı sosial yardımın təyin olunmasından imtina edilməsilə əlaqədar tətbiqi nəzərdə tutulan hüquqi normalar xeyli sayda yoxsul ailələrin dövlətin verdiyi minimum sosial təminat hüququndan məhrum olmasına səbə verə bilər. Qeyd edilən problemləri nəzərə alaraq İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi bilavasitə ünvanlı sosial yardım mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsilə bağlı aşağıdakı tövsiyələrin nəzərə alınmasını təklif edir:

- ◆ *Ünvanlı sosial yardımın alınması ilə bağlı müraciət zamanı vətəndaşlardan tələb olunan sənəd və arayış formaları unifikasiyaya edilməsi, bir neçə instansiyadan tələb olunan sənədlərin vahid arayış vərəqində yerli icra nümayəndəliklərindən və bələdiyyələrdən alınması imkanlarını araşdırmalıdır. Məsələn, ailənin hərbi xidmətdə olan üzvü, ailənin sərəcmanında olan torpaq sahəsi (onun ölçüsü, kateqoriyası və s.) və ailənin təcridxanada olan üzvü ilə bağlı məlumatları bələdiyyələr eyni arayış əsasında təqdim edə bilər. Bundan əlavə, vətəndaşların aldığı pensiya və müavinətlərin məbləği ilə bağlı məlumatlar əmək və əhalinin sosial müdafiəsi mərkəzlərinin müntəzəm olaraq yeniləşdirilən avtomatlaşdırılmış informasiya bazasına daxil edilir, müraciət etmiş şəxslərə aid bu məlumatları həmin mərkəzlər bilavasitə yerində özləri dəqiqləşdirir.*

- ◆ *Ehtiyac meyarının müəyyən olunması ilə bağlı mexanizm qanunvericilikdə konkret göstərməlidir. Məsələn, hazırkı realığı nəzərə alaraq ilkin dövrlər üçün ehtiyacılıq həddini rəsmi təsdiqlənən yaşayış minimumunun dəyərini ən azı 60 faizi səviyyəsində götürmək olar.*
- ◆ *Yaşayış minimumunun məbləğinə yenidən baxılması proseduru çevik olmalıdır. Bundan əlavə, yaşayış minimumu tək-cə sosial-demoqrafik qruplar üzrə deyil, həmçinin ayrı-ayrı regionlar üzrə hesablanmalıdır.*
- ◆ *Ünvanlı sosial yardımın təyin olunması zamanı ailə gəlirlərində vətəndaşların torpaq payından gəlirləri müəyyən oluncən hesablama bazası kimi torpaqların normativ qiyməti deyil, ayrı-ayrı regionlar üzrə orta məhsuldarlıq göstəricisi, müxtəlif kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bazar qiymətləri və məhsulun əldə edilməsinə çəkilən xərclərin səviyyəsi nəzərə alınmaqla ailə təsərrüfatlarının xalis gəlirləri əsas götürülməlidir.*
- ◆ *Sosial yardımların verilməsindən imtinaya səbəb olan hallara yenidən baxılmalıdır. Xüsusilə də ailə və ailədə adambaşına düşən xırda və iribuynuzlu mal-qaranın hazırda nəzərdə tutulan sayının imtina üçün meyar olaraq götürülməsinin ciddi müzakirəyə ehtiyac var. Belə ki, əhəlinin mal-qara ilə əlaqəli məşğuliyəti şəxsi-yardımçı təsərrüfata aiddir. Başqa sözlə, sosial yardım almaq istəyən ailələrin şəxsi yardımçı təsərrüfatdan qazancların hesablanması qaydaları əsasında bu məşğuliyət növündən də əldə olunan gəlirləri aşkarlamaq mümkündür.*
- ◆ *Ünvanlı sosial yardımın əhəliyə çatdırılmasının gələcəkdə bələdiyyələrə həvalə olunması ilə bağlı indidən müəyyən mexanizmlərin tapılması istiqamətində fikirləşmək olar. Mə-*

sələn, hazırkı dövrdə pilot qaydasında bir neçə bələdiyyənin timsalında bunu sınaqdan keçirmək mümkündür.

- ◆ *Ünvanlı sosial yardımın mükəmməl statistikası təşkil olunmalı, rəsmi statistik hesabatlarda ümumi məlumatlarla yanaşı ölkənin hər bir bölgəsi üzrə ünvanlı sosial yardım alan ailələrin, bu ailədə olan şəxslərin sayı, onların aldığı sosial yardımların həcmi, yardım alan ailələr üzrə benefisiarların sosial-demoqrafik tərkibi və s. barədə informasiyalar əks etdirilməlidir. Bu cür məlumat bazası həmçinin ölkənin ayrı-ayrı regionlarında əhalinin həyat səviyyəsinin, onlar arasında fərqi qiymətləndirmək baxımından mühümdür.*
- ◆ *Aylıq yardımlarla yanaşı fors-major hallarında, məsələn, təbii fəlakət üzündən ailənin gəlir mənbəyi olan əmlak və torpaq sahəsi müəyyən müddətə yararsız hala düşdükdə yoxsul ailələrə birdəfəlik ünvanlı sosial yardımlar verilə bilər.*
- ◆ *Ünvanlı sosial yardım mexanizminin operativliyini, şəffaflığını, etibarlılığını və idarəetmənin asanlaşdırılmasını təmin etmək üçün hər bir mərkəzdə ehtiyaclılığın qiymətləndirilməsini həyata keçirən avtomatlaşdırılmış proqramların hazırlanması və tətbiqinə, onların vahid mərkəzdə fəaliyyət göstərən serverlə əlaqəsinin təmin olunmasına ciddi ehtiyac var.*
- ◆ *Ünvanlı sosial yardıma yönələn büdcə vəsaitinin həcminin müəyyən olunmasının elmi və iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış mexanizmləri işlənilib hazırlanmalı, həmin vəsaitlərin istifadəsi üzərində ictimai nəzarət təmin olunmalı, vəsaitin necə bölüşdürülməsi müntəzəm aparılan monitorinqlər vasitəsilə araşdırılmalıdır.*
- ◆ *Ünvanlı sosial yardımın ayrılması ilə məşğul olan sosial müfəttişlərin əmək haqqı təminatı onların fizioloji tələbatları və*

zəruri xərcləri (nəqliyyat, yaşayış, yemək və s.) nəzərə alınmaqla müəyyənləşdirilməlidir.

Lakin araşdırmalar göstərir ki, birbaşa ünvanlı sosial yardım mexanizmini tənzimləyən qanunvericiliklə əlaqədar olmasa da, bu sistemin effektivliyini azalda biləcək bir çox problemlər də mövcuddur. Söhbət ölkədə mövcud olan genişmiqyaslı qeyri-rəsmi məşğulluğun və gizli işsizliyin mövcudluğundan, təminatlı əmək haqqı sisteminin yoxluğu ilə əlaqədar (xüsusilə də büdcə sektorunda) işləyənlər arasında yoxsulluğun yüksək səviyyəsindən, əhalinin mülkiyyət hüququnun rəsmiləşdirilməsi sahəsində mövcud olan ciddi problemlərdən, icarə hüququ ilə bağlı əmlak və torpaq bazarındakı qeyri-rəsmi sövdələşmələrdən və s. gedir. Son illər ölkədə tibbi sığorta mexanizminin işləmədiyi, əhalinin gəlirlərinin kifayət qədər aşağı olduğu bir şəraitdə dövlət sektorunda pullu təhsil və səhiyyə xidmətləri sürətlə genişlənilib, bu xidmətlərə əlçatanlıq baxımından onların dəyəri ilə əhalinin yoxsul təbəqələrinin qazancları arasında son dərəcə kəskin uçurum yaranıb. Bu həm də onunla bağlıdır ki, Azərbaycanda dövlətin vətəndaşlara təqdim etməli olduğu sosial xidmətlərin minimum norma və normativləri (təhsil və səhiyyə xidmətlərinin adambaşına minimum dəyəri, adambaşına mənzil sahəsinin minimum sosial norması) tənzimləyən qanunvericilik yoxdur. Nəhayət, İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi hesab edir ki, problem yaradan səbəblərdən biri də ölkədə genişmiqyaslı xarici miqrasiyanın və bunun hesabına irihəcmli qeyri-leqal pul transfertlərinin mövcudluğudur. Bunların araşdırılması və ünvanlı sosial yardımın təyin olunması zamanı nəzərə alınması kifayət qədər çətinliklərin aradan qaldırılmasına xidmət edir. Odur ki, İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi yeni sistemin effektiv fəaliyyətini təmin edəcək xarici faktorların ünvanlı sosial yardım

mexanizminə mənfi təsirlərini aradan qaldırmaq, həmçinin ölkədə yoxsul təbəqənin sosial müdafiəsini gücləndirmək istiqamətində aşağıdakı istiqamətlərdə tədbirlərin reallaşdırılmasını təklif edir:

- ◆ *Səlahiyyətli dövlət orqanları əmək münasibətləri sahəsində ciddi nizam-intizam yardılması istiqamətində, xüsusilə qeyri-rəsmi məşğulluğun və gizli işsizliyin leqallaşdırılması sahəsində inzibati və stimullaşdırıcı təsir vasitələrinə əsaslanan xüsusi fəaliyyət proqramı hazırlamalı, bu sahədə ayrı-ayrı ölkələrin təcrübəsi ciddi şəkildə araşdırılmalıdır.*
- ◆ *"Dövlətin minimum sosial norma və normativləri haqqında" qanun qəbul olunmalıdır.*
- ◆ *Hökumət Baş kollektiv saziş əsasında bu sazişin digər tərəfləri qarşısında əmək haqqının minimum məbləğini yaşayış minimumunun dəyərində çatdırmaqla bağlı konkret qrafik göstərməklə öhdəlik götürməlidir.*
- ◆ *İcbari tibbi sığortanın işlək mexanizminin yaradılması prosesi sürətləndirilməli, qısa müddətdə bu mümkün deyilsə keçid mərhələ üçün ünvanlı sosial yardım almaq üçün hesablanan ailənin orta gəlirləri yoxsul vətəndaşların ilkin tibbi yardımla bağlı xərcləri məbləğində azaldılmalıdır*
- ◆ *Yerli icra nümayəndəlikləri bələdiyyələrlə birgə hər 6 ayda bir dəfə ərazidən xarici miqrasiya ilə bağlı topladıqları məlumatları müvafiq qurumlara təqdim etməlidir*
- ◆ *İcarə münasibətləri qeyri-rəsmi sövdələşmələrə əsaslandıqda və bu zaman əmək və əhalinin sosial müdafiə mərkəzləri real vəziyyəti aydınlaşdırmaq üçün bələdiyyələrin rəyini əsas götürməlidir. Çünki bələdiyyələr fiziki şəxslərdən əmlak və torpaq vergisi topladıqlarından bu sahədə kifayət qədər səhih məlumatlara malik olurlar.*

Qeyd edək ki, bu təkliflər hələ aprel ayında - ünvanlı sosial yardım mexanizminin tətbiqinə başlamazdan öncə hazırlanmış və səlahiyyətli dövlət qurumlarına təqdim olunmuşdur. Heç şübhəsiz bu təkliflərin rəsmi dövlət orqanları tərəfindən diqqətə alınması qısa müddətdə Azərbaycanda təkmil ünvanlı sosial yardım mexanizminin formalaşdırılmasına yalnız töhfə verərdi.

**Ünvanlı sosial yardım
mexanizmi ilə bağlı ictimaiyyətin
maarifləndirilməsi və bu məqsədlə
dövlət büdcəsindən ayrılan
vəsaitlərin istifadəsinin
monitorinqinə dair yekun**

HESABAT

Iqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi Açıq Cəmiyyət İnstitutu - Yardım Fondunun və Niderlandın “N(o)vib” təşkilatının birgə dəstəyi ilə **“Ünvanlı sosial yardım mexanizmi ilə bağlı ictimaiyyətin maarifləndirilməsi və bu məqsədlə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərin istifadəsinin monitorinqi”** layihəsi çərçivəsində 2006-cı ilin iyun-iyul ayları ərzində monitorinq həyata keçirib.

Monitorinqin məqsədi

Monitorinqin keçirilməsində məqsəd pilot olaraq seçilmiş ərazilərin timsalında ünvanlı sosial yardımlara ayrılan vəsaitlərin bölüşdürülməsi və bu mexanizmin tətbiqilə bağlı problemlərin qiymətləndirilməsi, həmçinin dövlət orqanları tərəfindən yardım təyin olunmuş şəxslərin bu hüququ əldə etməsinin mövcud qanunverciliyin tələbələrinə uyğunluğunu və gəlirlərinin səviyyəsi ünvanlı sosial yardım almağa imkan verən, lakin bürokratik əngəllər ucbatından həmin vəsaitlərə çıxış qazana bilməyən ailələri müəyyənləşdirmək idi.

Monitorinqin coğrafiyası

Monitorinq pilot qaydasında seçilmiş və ölkənin Mərkəzi regionuna daxil olan üç rayonu - Bərdə, Tər-Tər və Ağcabədi rayonları - əhatə edən 3 kənddə aparılıb. Həmin ərazilərə daxildir: Bərdə rayonunun Soğanverdiklər kəndi, Tər-Tər rayonunun Köçərli kəndi, Ağcabədi rayonunun Rəncbərlər kəndi. Regionun, həmçinin hər bir rayonun daxilində kəndlərin seçimində başlıca meyar yoxsulluğun səviyyəsi olub. Belə ki, rəsmi statistik məlumatlara görə yoxsulluğun səviyyəsi şəhər və rayon yaşayış məskənlərilə mü-

qayisədə kənd yerlərində, eyni zamanda daimi əhaliyə nisbətdə qaçqın və məcburi köçkünlər arasında daha yüksək olur. Məlumdur ki, adicəkilən hər üç rayon qaçqınların ən sıx məskunlaşdığı bölgələr sırasındadır.

Monitorinqin obyektı

Monitorinq üç kənddə yaşayan 60 ailəni əhatə edib. Bunlardan 28 ailə bilavasitə ünvanlı sosial yardım almaq məqsədilə əmək və əhalinin sosial müdafiəsi mərkəzlərinə ərizə təqdim etmiş, 17 ailə ərazidə yaşayan müxtəlif insanlar, həmçinin bələdiyyə və yerli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən yoxsul hesab edilən, lakin qeyri-müəyyən səbəblər üzündən yardım üçün müraciət etməmiş şəxslər olub. Daha 15 ev təsərrüfatı isə kənd təsərrüfatı istehsalı ilə fəal məşğul olan ailələrdən seçilib. Həmin ev təsərrüfatlarının seçimində başlıca məqsəd ərazilərdə şəxsi yardımçı təsərrüfat və kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlar hesabına ailə büdcələrinin real qazancını qiymətləndirmək idi.

Monitorinq üsulları

Monitorinq zamanı aşağıdakı 3 üsuldən istifadə olunub:

I. Ailənin gəlir və xərclərinin müayinəsi məqsədilə tədqiqatın aparılması. Bu müayinələr ailə və ailədə adambaşına gəlirləri, həmçinin ünvanlı sosial yardım təyin olunarkən hesablanmış gəlirlərdən çıxılmalı olan xərcləri dəqiq qiymətləndirməyə imkan verib. Ev təsərrüfatlarının büdcə müayinəsində məqsəd tədqiqat nəticəsində əldə olunmuş məlumatlar əsasında bir tərəfdən gəlirlərinin səviyyəsi ünvanlı sosial yardım almağa imkan verən, lakin müxtəlif manelər ucbatından həmin vəsaitlərə çıxış qazana bilməyən ailələri müəyyənləşdirmək, digər tərəfdən isə real gəlirləri ehtiyac meyarından yüksək olduğu halda müxtəlif sui-istifadə vasitələrilə sosial yardım almaq hüququ qazanmış ailələri aşkarla-

maq idi. Ailə büdcələrinin müayinəsi təxminən 15 gün davam edib.

II. Ünvanlı sosial yardım almaq məqsədilə müraciət etmiş ailələr arasında sorğunun keçirilməsi. Bu sorğuların keçirilməsində məqsəd həm sosial müfəttişlərin davranışını qiymətləndirmək, həm də sosial yardım üçün sənədlərin hazırlanması prosesindəki subyektiv maneələri qiymətləndirmək idi.

III. Müqayisəli təhlil. Bu təhlildə başlıca məqsəd müraciətdən imtina olunmuş ev təsərrüfatları ilə ünvanlı sosial yardım təyin edilmiş ailələrin büdcə məlumatlarının müqayisəsi əsasında real şəraiti qiymətləndirmək idi. Belə ki, həmin təhlil ünvanlı sosial yardım təyin olunan benefsiarların gəlirlərinin hazırkı səviyyəsinin obyektiv olaraq bu yardımları almağa əsas verib-vermədiyini, həmçinin müraciətdən imtina olunmuş ailələrlə bağlı əmək və əhalinin sosial müdafiəsi mərkəzlərinin müvafiq qərarlarının nə dərəcədə obyektiv olduğunu qiymətləndirmək üçün əsas baza rolunu oynayıb.

Monitorinqin yekunları

Yuxarıda qeyd olunan üsullara uyğun olaraq, həmçinin layihə ekspertlərinin hazırladığı indikatorlar əsasında aparılmış monitorinqin nəticələri ümumiləşdirilib.

Ünvanlı sosial yardımlara çıxış üçün ailə müraciətlərinin və əhalinin məlumatlılıq səviyyəsinin monitorinqi. 2006-cı il iyun ayının 12-16-da pilot qaydasında seçilmiş ərazilərdə (Soğanverdilər, Rəncbərler və Köçərli kəndləri) ünvanlı sosial yardımın verilməsində əhalinin iştirakçılığının, məlumatlılığının və sənədlərin qəbulu zamanı qarşıya çıxan problemlərin monitorinqi aparılıb. Araşdırmalar zamanı məlum olub ki, insanların bu prosesdə iştirakçılıq səviyyəsi çox aşağı səviyyədədir. Belə ki, monitorinq aparılan dövrdə üç kənd üzrə cəmi 25 ailə (üst-üstə həmin

kəndlərdə 1100-dək ev təsərrüfatı mövcuddur) ünvanlı dövlət sosial yardımını almaq üçün ərazi sosial müdafiə mərkəzlərinə müraciət etmişdilər. Aparılan araşdırmalar əhalinin bu prosesdə iştirakçılıq səviyyəsinin zəif olmasının əsas səbəbləri kimi insanların bu barədə kifayət qədər məlumatlı olmaması və s. amilləri üzə çıxarıb. Eyni zamanda, monitoring zamanı aydınlaşıb ki, heç bir tutarlı dəlil göstərmədən ailə müraciətlərinin sosial müdafiə mərkəzləri tərəfindən qəbul edilməməsi halları da geniş yayılıb. Vətəndaşlar arasında aparılan sorğunun nəticələrinə görə, sənədləşmə ilə bağlı ən ciddi problem məşğulluq idarələrində yaranır. Belə ki, mövcud qanunvericiliyə əsasən, işləməyən və şəxsi torpaq sahəsinə malik olmayan ailə üzvləri həmin idarələrdən işsiz olmasına dair arayış almalıdırlar. Əksər hallarda məşğulluq idarələrində sosial yardım üçün müraciət etmiş şəxslərə müəyyən iş yerləri təklif edilir. Lakin həmin iş yerləri bəzən yaşayış yerindən kifayət qədər ucaqarlarda yerləşir, təklif olunan məvacib isə hətta yol xərclərini belə ödəmir. Halbuki, "Məşğulluq haqqında" Qanunun 5-ci maddəsinə əsasən, işsiz vətəndaşlara təklif olunan iş yeri o halda münasib hesab olunur ki, həmin iş müraciət edən şəxsin ixtisasını, əvvəlki peşəsi üzrə təcrübəsini, səhhətini, yeni iş yerinə nəqliyyatla gedib-gəlməsi mümkünlüyünü nəzərə alsın. Həmçinin, adiçəkilən qanun həmin ərazidə nəqliyyat şəbəkəsinin imkanları nəzərə alınmaqla münasib iş yerinin işaxtaranın yaşayış yerindən maksimum uzaqlığının yerli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən müəyyən olunmasını nəzərdə tutsa da, bu cür qaydalar hələ də yoxdur. Məlumdur ki, "Məşğulluq haqqında" Qanunun tələblərinə əsasən, təklif olunan işdən, peşə hazırlığı və ixtisasartırma kurslarından, ictimai işlərdən imtina edən şəxslərə işsizlik statusu verilə bilməz.

Ünvanlı sosial yardımlara baxılmasının və qərar qəbulunun qanunauyğunluğunun monitorinqi. Bu monitorinq dörd istiqamətdə aparılıb:

1. Ünvanlı sosial yardım təyin olunmuş ev təsərrüfatlarının gəlir və xərclərinin qiymətləndirilməsi. Bu cür tədqiqatın aparılması toplanmış məlumatların bir tərəfdən gəlirlərinin səviyyəsi ünvanlı sosial yardım almağa imkan verən, lakin bürokratik əngəllər ucbatından həmin vəsaitlərə çıxış qazana bilməyən şəxsləri (“**kənarlaşdırma xətası**”) müəyyənləşdirmək, digər tərəfdən isə real gəlirləri ehtiyac meyarından yüksək olduğu halda müxtəlif sui-istifadə vasitələri ilə sosial yardım almaq hüququ qazanmış ailələri (“**daxiletmə xətası**”) aşkarlamaq baxımından vacib idi.

Monitorinqin nəticələri göstərir ki, ilkin mərhələdə tədqiqatın aparıldığı rayonların heç birində real gəlirləri ehtiyac meyarından yüksək olan ailələrə mövcud qanunvericiliyin tələblərini pozaraq ünvanlı dövlət sosial yardımının təyin olunması hallarına rast gəlinməyib. Lakin 2 rayonda - Tər-Tər və Bərdə rayonlarının monitorinq aparılan ərazilərində gəlirlərinin səviyyəsi ünvanlı sosial yardım almağa imkan verən ailələrin bir çoxunun müraciətlərindən ya imtina olunub, ya da qanunvericiliyin tələblərinə uyğun dövrdə (10 gün + 10 gün + 3 gün) onların müraciətlərinə hər hansı cavab verilməyib.

Məsələn, monitorinq həyata keçirilən dövrdə bu rayonların əmək və əhalinin sosial müdafiə mərkəzlərinə 30-35 gün əvvəl müraciət etmiş ailələr hələ də öz ərizələrinə rəsmi cavab ala bilməmişdilər. Ağcabədi rayonunun Rəncbər kəndində sosial yardım üçün müraciət etmiş 11 ailədən 10-na ünvanlı dövlət sosial yardımını təyin olunmuşdu. Hər üç ərazi üzrə ünvanlı sosial yar-

dım təyin olunmuş ev təsərrüfatlarının məşğulluqdan, əmlakdan və şəxsi yardımçı təsərrüfatlardan əldə olunan gəlirlərə, həmçinin hər bir ərazi, eyni zamanda bu ərazilər üzrə hər bir ev təsərrüfatı üzrə bu gəlirlərin əldə olunmasına çəkilən xərclərə dair məlumatlar ümumiləşdirilib.

Qeyd: *Tədqiqata cəlb olunmuş ailələr bu prosesdə anonimliyin qorunması şərti ilə iştirak etdikləri üçün onların adları göstərilməyib və şərti olaraq onlar "1-ci ailə", "2-ci ailə" və s. kimi qeyd olunub. Lakin sorğular həmin ev təsərrüfatlarını bu şərtin təmin olunacağına inandırdıqdan sonra onlar ailəni təmsil edən şəxsin adının sorğu anketlərində göstərilməsinə razılıq vermişdir.*

1 sayılı cədvəlin məlumatlarından göründüyü kimi, hər üç rayonda monitriinq aparılmış pilot kəndlər üzrə ünvanlı sosial yardım təyin olunmuş ailə təsərrüfatları ilə bağlı müvafiq qərarların qəbulunda hər hansı qanun pozuntusuna yol verilməyib. Yəni, yardım almaq hüququ qazanmış bütün ailələrdə adambaşına aylıq gəlirlərin məbləği rəsmi təsdiqlənmiş ehtiyac meyarından - 30 AZN-dən aşağıdır. Həmin ailələr içərisində adambaşına düşən gəlirlərin ən aşağı həddi 5,5 AZN, ən yüksək həddi isə 12,5 AZN təşkil edib. Bu o deməkdir ki, ailədə bir nəfər üçün ünvanlı dövlət sosial yardımının məbləği təxminən 17,5-24,5 AZN intervalında dəyişilir.

Ünvanlı sosial yardım təyin olunmuş 15 ailədən 3-ü iki nəfərdən, 3-ü üç nəfərdən, 3-ü dörd nəfərdən, yerdə qalan 6-sı isə beş və altı nəfərdən ibarətdir. Həmin ailə təsərrüfatlarından cəmi üçü məşğulluqdan gəlirlərə malik olub. Lakin həmin gəlirlərin səviyyəsi son dərəcə aşağı olub və orta hesabla adambaşına cəmi 5-10 AZN təşkil edib. Sosial yardım alacaq ailələrdən 8-i dövlətdən bu və ya digər növdə sosial müavinət alan təsərrüfatlardır. Həmin müavinətlərin ailədə adambaşına aylıq məbləği isə 6-15 AZN intervalında olub. Cədvəldən göründüyü kimi, 2 ailənin mülkiyyət-

Ünvanlı sosial yardım təyin olunmuş ailələrin məşğulluqdan, əmlakdan və şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan aylıq gəlirlərinin və həmin gəlirlərin əldə olunmasına çəkilən xərclərin qiymətləndirilməsi*

Cədvəl 1.

Rayonlar/ göstəricilər	Ailə üzvlərinin sayı, nə- fər	Məşğulluq dan əldə olunan gə- lirlər, AZN	Sosial müavinət və yardımlarından əldə olunan gə- lirlər, AZN	Ailənin əmlak vəziyyəti			Gəlirin əldə olunma- sına çəkilən xərclər, AZN	Ailədə adambaşı- na aylıq gəlirlər, AZN
				Torpaq sahəsi, ha	Avtomo- bil (bura- xılış ili)	Mənzil sahəsi (kv.m)		
				Pay	Heyətyanı			
Ağcabədi								
1-ci ailə	3	-	25	-	-	25	-	8,33
2-ci ailə	4	-	-	0,47	0,20	80	-	12,0
3-cü ailə	5	-	-	0,74	0,12	28	60	10
4-cü ailə	5	-	30	-	-	24	-	6
5-ci ailə	6	35	36	-	-	30	-	12
6-cı ailə	5	-	30	0,60	0,9	60	50	9
7-ci ailə	4	30	-	-	-	20	-	7,5
8-ci ailə	2	-	25	-	-	24	-	12,5
9-cu ailə	3	-	-	0,57	-	48	45	20
10-cu ailə	2	-	30	-	-	18	-	15
Bərdə								
1-ci ailə	3	30	-	-	-	20	-	10
2-ci ailə	2	-	25	-	-	20	-	12,5
Tər-Tər								
1-ci ailə	6	-	40	2,96	0,26	56	30	11,5
2-ci ailə	4	-	-	1,97	0,10	28	25	6,25

Qeyd: ünvanlı sosial yardım təyin olunmuş ailələrdən heç biri şəxsi yardımçı təsərrüfata malik olmadığından, cədvəl məlumatlarında həmin mənbə ayrıca qrafada göstəriləməyib.

də olan pay torpağının həcmi və uyğun normativ qiymət əsas götürülsəydi, həmin ailələrin adambaşına gəlirləri ehtiyac meyarının məbləğindən xeyli yüksək olardı. Lakin hər iki ailə öz pay torpaqlarını notarial qaydada təsdiqlənmiş müqavilə əsasında müvafiq olaraq 200 və 300 AZN məbləğində icarəyə verib (icarənin məbləği illik ödənilir). Ona görə də onların əmlak icarəsindən aylıq adambaşına gəlirləri cəmi 4,5-5 AZN təşkil edib ki, nəticədə onların real gəlirləri ehtiyac meyarının rəsmi təsdiqlənən həddindən aşağı olub.

2. Ünvanlı sosial yardım almaq üçün müraciət etmiş, lakin müraciətindən imtina olunmuş ev təsərrüfatlarının gəlir və xərclərinin qiymətləndirilməsi. Monitoring aparılan 3 ərazi üzrə monitoring aparıldığı dövrə qədər müraciət etmiş 25 ailə təsərrüfatından 11 ailənin müraciətindən imtina olunub (yaxud qanunvericiliklə müraciətlərə baxılma üçün limitləşdirən dövrdən ən azı 2-3 həftə ötməsinə baxmayaraq onlara hər hansı cavab verilməyib).

Cədvəl məlumatlarından göründüyü kimi, monitoringin əhatə etdiyi dövrdə (iyun-iyul 2006-cı il) pilot ərazilərdə sosial yardım almaq məqsədilə müraciət etmiş ailələrdən 11-nin, o cümlədən Tər-Tər rayonunun Köçərli kəndindən 7, Bərdə rayonunun Soğanverdilər kəndindən 3, Ağcabədi rayonunun Rəncbər kəndindən 1 ev təsərrüfatının müraciətindən imtina olunmuş, yaxud qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş müddətdən xeyli müddət ötməsinə baxmayaraq onlara hər hansı rəsmi cavab təqdim olunmamışdır.

Sorğu məlumatlarının təhlili göstərir ki, 11 imtina halından 4-ü qanunvericiliyin tələblərinə uyğundur. Belə ki, həmin ailə təsərrüfatlarının mülkiyyətində olan torpaq sahələrinin normativ qiyməti əsasında hesablanan gəlirə görə adambaşına qazanclar ehtiyac meyarını xeyli üstələmişdir.

Ünvanlı sosial yardım almaq məqsədilə müraciətindən imtina olunmuş ailələrin məşğulluqdan, əmlakdan və şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan aylıq gəlirlərinin qiymətləndirilməsi*

Cədvəl 2.

Rayonlar/ göstəricilər	Ailə üzvlərinin sayı, nə- fər	Məşğulluq dan əldə olunan gə- lirlər, AZN	Sosial müavinət və yardımlarından əldə olunan gə- lirlər, AZN	Ailənin əmlak vəziyyəti				Gəlirin əldə olunma- sına çəkilən xərclər, AZN	Ailədə adambaşı- na aylıq gəlirlər, AZN
				Torpaq sahəsi, ha		Mənzil sahəsi (kv.m)	Əmlak ica- resindən gəlirlər		
				Pay	Heyətyanı				
Tər-Tər									
1-ci ailə	5	-	40	-	-	30	-	-	8
2-ci ailə	5	-	40	-	-	28	-	-	8
3-cü ailə	3	-	22	-	-	24	-	-	7,33
4-cü ailə	5	-	40	-	-	21	-	-	8
5-ci ailə	6	-	72	-	-	28	-	-	12
6-cı ailə	4	-	60	2,0	0,10	28	-	-	76
7-ci ailə	6	-	50	-	-	28	-	-	8,33
Bərdə									
1-ci ailə	4	-	-	0,64	0,04	-	24	-	19,5
2-ci ailə	5	-	-	2,28	0,16	-	48	-	55,7
	5	-	-	3,49	0,16	-	36	-	90
Ağcabədi									
1-ci ailə	4	-	-	2,93	0,09	-	28	60	94,5

Qeyd: ünvanlı sosial yardım təyin olunmuş ailələrdən heç biri şəxsi yardımçı təsərrüfata malik olmadığından, cədvəl məlumatlarında həmin mənbə ayrıca qrafada göstərilməyib.

Köçərli kəndində müraciətindən imtina olunmuş bir ailənin pensiya ödənişləri (60 AZN) və sərəncamında olan pay torpağına görə hesablanmış qazancları hesabına adambaşına aylıq gəlirləri 76 AZN (ehtiyac meyarından təxminən 2,5 dəfə yüksək) təşkil etmişdir. Lakin həmin ev təsərrüfatından savayı adıçəkilən kənddə yerdə qalan 6 ailənin müraciətlərinə hər hansı rəsmi cavab verilməmişdir. Özü də həmin ev təsərrüfatlarının hamısı məcburi köçkün ailələri olmuşdur. Məlumdur ki, məcburi köçkünlər dövlətdən müavinət alır, eyni zamanda onların müəyyən qisminə natural formada yardımlar göstərilir. Tədqiqatlar nəticəsində məlum olub ki, monitorinqə cəlb olunan məcburi köçkün ailələrinin hamısı torpaq evlərdə məskunlaşıb, sərəncamlarında hər hansı mülkiyyət yoxdur. Onların aylıq adambaşına qazancları 7-12 AZN intervalındadır. Bu baxımdan müraciətlərə baxılmaması, ən azı şübhəli məqamlar varsa, muayinənin keçirilməməsi kifayət qədər ciddi anlaşılmazlıq yaradır.

Soğanverdilər kəndində 2 ailənin müraciətilə bağlı çıxarılan imtina qərarı qanunvericiliyin tələblərinə tam uyğundur. Bu ailələrdə torpaq üçün rəsmi müəyyənləşdirilən "normativ gəlirlər" hesabına ev təsərrüfatlarının aylıq adambaşına gəlirləri müvafiq olaraq 55,7 və 90 AZN təşkil etmişdir. Yalnız bir ailədə adambaşına gəlir 19,5 AZN olmuşdur ki, müvafiq imtina qərarına hər hansı rəsmi izahat verilməmişdir. Bu isə onu söyləməyə əsas verir ki,

pilot ərazilərdə "daxiletmə xətası" (hüququ olmayanların süni vasitələrlə ünvanlı sosial yardıma çıxışının təmin olunması) qeydə alınmasa da, "kənarlaşdırma xətası" (hüququ olanların ünvanlı sosial yardıma çıxışının qarşısının alınması) baş verib.

Müraciətindən imtina olunmuş ailələrin dördü 3-4 nəfərdən, yerdə qalanları isə 5-6 nəfərdən ibarət olub. Ünvanlı sosial yardım ala bilməyən ailələrin heç biri tədqiqat dövründə məşğulluqdan gəlirə malik olmayıblar. Bu ailələrdən 8-i dövlətdən müxtəlif müavinətlər və pensiya alır. Cəmi 5 ailə təsərrüfatının sərəncamında həm pay, həm həyətyanı torpaq sahəsi olub.

3. Ev təsərrüfatlarının şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə etdiyi gəlirlərin qiymətləndirilməsi. Hələ ünvanlı dövlət sosial yardımının tətbiqinə start verilənədək ayrı-ayrı ekspertlər yardım almaq məqsədilə müraciət etmiş ailələrin şəxsi yardımçı təsərrüfatdan gəlirlərinin hesablanması üçün qüvvədə olan mexanizmin qüsurlu olduğunu, ev təsərrüfatlarının gəlirlərini süni surətdə şişirildəcəyini bildirdilər. Xüsusilə də hər hansı formada xərc norması nəzərə alınmadan torpaqların normativ qiymətinin xalis gəlir kimi ailənin məcmü gəlirlərinə daxil edilməsinin ciddi problemlər doğuracağı proqnozlaşdırılırdı. Bunu nəzərə alaraq aparılan monitorinq çərçivəsində pilot ərazilərdə seçmə üsulla 9 ev təsərrüfatının (hər kənddən 3 ailə təsərrüfatı olmaqla) şəxsi yardımçı təsərrüfatdan gəlir əldə etmə imkanları qiymətləndirilib. Bu zaman hər bir ərazi üzrə müxtəlif əkin növləri üzrə bir hektar torpağın mümkün gəlirlilik səviyyəsi, həmçinin maldarlıq və heyvandarlıqdan əldə olunan xalis gəlirlərin səviyyəsini qiymətləndirmək üçün Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin mütəxəssislərinin hazırladığı rentabellik normasının səhihliyi tədqiq olunub. Monitorinqin nəticələri torpaqdan əldə olunan real gəlirlərin səviyyəsilə bağlı aşağıdakı nəticələri üzə çıxarıb:

**Müxtəlif əkin növlərinin* timsalında ailə təsərrüfatlarının
1 hektar torpaqdan gəlirlilik səviyyəsinin
qiymətləndirilməsi**

Cədvəl 3

Əkin növü		1 hektara çəkilən xərc	1 hektar- dan əldə edilən gəlir	1 hektar- dan əldə edilən xa- lis qazanc	Torpağın keyfiyyət qrupu
Taxıl	Ağcabədi	245	285	40	III
	Ağcabədi	240	295	55	II
	Ağcabədi	220	300	80	II
	Bərdə	230	330	100	II
	Bərdə	240	310	70	II
	Bərdə	230	300	70	II
	Tər-Tər	180	240	60	II
	Tər-Tər	190	255	65	II
Tər-Tər	170	300	130	II	
Pambıq	Ağcabədi	270	660	390	II
	Ağcabədi	280	690	410	II
	Bərdə	340	800	460	II
	Tər-Tər	400	660	260	II
	Tər-Tər	450	630	180	II
	Tər-Tər	480	750	270	
Kartof	Bərdə	1000	2000	1000	II
	Tər-Tər	1300	2250	950	II
	Tər-Tər	1450	2350	900	II
Kök	Bərdə	1700	2650	950	II
	Bərdə	1400	2100	700	II
	Bərdə	1250	2150	900	II
Xiyar	Tər-Tər	1500	2600	1100	II
	Tər-Tər	1600	2650	1050	II
Ot	Bərdə	400	900	500	II
	Ağcabədi	380	750	370	II

* Seçim zamanı ərazinin əkin növləri üzrə ixtisaslaşma ənənəsi nəzərə alınıb və daha məhsuldar bitkiləri əkən ev təsərrüfatlarına üstünlük verilib.

Cədvəl məlumatlarından göründüyü kimi, monitoring aparılan ərazilərdə ev təsərrüfatlarının ayrı-ayrı əkin növləri üzrə hər hektar torpaqdan əldə etdiyi xalis gəlirlərin məbləği kifayət qədər geniş diapazonda fərqli göstəricilərlə müşayiət olunur. Lakin sorğu və aparılan araşdırmanın nəticələri aydın şəkildə göstərir ki, ən məhsuldar bitki növündən belə əldə olunan yüksək maksimum gəlirin həcmi xalis qazanc kimi hesablanan normativ qiymətdən xeyli aşağıdır. Belə ki, ən az gəlir taxıldan götürülür və həmin bitki növündən müxtəlif ərazilər üzrə 2-ci kateqoriyaya aid hər hektar torpağın ev təsərrüfatlarına gətirdiyi qazanc 40-130 AZN intervalında olub (**Mil-Qarabağ regionu üzrə 2-ci keyfiyyət qrupuna aid əkin torpaqlarının normativ qiyməti 1468 manatdır**). Bu halda ev təsərrüfatlarının əldə etdiyi xalis gəlirlər monitoring aparılan region üzrə normativ qiymətin minimum 2,8, maksimum 8,9 faizini təşkil edib. Pambıq əkinlərinin hər hektarından 180-460 AZN intervalında, yəni normativ qiymətin minimum 12,3, maksimum 31,4 faizi səviyyəsində gəlir əldə olunub. Sorğunun nəticələri göstərir ki, kartof əkinlərinin hər hektarı üzrə xalis qazanc 900-1000 AZN olub. Bu o deməkdir ki, adıçəkilən əkindən ev təsərrüfatlarının əldə etdiyi gəlir normativ qiymətin minimum 61, maksimum 71,4 faizini təşkil edib. Otçuluqdan əldə olunan xalis gəlirlər (hər hektara görə) normativ qiymətin 25,2-34,1 faizi intervalında dəyişilir.

Sorğunun nəticələrinə görə ən yüksək qazanc tərəvəz əkinlərindən əldə olunur. Belə ki, sorğuya cəlb olunan respondentlər becərilən xiyarın hər hektarından 1050-1100 AZN (uyğun olaraq normativ qiymətin 71-75 faizi) məbləğində gəlir əldə etdiklərini qeyd ediblər.

4. Uyğun ərazilərdə yoxsul hesab edilən, lakin ünvanlı sosial yardım üçün müraciət etməyən ev təsərrüfatlarında sorğuların keçirilməsi. Bu sorğunun əsas məqsədi əhalinin ünvanlı sosial yardım proqramına passiv reaksiyasının səbəblərini qiymətləndirmək idi. Məlumdur ki, yoxsulluğun səviyyəsilə bağlı rəsmi göstərici 30 faizə çatır, lakin iyulun əvvəlinə olan məlumata görə ölkə üzrə bütün ev təsərrüfatlarının 176 mini, yaxud cəmi 10 faizi ünvanlı dövlət sosial yardımını almaq məqsədilə müvafiq sosial müdafiə mərkəzlərinə müraciət etmişdir. Monitoring məlumatlarından görünürdü kimi, pilot ərazilərdə bu göstərici daha aşağı olub və həmin ərazilər üzrə bütün ev təsərrüfatlarının cəmi 2,2 faizi sosial yardım almaq üçün ərizə təqdim edib. Monitoring məqsədləri üçün “yoxsul hesab edilən ailə” kateqoriyasını müəyyənləşdirmək üçün hər üç kəndin yerli hakimiyyət orqanlarının (bələdiyyə və yerli icra nümayəndələrinin), müxtəlif insanların rəyi öyrənilib. Bundan sonra bütün sorğularda adı qeyd olunan ev təsərrüfatları seçilib və onların gəlir və xərclərinin qiymətləndirilməsi məqsədilə müvafiq sorğu anketləri əsasında qiymətləndirmələr aparılıb. Pilot ərazilərdən birində - Ağcabədi rayonunun Rəncbərlər kəndində bu kateqoriyaya aid ev təsərrüfatı aşkarlanmayıb. Yerli hakimiyyət orqanları bunun əsas səbəbini ərazidə pay torpaqlarının orta normasının nisbətən çox olması səbəbindən normativ qiymət əsasında hesablanan ailə gəlirlərinin ehtiyac meyarının məbləğini üstələməsilə əlaqələndiriblər. Tər-Tər rayonu Köçərli kəndində həmin kateqoriyaya aid 2 ailə təsərrüfatında qiymətləndirmə aparılıb. Məlum olub ki, 9 nəfərdən ibarət olan həmin ailələrdən birinin mülkiyyətində 1-ci keyfiyyət qrupuna aid 4,10 hektar torpaq sahəsi var. Normativ qiyməti nəzərə aldıqda, bu ev təsərrüfatının adambaşına aylıq qazancları (70 AZN) hazırkı ehtiyac meyarı-

nin məbləğini 2 dəfədən çox üstələyir. Sorğuya cəlb olunan yalnız bir ailənin qazanclarının ehtiyac meyarının məbləğindən aşağı olduğu aşkarlanıb.

Sorğu əsasında məlum olub ki, ailənin sosial yardım üçün müraciət etməməsinin əsas səbəbi müavinət almağa inamının olmamasıdır. Belə ki, yardım üçün müraciət edən ailə xeyli sənədlər toplamalı, bir neçə dəfə rayon mərkəzinə üz tutmalıdır. Bütün bunalar isə müəyyən həcmdə vəsait tələb edir. Adıçəkilən ev təsərrüfatının təmsilçisi sorğulara bildirib ki, onların maddi durumu onsuz da ağırdır və müəyyən vəsait xərcləyəndən sonra isə sosial yardım alacaqlarına heç bir zəmanət hiss etmirlər.

Sosial yardım almaq məqsədilə müraciət etmiş ailələrin ünvanlı sosial kömək mexanizmi ilə bağlı rəyinin öyrənilməsi üçün ev təsərrüfatları arasında sorğunun keçirilməsi. Bu sorğuların keçirilməsində məqsəd həm sosial müfəttişlərin davranışını, həm də sosial yardım üçün sənədlərin hazırlanması prosedurundakı subyektiv maneələri qiymətləndirmək idi. Sorğu nəticəsində aydın olub ki, sorğuya cəlb olunmuş 22 respondentdən 20-si ünvanlı sosial yardım almaq üçün müraciət edərkən hansı sənədləri təqdim etməyin lazım olduğu barədə məlumata malik olub. Öz növbəsində sorğuya cəlb edilən ailələrdən müraciət edərkən əsasən hansı sənədləri təqdim etdikləri soruşulub. Məlum olub ki, həmin ailələrin biri 8, biri 9, ikisi 6, beşi 4, altısı 3, yeddisi isə 5 sənəd təqdim edib. Məlumat üçün bildirik ki, qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən sosial yardım üçün müraciət zamanı maksimum 17 adda sənədin təqdim edilməsi tələb olunur. Ailə üzvlərinin şəxsiyyətini təsdiq edən sənədin

sürəti, ailə tərkibi haqqında yaşayış yerindən arayış, nikah, boşanma, doğum və ya ölüm haqqında şəhadətnamələrin sürəti demək olar ki, bütün müraciət etmiş ailələrin sənədlərinin içində olmuşdur. Yerdə qalan digər sənədlərdən isə ailəyə və ya hər hansı ailə üzvünə məxsus torpaq sahəsi və onun ölçüsü haqqında müvafiq şəhadətnamə (9 ailədən) və ailə təsərrüfatı üzvünün vəsiqəsinin sürəti (6 ailədən) yerli Sosial Müdafiə Mərkəzləri tərəfindən tələb olunmuşdur. Araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, yuxarıda adı göstərilən sənədlərin birincisi əsasən Ağcabədidə, ikincisi isə Bərdə rayonunda istənilmişdir. Respondentlər bu sənədlərdən - məşğulluq (3 ailə), ailə üzvlərinin məcburi köçkün və ya qaçqın olmasını təsdiq edən sənədin (vəsiqənin) sürəti (3 ailə) və hər bir ailə üzvünün qazancı barədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının arayışı (2 ailə) ilə bağlı sənədləri alarkən daha çox vaxt sərf etdiklərini bildirmişdilər. Həmin sənədləri ümumilikdə hazırlanması üçün rəyi soruşulanların ikisi 3 gün, ikisi 1 həftə, üçü 15 gün, altısı 10 gün, səkkizi isə 15 gündən çox vaxt aparmışdır. Sənədlərin komissiyada qəbulu üçün 3 nəfər 1 saat, 3 nəfər 2 saat, bir nəfər 3 saat, bir nəfər isə bir gün vaxt sərf etmişdilər. Rəyi soruşulandırlardan 9 nəfəri 2 dəfə, 3 nəfəri 3 dəfə, 5 nəfər isə daha çox komissiyalarda olmuşdular. Sənədlərin qəbulu zamanı sosial müfəttişlərin davranışından 15 nəfər razı qalmışdır. Məlumat üçün bildirək ki, Ağcabədidəki respondentlərin hamısı (11 nəfər) müfəttişlərin davranışından razı qalmışdılar. Müfəttişlərin davranışından razı qalmayanlar səbəb kimi əsasən qəsdən gecikdirmələrin olması (3 nəfər) və müfəttişlərin kobud davranışı (1 nəfər) olmuşdur. Sorğu nəticəsində məlum olmuşdur ki, respondentlərin 15-i ünvanlı sosial yardımla bağlı tam məlumatlı, 7-i isə qismən məlumatlıdırlar. Sorğu iştirakçıları həmin informasiyaları əsasən televizi-

ya və radiodan (15 nəfər), qəzetlərdən (3 nəfər), kitab və bukletlərdən (2 nəfər) almışdılar.

Monitorinqdən əldə olunan nəticələr

Beləliklə, “Ünvanlı sosial yardım mexanizmi ilə bağlı ictimaiyyətin maarifləndirilməsi və bu məqsədlə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərin istifadəsinin monitorinqi” layihəsi çərçivəsində üç rayonda (hər rayonda pilot qaydasında seçilmiş 1 kənd olmaqla) ünvanlı sosial yardım təyin olunmuş şəxslərin bu hüququ əldə etməsinin mövcud qanunverciliyin tələblərinə uyğunluğunu araşdırmaq, gəlirlərinin səviyyəsi ünvanlı sosial yardım almağa imkan verən, lakin hər hansı səbəblər ucbatından həmin vəsaitlərə çıxış qazana bilməyən şəxslərin olub-olmadığını müəyyənləşdirmək məqsədilə aparılmış monitorinq məlumatlarının təhlili aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verdi:

Birincisi, ünvanlı dövlət sosial yardımını almaq üçün müraciət edən yoxsul ailələrin sayı son dərəcə az olub. Belə ki, monitorinqin aparıldığı dövr üçün 3 pilot ərazidə ümumilikdə qaçqın və məcburi köçkünlərlə birgə 1000-dən artıq ailə təsərrüfatı mövcud olduğu halda ünvanlı sosial yardımlar üçün cəmi 25 ailə, yaxud bütün ev təsərrüfatlarının 2,2 faizi müraciət etmişdir. Öz növbəsində iyulun 12-nə olan məlumata görə, komissiyalarda həmin müraciətlər üzrə cəmi 18 ailənin hüququ tanınıb. Halbuki rəsmi məlumatlara əsasən, ölkə əhalisinin ən azı 30 faizi yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşayır (kənd yaşayış məskənlərində bu göstərici daha yüksəkdir). Yəni, hətta “rəsmi yoxsullar”ın 6-7 faizi belə ünvanlı sosial yardım mexanizmindən bəhrələnmə bilmir. Monitorinq prosesi ünvanlı sosial yardım mexanizminə əlçatanlığın bu dərəcədə məhdud olmasının səbəblərini də üzə çıxarmağa imkan verib. **Əsas səbəblərdən biri**

ehtiyac meyarının kifayət qədər aşağı olmasıdır (30 AZN). Məlum olduğu kimi, ötən il hökumətin müəyyənləşdirdiyi mütləq yoxsulluq həddi 42 AZN (ehtiyac meyarından 40 faiz, yaxud 12 manat çox) təşkil edib. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə 2005-ci ildə ölkə əhalisinin ən azı 25-30 faizinin adambaşına gəlirləri 30-42 AZN intervalında olub. Deməli, yoxsul əhalinin heç olmazsa üçdə biri məhz ehtiyac meyarının məbləğinin real sosial-iqtisadi şəraitə uyğun müəyyən edilməməsilə bağlı prosesdən kənar qalıb. **İkinci mühüm səbəb** ailə gəlirlərinin hesablanması zamanı əhaliyə məxsus torpaqların normativ qiymətindən istifadə olunmasıdır. Mövcud qanunvericiliyə əsasən, gəlirlər qiymətləndirilərkən torpağa çəkilən xərclər nəzərə alınmadan Nazirlər Kabinetinin təsdiqlədiyi normativ qiymətlər birbaşa ailə gəlirlərinin üzərinə əlavə olunur. Monitorinqin aparıldığı 3 rayonda əhaliyə məxsus torpaqların 2-3-cü kateqoriyalara aid olduğunu və həmin qruplar üzrə hər hektar torpağın normativ qiymətinin müvafiq olaraq 1440 və 1860 AZN təşkil etdiyini nəzərə alsaq, deməli 1 ha torpaq hər ay ən azı bir ailə üçün 120-155 AZN gəlir gətirməlidir. Halbuki monitorinq zamanı müvafiq sorğu və araşdırmalar əsasında müxtəlif bitki növləri üzrə 1 ha torpağın orta gəlir gətirmə imkanları tədqiq olunub. Məlum olub ki, ən məhsuldar bitki növləri üzrə belə 1 ha torpaqdan əldə olunan gəlirlilik səviyyəsi normativ qiymətdən 25-30 faiz (bir çox əkin növlərindən isə hətta 2 dəfə) azdır. Bu o deməkdir ki, gəlir əldə etmə imkanlarının obyektiv qiymətləndirmə sisteminin yoxluğu sonda torpaq islahatı nəticəsində torpaq payı almış ailələrin demək olar hamısını ünvanlı dövlət yardımlarından kənar saxlayır. Bu faktı Dövlət Statistika Komitəsinin (DSK) 2005-ci ildə apardığı ev təsərrüfatlarının büdcə müayinəsinin nəticələri də təsdiqləyir. Belə ki, həmin müayinəyə əsasən

kənd yerlərində ev təsərrüfatlarının büdcəsində kənd təsərrüfatından adambaşına aylıq 17,7 AZN, illik gəlirlər 212 AZN olub (orta hesabla bir ailəyə aylıq 81,4 illik 977 AZN). Monitoring aparılan ərazilərdə adambaşına pay torpaqlarının orta normasının təxminən 0,4-0,5 hektar olduğunu nəzərə alsaq və qüvvədə olan normativ qiymətlər əsasında hesablama aparsaq, 2-ci keyfiyyət qrupu (monitorinq obyektı olan bütün ev təsərrüfatlarına məxsus bütün torpaqlar hamısı məhz bu kateqoriyaya aid olub) üzrə torpaqlardan “normativ gəlirlər”in adambaşına aylıq həcmi 121 AZN (illik 1460 AZN) təşkil edir. Göründüyü kimi, DSK-nın elan etdiyi adambaşına real gəlirlərlə “normativ” gəlirlər arasında fərq 5-6 dəfəyə çatır.

İkinci, rayon əmək və əhalinin sosial müdafiəsi mərkəzlərinin prosesə yetərinə hazır olmaması üzə çıxıb. Məlum olduğu kimi ünvanlı sosial yardım mexanizminin tətbiqinə artıq 3 ay əvvəl (aprelin 15-dən) start verilib. Lakin araşdırma zamanı məlum olub ki, mərkəzlərdə ailə müraciətlərini avtomatik qiymətləndirmək məqsədilə tətbiqi nəzərdə tutulan kompüter proqramı işlək vəziyyətdə deyil. Xüsusilə də bu proqramın şəxsi yardımçı təsərrüfatdan gəlirləri qiymətləndirmək üçün bazasının işlək vəziyyətdə olmaması müraciətlərin sürətli və etibarlı araşdırılması ilə bağlı ciddi çətinliklər yaradır.

Monitoringin aşkarladığı **üçüncü** problem sosial müfəttişlərin qanunvericiliyin tələblərinə lazımınca riayət etməməsidir. Qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən səlahiyyətli şəxs sosial yardım almaq üçün ailəni təmsil edən şəxsə bütün sənədlərin təqdim olunması barədə bildiriş təqdim etməli, komissiya tərəfindən həmin sənədlərə 10 gün müddətində baxılmalı və məlumatların yerində yoxlanılması zərurəti yarandığı hallarda araşdırma üçün komissiya baxışını əlavə 10 gün artırmaq barədə qərar çı-

xarmalı, müraciət imtina olunduqda isə imtina qərarının çıxarılmasından ən gec 3 gün ərzində ərizəçiyə imtinanın səbəbləri göstərilməklə bildiriş verilməlidir. Monitoring zamanı məlum olub ki, pilot ərazilərdəki ünvanlı sosial yardım almaq üçün müraciət etmiş 26 ailədən heç birinə sənədlərin komissiyaya qəbulu barədə bildiriş verilməyib. Hətta onlardan 18-nə sosial yardım təyin olunduqdan sonra da yerdə qalan 8 ailənin ərizəsinin taleyilə bağlı onlara hər hansı məlumat verilməyib. Baxmayaraq ki, onların əksəriyyəti iyun ayının ilk on günlüyündə rayon mərkəzlərinə müraciət edib. Belə ki, sənədlərə baxış üçün maksimum 23 günlük (10 gün ilkin baxış + 10 gün əlavə araşdırma + imtina üçün tələb olunan 3 gün) zaman müddətini nəzərə alsaq, iyun ayının sonlarında monitoring ərazilərində bütün benefisiarların ərizələri ilə bağlı qeyri-müəyyənlik qalmamalıydı. Bir çox rayonlarda sosial müfəttişlərlə söhbət zamanı hətta onların bildirişlərin təqdim olunma və müraciətlərdən imtina prosesinə dair qanunvericiliyin tələblərindən yetərinə məlumatlı olmadığı üzə çıxıb.

Nəhayət, ünvanlı sosial yardımın təyin olunmasından imtina-ya səbəb olan halların real şərtlərə cavab verməməsilə bağlıdır. Məsələn, qüvvədə olan qaydalara əsasən kənd yerlərində ailənin birdən çox inəyi, ailədə adambaşına beşdən çox qoyunu olduqda, həmin ev təsərrüfatı ünvanlı sosial yardım ala bilməz. Monitoring prosesində aparılan tədqiqatlar çərçivəsində toplanan məlumatlar və şəxsi yardımçı təsərrüfatdan gəlirlərin hesablanması ilə bağlı Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin hazırladığı qaydalar əsasında aparılan hesablamalar göstərir ki, bir baş sağılan inəyin süd və ət məhsullarından, eləcə də adambaşına 5 qoyundan əldə olunan gəlir kiçik ölçülü (1-2) ailələrə üzvlərin sayından asılı olaraq adambaşına təxminən 29-32 manat, orta

ölçülü (3-4) ailələrə 24-26 manat, böyük ölçülü (5 və daha çox) 20-22 manat gəlir getirir. Nəzərə almaq lazımdır ki, kəndlərdə kiçik ölçülü ailələr çox az olur. Məsələn, İTM-nin monitoring apardığı ərazilərdə ünvanlı sosial yardım üçün müraciət etmiş 25 ailədən cəmi 3 ailə iki nəfərdən ibarət olub. 9 ailə 3-4 nəfərdən, 13 ailə isə 5-6 nəfərdən təşkil olunub. Bu isə onu deməyə əsas verir ki, sosial yardımdan imtina üçün nəzərdə tutulan bu hala yenidən baxılmasına ehtiyac var.

**Tər-Tər, Bərdə və Ağcabədi
rayonlarının əmək və əhalinin
sosial müdafiəsi mərkəzlərinin
sosial müfəttişləri arasında
keçirilmiş sorğunun nəticələrinin**

təhlili

Iqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi Açıq Cəmiyyət İnstitutu - Yardım Fondu və “N(o)vib” təşkilatının birgə dəstəklədiyi **“Ünvanlı sosial yardım mexanizmi ilə bağlı ictimaiyyətin maarifləndirilməsi və bu məqsədlə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərin istifadəsinin monitorinqi”** layihəsi çərçivəsində Tər-Tər, Bərdə və Ağcabədi rayonlarının əmək və əhalinin sosial müdafiəsi mərkəzlərinin sosial müfəttişləri¹ arasında sorğu keçirib.

Sorğunun əsas məqsədi monitorinqin aparılması üçün pilot qaydasında seçilmiş ərazilərdə ünvanlı sosial yardımların təyin olunmasına məsul olan müfəttişlərin bilik və bacarıqlarını, proses barədə məlumatlılıq səviyyəsini qiymətləndirmək, həmçinin sorğuların nəticələrinə əsasən sosial müfəttişlərin təkmilləşdirilməsi və onlara müvafiq təlimlərin keçirilməsi zərurəti barədə əlaqədar dövlət qurumlarına təkliflərin verilməsi olub.

Sorğuda 3 rayonun müvafiq mərkəzlərini təmsil edən 16 müfəttiş, o cümlədən Bərdə rayonu üzrə 6 nəfər, Ağcabədi rayonu üzrə 6 nəfər, Tər-Tər rayonu üzrə 4 nəfər sosial müfəttiş iştirak edib.

Sorğu anketində respondentlərə 3 təsnifat qrupu üzrə 20 sual ünvanlanmışdı. Birinci blok üzrə suallar (ümumilikdə 10 sual) müfəttişlərin ünvanlı sosial yardımla bağlı ailə müraciətlərinə baxılması, müraciətlərdən imtina olunması və sosial yardımın dayandırılması prosedurları barədə məlumatlılıq səviyyəsini qiymətləndir-

1 Dünya təcrübəsində ünvanlı sosial yardım üzrə mütəxəssislərin əsasən “sosial müfəttiş” adlandırılmasını və respublikada rayon (şəhər) ƏSMM-də ünvanlı sosial yardım və müavinətlər üzrə məsləhətçilərin də əhali tərəfindən “sosial müfəttiş” kimi qəbul edilməsini nəzərə alaraq biz də bu təcrübəyə uyğun olaraq onları belə adlandırmışıq.

məyə yönəlmişdi. Qanunvericiliyə əsasən ünvanlı sosial yardım almaq üçün müraciət edən ailəni mütləq ailənin bir üzvü təmsil etməlidir. Həmin şəxsin vəkalət hüququ isə notarial qaydada (ya xud yerli icra nümayəndəlikləri tərəfindən) təsdiqlənməlidir. Öz növbəsində, qüvvədə olan qanunvericilik ailəni təmsil edən şəxsə qarşı konkret tələblər (həmin şəxsin yetkinlik yaşına çatması və əmək qabiliyyətli olması) irəli sürür. Bu tələblərdən nə dərəcədə xəbərdar olmaları barədə verilən suala bütün müfəttişlər düzgün cavab verib.

Sorğunun nəticələri sosial müfəttişlərin sosial yardım almaq üçün tələb olunan sənədlərin siyahısı ilə də bağlı yetərinə məlumatlı olduğunu söyləməyə imkan verir. Belə ki, sorğu anketində qanunvericiliyə əsasən ünvanlı sosial yardım üçün müraciət edən ailədən tələb olunan sənədlərlə yanaşı ehtiyac duyulmayan bir neçə sənədin adı qeyd olunmuşdu. Respondentlər zəruri olan və tələb olunmayan sənədləri bir-birindən dəqiq ayırmağı bacarıb.

Mövcud qanunvericiliyə əsasən ailəni təmsil edən şəxs təqdim etdiyi sənədlərin qəbulu barədə məlumatlandırılmalıdır. Bu cür məlumatlandırmanın hansı formada həyata keçirilməsilə bağlı sosial müfəttişlərə aşağıdakı üç cavab variantı təqdim olunmuşdu:

1. Şifahi xəbərdarlıq edilir;
2. Rəsmi məktub təqdim olunur;
3. Xüsusi formada bildiriş verilir.

Bu sualda da müfəttişlərin hamısı düzgün cavabı (xüsusi formada bildiriş verilir) göstərə bilib. Sosial müfəttişlər **“Komissiya sosial yardımın təyin olunması üçün təqdim olunmuş sənədlərə neçə gün ərzində baxmalıdır?”** sualına da düzgün cavab

tapmaqda çətinlik çəkməyiblər və onların hamısı düzgün variantı seçiblər (düzgün cavab - 10 gün). **“Zərurət yarandığı hallarda komissiya sənədlərə baxılması müddətini əlavə olaraq neçə gün uzada bilər?”** sualına 16 respondentdən 14-ü düzgün cavab verib (düzgün cavab - 10 gün). İki müfəttiş, o cümlədən Ağcabədi və Bərdə rayonlarının müvafiq mərkəzlərindən hər biri üzrə bir müfəttiş bu suala cavab verə bilməyiblər.

Qüvvədə olan qanunvericilikdə komissiya ailələrin təqdim etdiyi məlumatları bilavasitə yerində yoxlamaq hüququna malikdir. Lakin bunun üçün konkret hallar (məsələn, ailənin bəyan edilən gəlirlərinin hər bir ailə üzvü üçün ehtiyac meyarının məcmusundan 30 faiz aşağı olması, ailənin iki, yaxud daha çox mənzilə sahibliyi, komissiya üzvlərindən birinin tələb etməsi və s.) nəzərdə tutulur. Sorğunun nəticələri onu söyləməyə əsas verir ki, bu məsələ ilə bağlı sosial müfəttişlərin heç də hamısının məlumatlılıq səviyyəsi qaneedici deyil. Belə ki, cəmi 7 respondent, o cümlədən Bərdə rayonu üzrə 1, Tər-Tər və Ağcabədi rayonlarının hər biri üzrə 3 müfəttiş sözügedən halların hamısını düzgün və tam şəkildə göstərə bilib. Yerdə qalan müfəttişlər əlavə yoxlamaya rəvac verən hallar içərisində düzgün və yanlış cavab variantlarını tam dəqiqliklə bir-birindən ayıra bilməyiblər.

Birinci blok üzrə növbəti sual sosial yardım təyin olunarkən ailənin tərkibində nəzərə alınmayan şəxslərin kimliyi ilə bağlı olub. 14 müfəttişin bununla bağlı tam, 2 müfəttişin (Tər-Tər və Ağcabədi rayonlarının hər birindən 1 nəfər) qismən məlumatlı olduğu aydın olub.

Sosial yardımın təyin olunmasından imtinaya səbəb olan hallarla bağlı sorğuya cəlb olunan müfəttişlərin əksəriyyətinin yetərinə məlumatlı olmaması nəticələrdən aydın görünür. Belə ki, sorğu anketində respondentlərə həmin halların hər

birini boş qrafalarda qeyd etmək təklif olunmuşdu. Bu hallarla bağlı cəmi 4 müfəttiş, o cümlədən Tər-Tər rayonu üzrə 2, Bərdə və Ağcabədi rayonlarının hər biri üzrə 1 nəfərin müfəssəl məlumatlı olduğu üzə çıxıb. Yerdə qalan müfəttişlərin cavabı natamam olub. Qanunvericilikdə imtinaya səbəb olan 5 mühüm hal göstərildiyi halda sorğu iştirakçılarından 4 nəfəri həmin hallardan yalnız birini, 5 nəfəri ikisini, 3 nəfəri isə üçünü göstərə bilib.

Maraqlıdır ki, sosial müfəttişlərin hamısı sosial yardımın təyin olunmasından imtina qərarının müraciət olunan şəxsə maksimum neçə gün ərzində çatdırılmalı olduğu barədə qanunvericiliyin tələbindən tam xəbərsizdilər. Bununla bağlı respondentlərə ünvanlanan uyğun sualın cavabı aşağıdakı kimi olub:

- a) 15 gün ərzində - **1 müfəttiş (Bərdə rayonu);**
- b) 10 gün ərzində - **4 müfəttiş (Bərdə və Tər-Tər rayonlarının hər birindən 1 nəfər, Ağcabədi rayonu üzrə 2 nəfər);**
- c) 1 həftə ərzində - **8 müfəttiş (Tər-Tər üzrə 1 nəfər, Bərdə üzrə 3 nəfər, Ağcabədi üzrə 4 nəfər);**
- d) dərhal - 2 nəfər (**Bərdə və Ağcabədi rayonlarının hər birindən 1 nəfər);**
- e) Cavab verə bilməyib - **1 nəfər (Tər-Tər rayonu).**

Halbuki "Sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi, onun təyin olunması, verilməsi və verilməsindən imtina olunması Qaydaları"nın 3.11-ci bəndinə əsasən sosial yardımın təyin edilməsinə dair komissiyanın qərarı ən gec 3 (üç) gün ərzində imtinanın səbəbləri göstərilməklə xüsusi bildiriş formasında ailəni təmsil edən şəxsə təqdim olunmalıdır.

Sorğunun nəticələrinin təhlili göstərir ki, sosial yardımın ödənilməsinin dayandırılmasına səbəb olan hallarla bağlı müfəttişlərin

məlumatlılıq səviyyəsi pis deyil. Belə ki, sorğu anketində respondentlərə həmin halların hər birini boş qrafalarda qeyd etmək təklif olunmuşdu. 13 müfəttiş bununla bağlı qaydalarda nəzərdə tutulan bütün halları bütövlükdə, 3 müfəttiş isə qismən (2 nəfər Bərdə, 1 nəfər Tər-Tər rayonları üzrə) qeyd edə bilib.

İkinci blok üzrə suallar (ümumilikdə 4 sual) müfəttişlərin ehtiyacılığın və ailə gəlirlərinin qiymətləndirilməsilə bağlı bilik və bacarıqlarını qiymətləndirməyi nəzərdə tuturdu. **“Ünvanlı sosial yardım üçün müraciət edən ailənin orta aylıq qazanclarını hesablamaq üçün hansı dövr üzrə məlumatlar tələb olunur?”** sualına sorğu iştirakçılarının hamısı düzgün cavab verib (düzgün cavab- müraciətdən əvvəlki 6 ay, o cümlədən kənd təsərrüfatı və mövsümi işlərdə 12 ay). Natural formada qazancların ailə gəlirlərində nəzərə alınb-alınmaması ilə bağlı suala yalnız bir müfəttiş (Tər-Tər rayonu) cavab verə bilməyib. Yerdə qalan respondentlər bu sualı dəqiq cavablandırılar.

Sosial müfəttişlərin ünvanlı sosial yardım hesablanarkən ailəninin gəlirlərinə daxil edilməyən gəlir növlərinin siyahısı ilə də bağlı məlumatlılıq səviyyəsi qaneedici hesab edilə bilməz.

Mövcud qaydalarda 6 növdə yardım və müavinətin (təbii fəlakət və gözlənilməz hadisələrlə bağlı ailəyə göstərilən yardımlar, dəfn üçün müavinət, uşaq doğularkən verilən müavinət, uşuğa bir yaşadək ödənilən aylıq müavinət və s.) ailə gəlirlərində nəzərə alınmaması təsbit olunur. Sorğu anketində respondentlərə həmin gəlir növlərinin hər birini boş qrafalarda qeyd etmək təklif olunmuşdu. Respondentlərdən yalnız 2-si (Tər-Tər və Bərdə rayonlarının hər biri üzrə 1 nəfər) həmin gəlir növlərindən dördünü göstərə bliblər. 7 müfəttiş (o cümlədən Ağcabədi rayonu üzrə 3, Tər-Tər və Bərdə rayonlarının hər biri üzrə 2 nəfər) sorğu anketində bu gəlirlərdən üçünü, 3 müfəttiş (Ağcabədi rayonu üzrə 2 nə-

fər, Bərdə rayonu üzrə 1 nəfər) ikisini, 2 müfəttiş (Ağcabədi və Bərdə rayonlarının hər biri üzrə 1 nəfər) birini qeyd edə bilib. Müfəttişlərdən biri (Tər-Tər rayonu) bu suala cavab verə bilməyib, bir müfəttişin (Ağcabədi) cavabı isə yanlış olub (həmin cavabda bütün növdən olan qazancların ailə gəlirlərində nəzərə alındığı qeyd olunub).

İkinci blok üzrə sonuncu sual şəxsi yardımçı təsərrüfatdan ailə gəlirlərinin hesablanması qaydalarının tətbiqi ilə bağlı sosial müfəttişlərin bilik və məlumatlılıq səviyyəsini qiymətləndirməklə bağlı olub. Məlum olduğu kimi, bu prosesi Nazirlər Kabinetinin sosial yardımın alınması üçün şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanmasına dair təsdiqlədiyi qayda tənzimləyir. Həmin qaydaya görə, şəxsi yardımçı təsərrüfatın (əldə olunan) məhsulun növündən asılı olaraq faizlə hesablama metodu əsasında ailənin illik xalis qazancları müəyyən olunur. Sorğunun nəticələrinin təhlili bununla da bağlı sosial müfəttişlərin yetərinə informasiyalı olmadığını üzə çıxarıb. Belə ki, **“Ailəyə məxsus şəxsi yardımçı təsərrüfatdan qazanclar hansı formada hesablanır?”** sualına yalnız 4 müfəttiş (3 nəfər Bərdə, 1 nəfər Ağcabədi) düzgün cavab verib və konkret misalla bunu izah edib. 5 respondent (3 nəfər Tər-Tər, 2 nəfər Ağcabədi üzrə) bu suala cavab verə bilməyib, yerdə qalan 7 müfəttişin cavabı isə yanlış olub.

Sonuncu blok üzrə suallar (**ümmilikdə 6 sual**) sosial müfəttişlərin şəxsi yaradıcılıq imkanlarını, onların ünvanlı sosial yardım mexanizminin tətbiqinin hazırkı mərhələsində qarşıya çıxan problemləri və gələcək təkmilləşdirmələr üçün təkliflərini dəyərləndirməyi nəzərdə tuturdu.

Bu istiqamət üzrə müfəttişlərə ünvanlanan ilk sual onların ailə gəlirlərinə dair məlumatların düzgünlüyünü yoxlayan zaman əsasən hansı mənbələrdən məlumat almağa üstünlük verməsilə bağlı olub. Respondentlərin hamısı həm rəsmi, həm də qeyri rəsmi

mənbələrdən alınan məlumatlara üstünlük verdiklərini qeyd ediblər. **“Əgər qeyri-rəsmi informasiyalardan istifadə edirsinizsə, həmin məlumatları əsasən hansı mənbələrdən əldə edirsiniz?”** sualına müfəttişlərin cavabı aşağıdakı kimi olub:

- ◆ **Qonşulardan** - 14 müfəttiş (Ağcabədi 5, Bərdə 6, Tər-Tər 3 nəfər);
- ◆ **İctimai təşkilatlardan**- 5 müfəttiş (Ağcabədi 4, Bərdə 1 nəfər);
- ◆ **Bələdiyyələrdən** - 9 müfəttiş (Ağcabədi 5, Bərdə 2, Tər-Tər 2 nəfər);
- ◆ **Etibarlı saydığım şəxsdən** - 11 müfəttiş (Ağcabədi 5, Bərdə 5, Tər-Tər 1 nəfər)

Sorğunun son iki sualı sosial müfəttişlərin ünvanlı sosial yardım mexanizminin tətbiqilə bağlı hazırkı mərhələdə qarşıya çıxan problemlərə yanaşması və həmin problemləri aradan qaldırmaq üçün onların rəylərini öyrənməklə bağlı olub. **“Ünvanlı sosial yardım mexanizminin tətbiqinin ilkin mərhələsində əsasən hansı problemlərin olduğunu müşahidə edirsiniz?”** sualına müfəttişlərin cavabı aşağıdakı kimi olub:

1. Əhali bu sahədə kifayət qədər məlumatlı deyil - 6 müfəttiş (Bərdə 1, Ağcabədi 2, Tər-Tər 3 nəfər);
2. Məlumatlandırma ilə əlaqədar görülən bütün tədbirlərə baxmayaraq əhali özü bu prosesə o qədər də maraq göstərməyib - 2 müfəttiş (hər ikisi Bərdə);
3. Müraciət edənlər əksər hallarda gəlirlərinin real səviyyəsini gizlətməyə çalışır - 10 müfəttiş (Bərdə 2, Ağcabədi 6, Tər-Tər 2 nəfər);
4. Torpağın normativ qiymətinin yüksək olması əhalinin ünvanlı sosial yardım mexanizminə çıxışını məhdudlaşdırır - 12 müfəttiş (Bərdə 5, Ağcabədi 4, Tər-Tər 3 nəfər)

5. Ehtiyac meyarının məbləğinin kifayət qədər aşağı olması əhalinin ünvanlı sosial yardım mexanizminə çıxışını məhdudlaşdırır-2 müfəttiş (hər ikisi Bərdə)

Sorğu anketində təklif olunan konkret cavab variantları ilə yanaşı sosial müfəttişlərin öz variantlarını da qeyd etməsinə şərait yaradılmışdı. Bununla yanaşı, rəyi soruşulan müfəttişlərdən yalnız ikisi məşğulluq idarələrində əhaliyə yaradılan problemləri və müavinətlə bağlı sənədlərdə müəyyən qüsurların olduğunu qeyd edib. Cəmi 1 müfəttiş bu variantlardan heç birini seçməyib.

Cavablardan görüldüyü kimi, sorğuya cəlb olunan sosial müfəttişlərdən dördüdə üçü (12 nəfər) torpağın normativ qiymətinin kifayət qədər yüksək olmasını yoxsul əhalinin ünvanlı sosial yardım mexanizminə çıxışını məhdudlaşdıran əsas problem kimi qeyd ediblər. Bu sırada vacibliyinə görə ikinci mühüm problem kimi əhalinin yeni mexanizmlərlə bağlı yetərinmə məlumatlı olmadığı göstərilib. Bu cavab variantını respondentlərin təxminən üçdə biri (5 nəfər) seçib. Yerdə qalan cavab variantlarından hər birini cəmi 2 müfəttiş qeyd edib.

“Bəs sosial müfəttişlər bu problemlərin aradan qaldırılması, ümumiyyətlə mexanizmin təkmilləşdirilməsi yollarını necə görürlər?”. Respondentlərin yarısından çoxu - 10 nəfər bu suala cavab verməyib. Yerdə qalan sosial müfəttişlərin cavabları isə aşağıdakı kimi olub:

1. Əhalinin maarifləndirilməsi - 5 müfəttiş (Bərdə 1, Ağcabədi 2, Tər-Tər 2 nəfər);

2. Sosial müfəttişlərin normal fəaliyyəti üçün onların təminatlı əmək haqqı sisteminin yaradılması - 1 müfəttiş (Bərdə);

3. Pul yardımları ilə yanaşı natural formada yardımların da verilməsi - 1 müfəttiş (Tər-Tər);

4. Torpağın normativ qiymətinin aşağı salınması, yaxud bununla bağlı daha təkmil mexanizmin tətbiq olunması - 5 müfəttiş (Bərdə 2, Ağcabədi 2 nəfər, Tər-Tər 1 nəfər)

5. Ehtiyac meyarının məbləğinin artırılması - 4 müfəttiş (Bərdə 1, Tər-Tər 1, Ağcabədi 2 nəfər)

Göründüyü kimi, sorğunu cavablandırın müfəttişlərin əhəmiyyətli hissəsi (müvafiq olaraq 4 və 5 nəfər) ünvanlı sosial yardıma yoxsul əhalinin əlçatanlığını artırmaq və yeni mexanizmi təkmilləşdirmək üçün əsasən 3 məsələ üzərində dayanıblar - ailələrin torpaqdan real qazancını qiymətləndirmək üçün daha təkmil mexanizmin tətbiqi, əhalinin maarifləndirmə işi və ehtiyac meyarının məbləğinin artırılması.

Aparılan sorğunun nəticələrinin təhlili əsasında sosial müfəttişlərin bilik və səriştələrinin artırılması məqsədilə aşağıdakıları təklif etmək olar:

1. Ünvanlı sosial yardım sahəsində normativ-hüquqi bazanın və onlara edilən dəyişiklərin tam olaraq mənimsənməsi məqsədilə təlimlərin mütəmadi olaraq keçirilməsi;

2. Ev təsərrüfatının gəlirlərinin və maddi-məişət şəraitinin tam və düzgün qiymətləndirilməsinin təmin etmək məqsədilə təlimlərdə interaktiv üsullardan istifadə edilməsi;

3. Bu sahədə müvəffəqiyyət qazanmış ölkələrin təcrübələrinə uyğun olaraq həmin ölkələrdən təlimçilərin dəvət edilməsi və ya regional bölgələr aparmaqla müfəttişlərin təlim səfərlərinin təşkil edilməsi və sonradan bu səfərdə iştirak etmiş müfəttişlərin biliklərinin yayılması (təlimçilərin təlimi);

4. Təlimlər zamanı dinləyicilərin öz aralarında təcrübə mübadiləsinin təmin edilməsi;

5. Müfəttişlər arasında müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq attestasiyaların keçirilməsi və attestasiyaların nəticələrinə uyğun müvafiq tədbirlərin (mukafatlandırma, vəzifədə irəliçəkmə və ya cəzalandırma) həyata keçirilməsi.

**Ünvanlılığın təmin olunması
mexanizmləri:**

dünya təcrübəsi

Dövlət büdcəsindən sosial ödənişlərə yönəldilən vəsaitlərin ünvanlılığının təmin olunması son yüzillikdə dünyanın müxtəlif ölkələrində sosial siyasətin ən başlıca prioritetlərindən birinə çevrilib. Bu ölkələrin hamısında “ünvanlılığa” yanaşma eynidir: cəmiyyətin artan tələbatı müqabilində büdcə imkanları daima məhduddur, ona görə də dövlət büdcəsindən sosial transfertlər elə bölüşdürülməlidir ki, həmin vəsaitləri yalnız ehtiyacı olan insanlar - yoxsullar ala bilsin.

Lakin bu məqsədə çatmaq üçün istifadə olunan mexanizm və vasitələr qətiyyən eyni deyil. Əlbəttə, hər şeydən əvvəl söhbət yoxsulluğun, ev təsərrüfatlarının gəlir və xərclərini, onların müxtəlif sosial proqramlarda iştirak hüququnun olub-olmamasını qiymətləndirməyə imkan verən fərqli mexanizmlərdən gedir.

Hazırda dünyada ünvanlılığı təmin etmək üçün daha çox iki üsuldən - ev təsərrüfatlarının qiymətləndirilməsi (fərdi qiymətləndirmə) və kateqorial prinsip üzrə ünvanlılıq metodlarından istifadə olunur.

Fərdi qiymətləndirmə bilavasitə səlahiyyətli şəxsin (məsələn, sosial müfəttişin) ev təsərrüfatlarının yaxud fərdlərin ünvanlı sosial yardım proqramında iştirak edib-etməmək hüququnu müəyyənləşdirmək üçün istifadə etdiyi vasitələrdir. Bu zaman səlahiyyətli şəxs ev təsərrüfatının gəlirləri və əmlakı barədə müfəssəl informasiyalar toplayır və həmin məlumatları müstəqil mənbələrdən alınan informasiyalarla tutuşdurur. Bu üsul başqa vasitələrlə müqayisədə əmək tutumludur. **Fərdi qiymətləndirmə zamanı əsasən 3 müxtəlif mexanizmdən istifadə olunur:** ehtiyaclılığın sadə qiymətləndirilməsi; ehtiyaclılığın qiymətləndi-

rilməsi üçün bal üsulu; ictimaiyyətin gücü sayəsində ünvanlılığın təmin olunması.

Gəlirləri təftiş etmədən ehtiyaclılığın qiymətləndirilməsinin sadə üsuluna çox tez-tez rast gəlinir. Sosial müfəttişlərin evə baş çəkməsi sayəsində yaşayışın zahiri əlamətləri əsasında təqdim olunmuş məlumatların kəmiyyət baxımından nə dərəcədə düzgün olduğunu prinsipcə müəyyənləşdirmək olur. Bu halda müfəttişə yalnız ev təsərrüfatının tələbatı və onun yaşaması üçün zəruri vasaitlərlə əlaqədar keyfiyyət faktorlarını nəzərə almaq qalır.

Son illərdə ehtiyaclılığın qiymətləndirilməsinin bal üsulu kifayət qədər geniş yayılmağa başlayıb. Bu üsulun tətbiqi zamanı proqramda iştirak etməyə iddialı olan ev təsərrüfatlarının vəziyyəti ballar əsasında qiymətləndirilir. Bal qiymətləndirməsi ev təsərrüfatının kənarından müşahidə edilə bilən konkret xarakteristikalarına - ev təsərrüfatının mənzilə, uzunmüddətli istifadə edilən əşyalara malik olması, onun kommunal xidmətlərlə təchizat səviyyəsi və sosial xidmətlərə çıxış imkanları, ailənin demografik strukturu, yaşlı üzvlərin məşğulluq növü və s. kimi məlumatların qiymətləndirilməsinə əsaslanır. Bu zaman hər bir xarakteristika üzrə ballar cəmlənir və fiksə olunmuş minimum kəmiyyətdən yuxarı bal alan ev təsərrüfatlarının proqramda iştirak hüququ müəyyənləşdirilir. Bu üsuldan ilk dəfə Çilidə istifadə edilib. "FICNA CAS" ("sosial pasport") adlanan Çili modeli 14 mövqə üzrə ev təsərrüfatlarından informasiyaların qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur.

Hazırda balla qiymətləndirmə metodu Rusiya, İndoneziya, Ekvador, Kolumbiya, Ermənistan, Braziliya və Zimbabvedə də tətbiq olunur.

Ünvanlılığın ictimaiyyətin gücü hesabına təmin edilməsinə gəldikdə, bu halda icmanın nümayəndələri birlikdə yaxud onların səlahiyyət verdiyi lider yardım almaq hüququ olan ev təsərrüfatlarını müəyyən edir. Bu üsulun tətbiqinin tərəfdarları hesab edir ki, ictimaiyyət öz içərisindəki insanların yaşayışı barədə daha səhih məlumatlara malik olur. Odur ki, ictimai informasiyalar əsasında ehtiyacılığın qiymətləndirilməsinin nəticələri rəsmi şəxslərin əldə etdiyi nəticələrdən daha etibarlı olur.

Kateqorial prinsip üzrə ünvanlılığın təmin olunması daha sadə hesab edilir. Məsələn, bu zaman proqramda iştiraka iddialı fərdlər konkret sosial qruplar (əlillər, çoxuşaqlı ailələr və s.), demoqrafik qruplar içərisindən yaxud regional mənsubiyyətə görə seçilir. Bu vasitədən Bolqarıstan, Macarıstan və Estoniyada istifadə olunur. Kateqorial üsul "daimi" yoxsulların (məsələn, evsizlər və internat tipli tibbi-sosial müəssisələrdə saxlanan uşaqlar) aşkarlanması sahəsində yeganə mühüm vasitə hesab olunur. Aşağıda konkret ölkələrin təmsalında ünvanlı sosial siyasətin ən vacib məqamları təqdim olunur.

Avropa Birliyi ölkələrində ünvanlı sosial yardım siyasəti

Avropa Birliyinin (AB) üzvü olan ölkələrdə ünvanlı sosial yardım mexanizmi dövlətin vətəndaşlar qarşısında üzərinə götürdüyü minimum sosial təminat öhdəliyinin yerinə yetirilməsi üçün ən mühüm vasitələrdən biridir. Bu öhdəlik özündə dövlətin sosial sığortada proqramları ilə əhatə olunmamış yoxsul təbəqələrin minimum sosial standartlara uyğun yaşayışını təmin etməsini nəzərdə tutur. Aşağıdakı cədvəldə AB ölkələrində minimum sosial təminat sisteminin xarakterik cəhətləri əksini tapıb:

Avropa Birliyi ölkələrində sosial təminat sistemi

Ölkələr	Səlahiyyət dairəsi	Maliyyələşdirmə	Benefisiarlar
Avstriya	Federal torpaqlar	Əsasən federal torpaqlar, qismən kommunalar	19 yaşdan başlayaraq ehtiyacı olanlar
Almaniya	Dövlət, ərazilər, qismən kommunalar	25% ərazilər, 75% bələdiyyələr	Tələbələr istisna olmaqla ehtiyacı olanlar
İrlandiya	Dövlət	100% dövlət	18 yaşdan başlayaraq ehtiyacı olanlar
Böyük Britaniya	Dövlət	100% dövlət	18 yaşdan başlayaraq ehtiyacı olanlar
İsveç	Dövlət	100% bələdiyyələr	Bütün ehtiyacı olanlar
Finlandiya	Dövlət	23% dövlət, 77% bələdiyyələr	Bütün ehtiyacı olanlar
Danimarka	Dövlət	50% dövlət, 50% bələdiyyələr	18 yaşdan başlayaraq ehtiyacı olanlar
Fransa	Dövlət	100% dövlət	25 yaşdan başlayaraq, xüsusi hallarda (birdən çox uşaq tərbiyə etdikdə, yaxud hamiləlik dövründə) 24 yaşadək ehtiyacı olanlar
Lüksemburq	Dövlət	90% dövlət, 10% bələdiyyələr	30 yaşdan başlayaraq, lakin əmək qabiliyyətinin itirildiyi, yaxud uşağa qulluq şəraitində 29 yaşadək ehtiyacı olanlar.
Niderland	Dövlət	90% dövlət, 10% bələdiyyələr	18 yaşdan başlayaraq ehtiyacı olanlar, həmçinin valideynsiz yaşayan yeniyetmələr
Belçika	Dövlət	50% dövlət, 50% xeyriyyəçi təşkilatlar	18 yaşdan başlayaraq ehtiyacı olanlar, lakin xüsusi hallarda 17 yaşadək uşaqlar və yeniyetmələr
İtaliya	Əyalətlər və bələdiyyələr	100% bələdiyyələr	Bütün ehtiyacı olanlar
Portuqaliya	Dövlət	100% dövlət	18 yaşdan başlayaraq ehtiyacı olanlar, lakin xüsusi hallarda 17 yaşadək uşaqlar və yeniyetmələr
İspaniya	Regionlar	100% regionlar	25 yaşdan 64 yaşadək bütün ehtiyacı olanlar

Göründüyü kimi, AB ölkələrinin əksəriyyətində minimum sosial təminat sahəsində əsas prinsiplərin müəyyən olunması səlahiyyəti dövlətə məxsus olsa da, maliyyə yükü dövlət və yerli idarəetmə orqanları arasında bölüşdürülür. Bu isə həm də sosial təminat idarəçiliyində son dərəcə ciddi əksmərkəzləşmədən xəbər verir. AB üzvü olan bir neçə ölkənin təmsalında inkişaf etmiş Avropa dövlətlərində sosial kömək sistemə diqqət yetirək.

Almaniyada sosial kömək mexanizmi sosial müdafiə sisteminin ən mühüm elementlərindən biridir. "Sosial kömək haqqında" federal qanunda göstərilir: "sosial kömək xüsusi hallarda insanların həyatı üçün zəruri olan yaşayış vasitələrinin əldə olunmasını təmin etmək üçündür. Bu cür kömək hesabına onun bənefişiarları ləyaqətli insan həyatına uyğun yaşayış səviyyəsini qazanmış olur". Aydınır ki, bazar münasibətləri şəraitində şəxsi təşəbbüskarlığa üstünlük verilir. Lakin Almaniyada ünvanlı sosial yardıma yoxsullar üçün düşünölmüş öhdəçilik mexanizmi kimi deyil, əlverişsiz şəraitdə kasıb insanların "özünəyardım üçün kömək" vasitəsi kimi baxılır. Başqa sözlə, sosial kömək mexanizmi o halda hərəkətə gətirilir ki, həmin yerdə müəyyən qrup insanlar sosial baxımdan özünümüdafiə imkanlarını tamamilə itirmiş olur.

Ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarına olan məlumata görə, ölkə əhalisinin 8,5 faizi sosial köməklə əhatə olunub. Təxminən 3 milyon nəfər minimum yaşayışını təmin etmək üçün sosial müavinət alır. Son illərdə sosial yardım alanların sayı hər il orta hesabla 7 faiz artıb. Ötən əsrin axırlarında sosial köməyə xərclənən vəsaitlərin illik həcmi 45 milyard markaya çatıb. Yeni sosial yardım alan bir nəfərə orta hesabla ayda 1250 marka vəsait düşüb. Müavinət alanların 56 faizə qədərini qadınlar, 33 faizini 18 yaşadək olan uşaqlar və yeniyetmələr, o cümlədən 23 faizini

əcnəbilər təşkil edib. Almaniya qanunvericiliyinə görə, dövlətdən sosial yardım almaq istəyənlərin özünü yaşatmaq imkanını itirməsi tam isbat olunmalıdır. Onlar ilk əvvəl yaxınlarından kömək istəməlidir (xüsusi hallarda məhkəmə həmin insanları buna məcbur edə bilər), iş tapmağa səy göstərməlidir, qiymətli əşyalarını satmalıdır, bahalı mənzili varsa onu daha ucuzu ilə əvəz etməlidir, işsizlik müavinəti almaq üçün əmək birjasına müraciət etməlidir (bu müavinəti almaq üçün işçi son 3 ilin 12 ayını işləməli və müntəzəm olaraq işsizlik sığortası ödəməlidir) və s. Yeri gəlmişkən, təklif olunan işdən imtina olunan elə hallar var ki, onlar yoxsul insanların sosial yardım almaq hüququnu məhdudlaşdırma bilməz. Məsələn, əgər təklif olunan iş işçinin fiziki imkanlarını və ya əqli qabiliyyətini üstələyirsə, həmin şəxs pensiya yaşına çatırsa, yaxud 4 yaşınadək uşağa qulluq edirsə, bu halda müraciətçi heç bir risk hiss etmədən təklif olunan işdən imtina edə bilər. Sosial yardımın kəsilməsinə və ya onun məbləğinin azaldılmasına səbəb olan konkret hallar da qanunvericilikdə öz əksini tapıb. Hər hansı şəxsin aldığı vəsait hesabına spirtli içki, narkotik maddə istehlak etməsi, xaricə səfər etməsi bu cür hallar sırasındadır. Lakin belə vəziyyətdə bütün ailənin deyil, həmin hallara məsuliyyət daşıyan ailə üzvünün yardımının azaldılmasından söhbət gedir.

Sosial yardımın məbləği yaşayış minimumunun dəyəri əsasında hesablanır. Lakin qiymət indeksi və müxtəlif ev təsərrüfatlarının yaşayış səviyyəsindən asılı olaraq daima istehlak səbətlərinin dəyəri indeksləşdirilir. Ehtiyaclılığın qiymətləndirilməsi üçün qazanclar hesablanarkən əmək haqqı, pensiya, pulsuz qida, kreditlər, doğum üçün ödənişlər, uşaq müavinətləri və s. kimi rəsmi gəlirlərin hamısı nəzərə alınır. Müharibə veteranlarına, nasist zorakılığına məruz qalanlara hərbi və ya mülki xidmətdə

əlil olanlara, siyasi dustaqlara ödənilən pensiyalar, uşaq doğularkən ödənilən müavinətlər həmin gəlirlərdə nəzərə alınmır.

Almaniyada yoxsul ailələr təyin olunan aylıq müavinətdən savayı bir sıra başqa formalarda da sosial yardımlarla əhatə olunurlar. Həmin yardımlara daxildir:

- Geyim alınması üçün kömək;

- Müəyyən dövrdə yaşamaq üçün mənzillə təminat. Sosial köməyin benefisiarları üçün yaşayış sahəsinin norması da müəyyənləşdirilir: 1 nəfər üçün 45 kv.metr, 2 nəfər üçün 60 kv.metr, 3 nəfər üçün 75 kv.metr, 4 nəfər üçün 85 kv.metr. Sonrakı hər nəfər üçün bu norma 10 kv.metr artır;

-xüsusi hallarda yoxsul insanlara yardımlar. Bura tibbi yardım, dərmanlarla pulsuz təchizat, hamilə qadınlara ambulator və stasionar xidmət və s. daxildir.

Bunlardan əlavə, Almaniyada ailələr gəlirlərinin səviyyəsindən asılı olmayaraq uşaqlara görə müavinət alırlar. Uşaqların sayından asılı olaraq həmin müavinətlərin aylıq məbləği 30-35 avrodan 150-170 avroyadək dəyişilir.

Fransada hökumətin ünvanlı sosial yardım siyasətilə bağlı "minimum sosial gəlir" anlayışından istifadə olunur. Minimum sosial gəlir - sosial cəhətdən müdafiəsiz insanların ictimai dəstək proqramının mühüm elementi kimi minimum istehlak səbətinin dəyərindən aşağı səviyyədə gəlirə malik olan insanların minimum yaşayışını təmin etmək üçün tətbiq olunan sosial standartdır. Hazırda minimum gəliri təmin etmək məqsədilə dövlətdən müavinət alan ailələrin sayı 1,5 milyon ev təsərrüfatını (bütün ailə təsərrüfatlarının təxminən 5 faizi) ötür. Adətən sosial müavinət 3 ay müddətində ödənilir, lakin zərurət yarandığı hallarda ödəmə müddəti 1 ilədək uzadıla bilər. Hazırda həmin müavinətlərin ailədə adambaşına aylıq məbləği ev təsərrüfatının

gəlir əldə etmə imkanlarından və yaşayış səviyyəsindən asılı olaraq 400-990 avro intervalında dəyişilir. Bu vəsaiti fransızlarla yanaşı əcnəbilər də ala bilər, lakin immiqrantlardan ölkə ərazisində daimi yaşadıklarını konkret sənədlərlə təsdiq etməsi tələb olunur.

Böyük Britaniya sosial yardımlar sahəsində ünvanlılığın təmin olunması sahəsində Birlik ölkələrinin hamısından daha zəngin təcrübəyə malikdir. Dövlət sosial yardımı haqqında qanun hələ 1948-ci ildə Beveric planı əsasında qəbul edilib. Sosial kömək gəlirlərin dəstəklənməsi adını daşıyır və həmin yardım özündən asılı olmayan səbəbdən qazancı rəsmi təsdiqlənən yaşayış minimumundan aşağı olan 17 yaşdan yuxarı bütün ölkə vətəndaşlarına ödənilir. Ailənin həftəlik xalis qazancları təsdiq olunmuş baza məbləğindən aşağı olursa, aradakı fərq müavinət şəklində ev təsərrüfatlarına ödənilir. Sosial müavinət almaq hüququ yalnız yığımının məbləği 5000 avronu ötməyən ailələrə (mənzilin dəyəri bura daxili edilmir) məxsusdur. Yardımın həftəlik məbləği təxminən 650 -700 avro təşkil edir.

Bundan əlavə, Böyük Britaniyada aztəminatlı ailələrə mənzil subsidiyalarının verilməsi təcrübəsi də mövcuddur. Qanunvericiliyə əsasən, ya öz mənzili olmayan yoxsul ailələrin kirayə etdiyi mənzilin haqqı, ya da daşınmaz əmlaka görə vergi subsidiya şəklində həmin ev təsərrüfatlarına ödənilir.

İsveç nəinki Birlik ölkələri içərisində, hətta dünyada əhalinin həyat səviyyəsinə görə ən yüksək sosial standartlara malik olan ən öncül ölkələrdən biri hesab olunur. Əgər bu ölkədə yalnız əmək haqqı gəlirləri əsas götürülsəydi (orta aylıq əmək haqqı təxminən 2700 dollar), o zaman yoxsulluğun səviyyəsi ən azı 35 faizə çatardı. Lakin məcmu ictimai gəlirin yenidən bölgüsü sisteminin ədalətli mexanizmlər əsasında qurulması nəticəsin-

də (dövlət büdcəsinin üçdə biri sosial ehtiyacalara yönəldilir, eyni zamanda bələdiyyə büdcələrində sosial xərc maddəsi kifayət qədər böyük paya malikdir. Öz növbəsində, pensiya və başqa sosial sığorta fondlarından da sosial təyinatlı ödənişlər həyata keçirilir) ölkədə yoxsulluğun səviyyəsini son illərdə 5-5,6 faiz həddində saxlamaq mümkün olub. Müqayisə üçün deyək ki, təhlil aparılan dövrdə həmin göstəricilər ABŞ-da müvafiq olaraq 14 və 27 faiz təşkil edib.

İsveçdə ünvanlı sosial yardım sisteminin ən mühüm elementi əməkqabiliyyətli yaşda olan yoxsul şəxslərə dövlətin sosial köməyidir. Sosial köməyi almaq üçün başlıca tələb ölkə ərazisində qanuni əsaslarla yaşamaqdır (həmin şəxs ölkə vətəndaşı olmaya da bilər). Yardımın məbləği fərdin fiziki və mənəvi ehtiyaclarını ödəmək üçün zəruri olan əmtəə və xidmətlərin dəyərindən asılıdır. Bura insanların qidalanmaya, şəxsi istehlak əşyalarına, tibbi xidmətə, asudə vaxtın keçirilməsinə, kommunikasiya xidmətlərinin ödənilməsinə çəkilən xərclər daxildir. 2002-ci ilin sonuna olan məlumata görə, ərzaq və qeyri-ərzaq səbətinin dəyərindən asılı olaraq ödənilən müavinətlərin aylıq məbləği 1 nəfər üçün orta hesabla 270 avro, uşağı olmayan ər-arvad üçün 492 avro olub. Yetkinlik yaşına çatmayan uşağı olan ailələrdə hər uşaq üçün arıca müavinət ödənilir. Yardımın məbləği uşağın yaşından asılıdır. Məsələn 1 yaşında uşaq üçün ən az məbləğdə - 137 avro vəsait verilir. Əsas məbləğdən savayı ev təsərrüfatlarının idarə olunması üçün müavinətə əlavələr də nəzərdə tutulur. Həmin əlavənin həcmi də ailə üzvlərinin sayından asılıdır və ödənişin aylıq məbləği bir nəfərlik ev təsərrüfatı üçün 68 avrodan 7 nəfərlik ailə üçün 117 avroya çatır. Beləliklə, bütün üstəliklər nəzərə alınmaqla İsveçdə zəmanətli minimal gəlirin ölkə üzrə orta aylıq məbləği təxminən 340 avro təşkil edib. Bura həmçinin mənzil haqqı, elektrik enerjisindən istifadəyə görə haqlar, tibbi xidmətə görə ödənişlər və s.

daxildir. Sosial köməyin həcmi sosial orqanlar ehtiyacılığın qiymətləndirilməsi əsasında müəyyənləşdirir.

İtaliyada dövlətin minimum sosial təminat sisteminin 2 elementi mövcuddur: yoxsul ailələrə sosial kömək və qocalığa görə sosial pensiya. Almaniyadan fərqli olaraq bu ölkədə əmək qabiliyyətli yaşında insanların sosial təminatı bilavasitə regionların səlahiyyət dairəsindədir. Regionlar sosial kömək sistemini öz büdcə imkanlarına uyğun olaraq qurur. Başqa sözlə, İtaliyada vahid prinsiplərə əsaslanan yardım sistemi mövcud deyil. Bunun nəticəsidir ki, ölkənin daha varlı olan şimal hissəsində sosial yardım sistemi daha yaxşı inkişaf edib və müavinətlərin məbləği kifayət qədər yüksəkdir. Cənub əyalətlərdə isə aztəminatlı ailələr dövlətin yardımını hiss etmədiyindən, əksər hallarda öz yaxınlarının köməyinə möhtac qalır.

Ehtiyacılığın qiymətləndirilməsi: ABŞ təcrübəsi

Güclü iqtisadi potensialına rəğmən ABŞ-da yaşayan insanlar da yoxsulluqdan sığortalanmayıb. 90-cı illərin ortalarında bu ölkədə yoxsulluq səviyyəsi 14 faizə çatsa da, 2003-cü ilin əvvəlinə ABŞ əhalisinin təxminən 12 faizi (36,4 mln. nəfər) yoxsul hesab edilib. Ən yüksək yoxsulluq səviyyəsi uşaqlar arasında qeydə alınıb - 16,7 faiz.

Yəqin elə bu səbəbdəndir ki, ABŞ-da sosial müdafiəyə kifayət qədər böyük məbləğdə vəsait xərclənir. Son illər bu ölkədə sözü gedən sferaya orta hesabla ildə 400-450 mlrd. dollar yönəldilib. Həmin vəsaitlərin təxminən 70 faizi federal büdcənin, yerdə qalan hissəsi isə ştatların və yerli büdcələrin payına düşür.

Hazırda ABŞ-da 80-dən artıq sosial proqram mövcuddur. Onların hamısı ehtiyacılığın qiymətləndirilməsi mexanizminin tətbiqi əsasında aşağı gəlirli ev təsərrüfatlarına ünvanlı yardımların gös-

tərilməsinə yönəlib. Lakin bu proqramlardan 3-ü əsas, digərlərisə "altproqramlar" hesab olunur. Əsas proqramların hər birini ayrılıqda nəzərdən keçirək.

Ehtiyacı olan ailələrə müvəqqəti kömək proqramı - pul transfertləri (TANF). Bu proqrama qoşulmaq üçün başlıca tələb vətəndaşın iş axtarmasıdır (əmək qabiliyyətli şəxs işləməlidir). Əhəmiyyətli dərəcədə əksmərkəzləşdirilmiş TANF-da iştirak üçün zaman məhdudiyəti də var - maksimum 5 il. Proqramın reallaşdırılması üçün vəsaitlər məqsədli transfertlər şəklində federal büdcədən ştatlara köçürülür. Öz növbəsində, TANF-nın icrası zamanı zəruri şərtləri pozan ştatlara sanksiya tətbiq olunur. 2000-ci illərin başlanğıcında ölkə üzrə məcmu sosial müdafiə xərclərinin təxminən 5,5-6,0 faizi (24-25 mlrd. dollar) müvəqqəti yardım proqramına yönəldilib. Eyni zamanda, proqram iştirakçılarının sayı 6 mln. nəfər, müavinətin adambaşına orta illik məbləği 3660 dollar təşkil edib.

Ərzaq talonları. Proqrama qoşulmaq hüququ ildə bağlı meyarlar və müavinətin həcmi mərkəzləşdirilmiş qaydada müəyyən olunur. Bu proqramla bağlı həlledici indikator yardım almaq hüququnun son dərəcə dəqiq müəyyən olunmasıdır (yəni, ünvanlılığın təmin edilməsi). 2000-ci ildə ABŞ-da ərzaq talonu alanların sayı 18,2 mln. nəfər, vəsaitlərin adambaşına orta illik məbləği 876 dollar olub. Proqramın reallaşdırılmasına 20,3 mlrd. dollar yaxud məcmu sosial müdafiə xərclərinin təxminən 5 faizi qədər vəsait xərclənib.

Dövlətin pulsuz yaxud güzəştli tibbi kömək proqramı (Medicaid). Bu proqram aşağı gəlirli ailələr üçün tibbi xidmətlərin əlçatanlılığının təmin olunmasını nəzərdə tutur.

"Medicaid" federal büdcə və ştat büdcələrinin ortaq maliyyələşdirməsi əsasında həyata keçirilir. 2000-ci illərin əvvəllərində proqram 40 mln. nəfərdən artıq aztəminatlı insanı əhatə edib.

Orta hesabla illik adambaşına 4830 dollar vəsait düşüb. "Medicaid" in illik büdcəsi 200 mlrd. dolları ötür ki, bu da ölkə üzrə sosial müdafiəyə yönəldilən vəsaitlərin 50 faizi qədərdir.

ABŞ ötən dövr ərzində ehtiyaclılığın qiymətləndirilməsi sahəsində zəngin təcrübə toplayıb. Ünvanlılığın təmin olunması mexanizmi aşağıdakı 3 əsas elementdən ibarətdir:

1) Ünvanlı sosial yardım almaq üçün ehtiyaclılığın öyrənilməsi. Bu zaman iddiaçının əmlakı və gəlirləri yoxlanılır. Əmlakın yoxlanılması zamanı təftiş obyektini kimi həmin şəxslərin maliyyə aktivlərinin real həcmilə müəyyən edilmiş minimum məbləğ müqayisə olunur, bazar qiyməti əsasında nəqliyyat vasitələrinin dəyəri hesablanır. Sonra ümumi və xalis gəlirlərin təftişi başlanır. Ümumi gəlirlərin hesablanması zamanı əldə olunmuş real gəlirlərin səviyyəsilə təyin olunmuş minimum hədd müqayisə edilir, ev təsərrüfatının ölçüsü nəzərə alınır. Xalis gəlirlər yoxlanılarkən standart tutulmalar ümumi gəlirlərdən çıxılır. Dolayı vasitələrlə ehtiyaclılığın təftişi tam başa çatdırıldıqdan sonra yardımın məbləği hesablanır. Hesablama bu cür həyata keçirilir: hesablanmış gəlir yardımın maksimal məbləğindən çıxılır. Arada yaranan fərqdən asılı olaraq yardımların həcmi də differensiallaşır.

Gəlir və əmlakdan savayı iddiaçının şəxsiyyəti və ev təsərrüfatının tərkibi də araşdırılır. İddiaçının şəxsiyyətinin təftiş olunmasında başlıca məqsəd sui-istifadə hallarının və ikiqat ödənişlərin qarşısının alınmasıdır. Bu zaman bir neçə vasitədən istifadə edilir - vətəndaşa dair bütün məlumatların əks edildiyi vahid identifikasiya nömrəsi açılır, yeni biotexniki vasitələr (barmaq izlərinin elektron nümunəsi) tətbiq olunur.

Məlumat üçün qeyd etməyə dəyər ki, 1970-cı ildə Merilend ştatında ehtiyaclılığın qiymətləndirilməsi zamanı tətbiq olunan bu cür təftişdən istifadə olunmaması ilə bağlı uğursuz eksperiment aparı-

lib. Nəticə çox acınacaqlı olub: məlum olum ki, təftiş əsasında yardımların ödənilməsində "xəta əmsalı" 13,5 faiz olduğu halda, araşdırma aparılmadığı şəraitdə "xəta əmsalı" 53 faiz təşkil edib.

2) Ünvanlı sosial yardımın təyin olunması üçün ehtiyac meyarın həddi. Yuxarıda sadalanan proqramların hər bir üzrə ayrıca ehtiyac meyarı mövcuddur. Belə ki, həmin proqramların tətbiqi zamanı "gəlir" və "əmlak" anlayışı fərqli çalarlara malikdir. Lakin hər üç proqramda hesablama bazası kimi "federal yoxsulluq həddi" göstəricisindən istifadə edilir. Məsələn, yoxsul ailələrə müvəqqəti kömək proqramında ehtiyac meyarının həddi federal yoxsulluq həddinin 60 faizi, ərzaq talonu proqramında xalis gəlirin 99, ümumi gəlirin 128 faizi, pulsuz tibbi kömək proqramında 133 faiz səviyyəsində götürülür.

3) Ünvanlı sosial yardıma çıxış üçün müraciətlərin təqdim olunması proseduru. ABŞ-da bu müraciət xüsusi ərizə forması əsasında sadə "bəyanətmə" prinsipinə əsaslanır. Bu cür sistemin bəzi üstünlüklərini nəzərə almamaq mümkün deyil. Belə şəraitdə sosial kömək sistemi daimi və dinamik xarakterə malik olur, istənilən vaxt insanlar üçün əlçatan olur (yardımın təyin olunacağına əvvəlcədən zəmanət verilməsə də, istəniləş şəxs ərizə verə bilər), bütövlükdə daha az inzibati xərc aparır. Yeri gəlmişkən, Latın Amerikasını ölkələrinin əksəriyyətində çox az hallarda mərhələli kompleks təftiş aparılır. Bu cür qiymətləndirmənin isə özünəməxsus üstünlüyü budur ki, barəsində yetərinçə informasiya olmayan yoxsul əhalilə daha fəal işləmək imkanı yaranır. ABŞ-da yoxsul ailələr yardım üçün yerli sosial müdafiə ofislərinə müraciət edirlər. Müraciətlərin təqdimatı proseduru aşağıdakı kimidir:

- **Qəbul.** Bu mərhələdə ərizə qəbul edilir, iddiaçı proqram barədə məlumatlandırılır.

- **"İlkin süzgeç".** Təqdim olunmuş informasiyalar kompüter bazasına daxil edilir, başqa məlumat bazalarından istifadə edilməklə təftiş aparılır, təcili yardımın göstərilməsi üçün tələbat müəyyən edilir.

- **Qruplaşdırma.** Məlumatlar təhlil edilir, iddiaçılar qruplaşdırılır (7-9 nəfər).

- **Baza tələbləri irəli sürülür.** İddiaçı işə düzəltmə xidmətində qeydiyyatdan keçməli, narkotika qəbul edib-etməməsini müəyyənləşdirmək üçün baxışa müraciət etməlidir.

- **Sosial yardım hüququnu müəyyənləşdirmək üçün sosial müfəttişlə müsahibə.** Müsahibə zamanı sənədlər nəzərdən keçirilir, çatışmayan yaxud ziddiyyətli informasiyalar yoxlanılır.

- **İddiaçının sosial kömək almaq hüququ təmin edilir.** Müraciətin təqdim olunmasından 30 gün ərzində bu barədə qərar qəbul edilməlidir.

ABŞ-da ünvanlılığın təmin olunması sahəsində dəqiqlik əmsalı son dərəcə yüksəkdir. Məsələn, müvəqqəti kömək proqramı üzrə vəsaitlərin təxminən 70 faizi, ərzaq talonlarının isə 80 faizi ən yoxsul kvintillərin payına düşüb.

Bununla belə, ABŞ-da ünvanlı sosial yardım sistemi heç də tam ideal vəziyyətdə deyil və bu sahəyə nəzarətin təmin olunması sahəsində müəyyən problemlər yaşanmaqdadır. Bəzən bu çatışmazlıqlar ABŞ-ın sosial müdafiə sisteminin kifayət qədər mürəkkəb olmasından dolayı yaranırsa, bir çox hallarda benefisiarların və sosial müfəttişlərin sui-istifadə hallarına yol verməsi də burada həlledici amil kimi çıxış edir. Doğrudur, son illər ünvanlılığın təmin olunması ilə bağlı idarəetmənin avtomatlaşdırılması sosial müfəttişlərin "əl-qolunu" əhəmiyyətli dərəcədə bağlayıb. Amma araşdırmalar nəticəsində sui-istifadə hallarının hələ də qaldığı aydın görünür: 2000-ci illərin əvvəllərində aparılan tədqiqatlar 20 min nəfərin eyni vaxtda ayrı-ayrı ştatlarda ərzaq talonu aldığını, 12 min nəfər həbsxanada olan, 26 min nəfər isə vəfat etmiş şəxsin müvəqqəti kömək proqramına qoşulduğunu üzə çıxarmışdır. Ümumilikdə isə ölkə üzrə "xəta əmsalı" 9,9 faiz təşkil etmişdir.

Ünvanlılığın təmin olunmasının “postsosializm” təcrübəsi

Keçmiş sovet məkanına daxil olan ölkələrdə ünvanlı sosial yardım mexanizminin tətbiqi təcrübəsi qısa zaman kəsiyini əhatə etsə də, onların az müddətdə kifayət qədər maraqlı nəticələr əldə etdikləri aydın görünür. Bu sırada heç şübhəsiz ilk olaraq Litvanın adını qeyd etmək olar. 2003-cü ilə olan məlumata görə, bu ölkədə 120 min nəfər yaxud ümumi əhalinin 3,5 faizi ünvanlı sosial yardım proqramı ilə əhatə olunub. Həmin yardımların orta aylıq məbləği təxminən 25 dollar təşkil edib. Litvada ünvanlılığın son dərəcə yüksək səviyyədə təmin olunduğunu real faktlar da göstərir: 2000-ci ildə ünvanlı sosial yardıma yönəldilən məcmu vəsaitlərin 60 faizi benefisiarların 80 faizinin aid olduğu ən yoxsul təbəqəyə - 1 və 2-ci kvintil qruplarına çatıb. 1999-2004-cü illərdə **Litvada** sözügedən yardımların ödənilməsinə üst-üstə 170 mln. dollara yaxın vəsait yönəldilib, ümumi benefisiarların sayı 700 min nəfəri ötüb.

Milli qanunvericilikdə ünvanlı sosial yardım almaq hüququnun təyin olunması üçün 2 mühüm şərt nəzərdə tutulur. Belə ki, son 3 ay ərzində ailədə adambaşına gəlirlər dövlətin müəyyən etdiyi minimal zəmanətli gəlirdən az olmalı və ailənin mənzilinin dəyəri isə normativ qiyməti ötməməlidir. İddiaçı yardıma çıxış qazanmaq üçün 23 növdə sənəd təqdim etməli, müsahibədən keçməlidir. Müsahibə üçün orta zaman müddət 25-27 dəqiqə təşkil edir.

Litva qanunvericiliyində ərizəçinin müraciətindən imtinaya əsas verən müəyyən hallar da nəzərdə tutulur. Məsələn, ev təsərrüfatının sahəsi 3,5 hektardan çox olan şəxsi ferması olduqda, ailənin ən azı bir üzvünün şəxsi yardımçı təsərrüfatı varsa yaxud o

müəyyən növ fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün lisenziyaya malikdirsə, eyni zamanda ev təsərrüfatı üzvlərindən hər hansı biri müəssisə sahibdirsə (həmin müəssisə fəaliyyət göstərmədikdə ailənin sosial müavinət almağa hüququ var) iddiaçının ərizəsilə bağlı imtina qərarı qəbul olunur.

Albaniyada "Ndihma" adlanan ünvanlı sosial yardım proqramının uğurlu nəticələrilə yanaşı ünvanlılığın təmin edilməsi sahəsində müəyyən problemlər də müşahidə olunub. Belə ki, ünvanlı yardımla əhatə olunan bütün benefisiarların cəmi 40 faizi ən yoxsul təbəqəni - 1 və 2-ci kvintil qrupları təmsil edib. Öz növbəsində, 1-ci kvintil qrupuna məxsus ailələrin cəmi 41 faizi, 2-ci kvintil qrupuna aid təsərrüfatların isə 23 faizi ünvanlı sosial yardımla əhatə olunub. Azərbaycanda olduğu kimi Albaniyada da ünvanlı yardım mexanizmi kateqorial prinsipə əsaslanmır. Yoxsulluq həddindən aşağı yaşayan bütün ailələr bu proqrama qoşula bilər.

"Ndihma" çərçivəsində ödənen müavinətlərin məbləği yaşayış minimumu əsasında müəyyən edilir. Yəni, müavinətin məbləği yaşayış minimumu və faktiki məcmu gəlir arasında fərq kimi hesablanır.

Müavinətə çıxış üçün iddiaçılardan bir neçə proseduru aşmaq tələb olunur. İlk əvvəl ailəni təmsil edən şəxs gəlir bəyannaməsini, "ailə sertifikatı" adlanan sənədi və kadastr idarəsi tərəfindən kənd təsərrüfatı sahəsinin mövcudluğuna dair arayışı təqdim etməlidir. İkinci mərhələdə sosial müfəttiş ailəyə baş çəkir və ev təsərrüfatı, ailənin tərkibi, yaşayış şəraiti və ailə üzvlərinin sağlamlıq durumu barədə məlumatları özündə əks etdirən yığcam hesabat hazırlayır. Bunun əsasında ailənin təqdim etdiyi məlumatlar dövlət orqanında yoxlanılır. Məhz üçüncü mərhələdə müraciətlərin qəbul olunub-olunmaması barədə qərar qəbul edilir.

Postsosialist düşərgəsində sosial yardımların təyin olunması sahəsində müəyyən təcrübə qazanmış ölkələrdən biri kimi **Bolqarıstan**ın da adını çəkmək olar. Bu ölkədə ünvanlı sosial yardım mexanizminin tətbiqinə hələ 1991-ci ildən start verilib. Ailədə adambaşına aylıq gəliri hökumətin müəyyən etdiyi "Zəmanətli minimal gəlir" göstəricisindən az olan bütün ailələr adıçəkilən proqramın benefisiarı olmağa iddia edə bilər. Ötən dövr ərzində inflyasiyanın səviyyəsindən asılı olaraq "Zəmanətli minimal gəlir" göstəricisi də indeksləşdirilib. Bolqarıstanda ailənin tərkibindən və demoqrafik strukturundan, həmçinin ailə üzvlərinin sağlamlıq vəziyyətindən asılı olaraq ünvanlı sosial yardımların məbləği də fərqli olur. Məsələn, ünvanlı sosial yardımın məbləği hesablanarkən hesablama bazası kimi tənha yaşayan şəxs üçün zəmanətli minimal gəlirin 1 misli, yaşlı yaxud əlil şəxs üçün 1,2 misli, digər ailə üzvləri ilə birgə yaşayan şəxs üçün 0,9 misli, iki üzvdən ibarət ailə üçün 1,8 misli, bir uşağı olan ailə üçün 2,7 misli, iki uşağı olan ailə üçün 3,6 misli, nəhayət əlil uşağı olan ailə üçün 2,9 misli məbləğində götürülür. 2004-cü ildə ölkə əhalisinin təxminən 7 faizi (530 min nəfər) ünvanlı sosial yardım alır. Dövlət büdcəsindən həmin müavinətlərin verilməsinə 54,2 milyon dollar vəsait ayrılıb. Təhlil aparılan dövrdə bir nəfər benefisiara düşən ünvanlı dövlət sosial yardımının orta aylıq məbləği 25 dollar təşkil edib. Bu, həmin dövrdə Bolqarıstandakı əmək haqqının və pensiyaların minimum məbləğindən 3 dəfə, orta aylıq əmək haqqı göstəricisindən isə 8 dəfə azdır. Bu ölkədə sosial yardımların ünvanlılığın təmin olunması sahəsində böyük uğurlar qazanıldığını söyləmək olar. Dünya Bankının apardığı tədqiqatlara görə, 2003-cü ildə ünvanlı yardım alan bütün benefisiarların 77 faizi ən yoxsul əhali təbəqəsinin (1 və 2-ci kvintil qrupları) payına düşüb. Yerdə qalanların 14 faizi 3-cü, 9 faizi isə 4 və 5-ci kvintil qruplarını təmsil ediblər. Şəhər yerləri ilə müqayisədə kənd yaşayış məskənlərində ünvanlılı-

ğın təmin edilməsində daha yüksək göstərici əldə olunub. Belə ki, şəhərlərdə bütün benefisiarların 7 faizi, kənd yerlərində isə cəmi 1 faizi 5-ci kvintil qrupuna aid olub.

Xatırlatmaq yerinə düşər ki,

Bolqarıstanda zəmanətli minimal gəlirin təmin olunması ilə əlaqədar ödənilən müavinətlərlə yanaşı daha iki sosial qrupla bağlı həyata keçirilən proqram da ünvanlı sosial yardım mexanizminin tərkib hissəsi hesab olunur. Bura uşaqların saxlanması görə ödənilən müavinətlər və yoxsul ailələrin istilik ehtiyaclarının təmin olunması ilə bağlı vəsaitlər daxildir. İstilik ehtiyaclarının qarşılanması məqsədilə yoxsul ailələrə təxminən 36 dollar kompensasiya ödənilir. İkinci müavinətə gəldikdə isə, 1 yaşadək uşaqlara ayda 62 dollar, bir yaş tamam olduqdan sonra orta məktəb attestatını alanadək 11 dollar müavinət ödənilir. Bundan əlavə ilk dəfə dərsə gedən uşaqlara 50 dollar məbləğində birdəfəlik yardım verilir.

Adıçəkilən ölkədə sosial yardım almaq hüququ müəyyənləşdirilərkən ailənin bütün gəlirləri- əmək haqqı, pensiya və müavinətlər (həmçinin işsizlik müavinəti və uşaq müavinətləri) və digər gəlirlər nəzərə alınır. Ailə gəlirlərinin məbləği iddiaçılar tərəfindən açıqlanır və rəsmi olaraq yoxlanılır. "Maddi təminat testi" proseduruna uyğun olaraq yardım üçün müraciət edən ailə ilə onun evində görüşlər (bu, həmçinin Sosial Müsahibə adlandırılır) keçirilir. Yardım almaq hüququna dair tələblərə bir sıra əmlak meyarları daxildir. Belə ki, bank əmanətləri üzrə maksimum hədd tətbiq olunur, müraciət edənlərin nisbətən kiçik olan bir evi olmalı, əksinə bahalı daşınmaz əmlaka (torpaq, binalar), nəqliyyat vasitələrinə malik olmamalıdır. Ünvanlı sosial yardım almaq istəyən ailələr aşağıdakı sənədləri təqdim etməlidirlər:

- ◆ *əvvəlki ay üzrə ailənin gəlirini təsdiqləyən sertifikat;*
- ◆ *işədüzəltmə bürosundan arayış;*
- ◆ *sağlamlıq vəziyyətinə dair tibbi arayış;*
- ◆ *daşınar və daşınmaz əmlaka mülkiyyət hüququnu təsdiqləyən sənəd (əmlak inventarizasiya olunub qiymətləndirilərək ərizəçiyə qaytarılır);*
- ◆ *ailənin yetkinlik yaşına çatmış üzvlərinin şəxsiyyətini təsdiqləyən sənəd;*
- ◆ *bank hesabının, debitor borcun və səhmlərin mövcudluğuna dair sənədlər.*

Qeyd: *Pensiyanın məbləğinə dair məlumatı müvafiq sosial müdafiə mərkəzlərinə Milli Sosial Sığorta İnstitutunun ərazi üzrə bölməsi təqdim edir.*

Yardım almaq hüququnun müəyyən edilməsində fəal iş axtarışı və gizli iqtisadiyyatda çalışmamaq kimi də mühüm tələblər var. Belə ki, iqtisadi cəhətdən fəal olan işsizlər ən azı əvvəlki altı ay ərzində məşğulluq xidmətində fəal iş axtaranlar kimi qeydiyyatda durmalı, idarənin iş yaxud bələdiyyələrin ictimai işlər proqramlarında iştirak təkliflərindən imtina etməməlidir. Ticarət sahəsində çalışanlar və gəlirlərini gizlədən şəxslər yardım almaq hüququnu itirirlər.

Çexiyada rəsmi yaşayış minimumu struktur elementlər vasitəsilə hesablanır və minimum təminatlı gəlirin doqquz elementi var. Onlardan beşi yaşından asılı olaraq təminatlı uşaqların əsas ehtiyacları, dördü isə üzvlərinin sayından asılı olaraq ev təsərrüfatının əsas xərcləri ilə bağlıdır. Yaşayış minimumunun dəyəri əhalinin real alıcılıq qabiliyyətini qorumaq üçün istehlak qiymətləri səviyyəsinə uyğun olaraq artırılır. Mütəxəssislər hesab edir ki, bu ölkədəki ünvanlı sosial yardım sisteminin ən ciddi çatışmazlığı da məhz elə müavinətlərin struktur elementlər metodu ilə müəyyən

olunmasıdır. Bu üsul dörd və ya daha çox üzvü olan ev təsərrüfatları üçün yararlı olsa da, bir-iki üzvü olan ailələr üçün sərfəli deyil. 2000-ci illərin əvvəlinə olan məlumata görə, Çexiyada ev təsərrüfatlarının təxminən 4-6 faizi ünvanlı sosial yardım almaq üçün sosial müdafiə idarələrinə müraciət ediblər.

Estoniyada ailənin ehtiyaçlılığının qiymətləndirilməsi məqsədilə gəlirlərin hesablanması zamanı təsdiqlənmiş sosial normaya uyğun mənzil sahəsi üçün ödənilən haqlar ailə gəlirlərində nəzərə alınmır. Yaşayış minimumunun məbləğini ölkə parlamenti təsdiqləyir və ailənin xalis gəlir ilə bu göstərici arasında fərq məbləğində yoxsul ailələrə müavinət ödənilir.

Ünvanlı dövlət sosial yardımını ayda bir dəfə təyin edilir. Hər ay yeni maddi təminat testi keçirilir. Yerli hökumətin təklif olunan münasib iş yerindən və ya bələdiyyə tərəfindən təşkil edilən sosial reabilitasiya proqramlarında iştirakla bağlı təklifləri bir neçə dəfə ardıcıl qəbul etməyən, yaxud təhsil almayan insanlara müavinətin verilməsindən imtina oluna bilər.

Kosovada sosial yardım üçün kifayət qədər məhdud həcmdə vəsait ayrıldığından, insanlar yalnız aşağıda göstərilən kateqoriyalara aid olduğu və heç bir gəlir mənbəyinə malik olmadığı halda ünvanlı sosial yardım üçün müraciət etmək hüququna malikdir:

1) Özlərindən asılı olmayan səbəblərdən üzvlərinin işləmək imkanı olmayan ailələr. Ünvanlı sosial yardım üçün müraciət etmiş ailə üzvü aşağıda sadalanan kateqoriyalardan birinə aiddirsə, deməli o zaman həmin ailənin bu hüququnun qanuni əsası var:

- ◆ *15 yaşdan aşağı olan, yaxud əyani təhsil alan şəxslər;*
- ◆ *65 yaşdan yuxarı şəxslər;*
- ◆ *Əlillər və əmək qabiliyyəti olmayan şəxslər;*

- ◆ *Ailədə ən azı 10 yaşından aşağı uşağa baxmaq imkanı olan əmək qabiliyyətli yeganə yetkin üzv.*

2) Əmək qabiliyyətli olub, lakin özündən asılı olmayan səbəblərdən haqqı ödənilən iş tapa bilməyən üzvləri olan ailələr.

Kosovada dövlətdən sosial yardım almaq istəyən ailələrdən müraciətlərə baxılması üçün ərizə ilə birlikdə aşağıdakı sənədlərin təqdim olunması tələb olunur:

- ◆ **Şəxsiyyəti və doğum tarixini təsdiq edən sənəd** (məsələn, doğum haqqında şəhadətnamə, şəxsiyyəti təsdiqləyən vəsiqələr, sürücülük vəsiqəsi, əmək kitabçası və s.);
- ◆ **Digər ailə üzvlərinin doğum haqqında şəhadətnamələri** (əgər varsa);
- ◆ **Nigah haqqında şəhadətnamə** (əgər varsa);
- ◆ **Əlillik haqqında şəhadətnamə;**
- ◆ **Məcburi köçkünlərə onların məskunlaşdığı bələdiyyələrin sosial- məşğulluq mərkəzindən təqdim olunan arayış** (arayış konkret şəxsin indiyədək heç bir ərizə təqdim etmədiyini təsdiqləmək üçündür. Həmin sənədi əldə etmək mümkün olmadıqda, yaxud şübhəli məqamlar ortaya çıxdıqda əlavə təftiş aparılır);
- ◆ **Pensiya alınmasına dair sənəd;**
- ◆ **İşsizlik haqqında arayış;**
- ◆ **Ərizənin həqiqiliyini təsdiq etmək üçün icma rəhbəri və ya yerli hakimiyyət orqanı tərəfindən Zəmanət Məktubu** (bütün Sosial-Məşğulluq İdarələri hər bir bölgə üzrə sənəd imzalama səlahiyyəti olan şəxslərin siyahısını tərtib edir. Təklif olunan imza hüququna malik şəxslər haqda müzakirələrin aparılması və Sosial- Məşğulluq Mərkəzlərinə münasib

namizədlər siyahısının təqdim olunması üçün bölgə səviyyəli görüşlər keçirilir).

Makedoniyada sosial yardımın məbləği müraciət edənlərin mənsub olduğu sosial qrupların kateqoriyasından asılı olaraq rüblük, yaxud illik əsasda müəyyən edilir və hesablanır. Yardım almaq hüququnun rəsmiləşdirilməsi ərizə təqdim olunan ayın ilk günündən başlanır. Bu ölkədə 30 gündən artıq həbs cəzasını çəkən insanlar, başqa ailələrin himayəsində olan, sosial müdafiə təşkilatlarında, yaxud internatlarda yaşayan şəxslər ev təsərrüfatının üzvləri sayılırlar.

Makedoniyada sosial yardım almaq hüququ olmayan fərdlərin siyahısı qanunvericilikdə dəqiq müəyyənləşdirilib. Həmin şəxslərə məşğulluq orqanında qeydiyyatdan keçməmiş işsizlər, öz hərəkətlərinə görə, yaxud şəxsi istəyilə işini itirmiş şəxslər, məşğulluq orqanlarının iş, ixtisasartırma, kadr hazırlığı ilə bağlı təkliflərdən imtina etmiş insanlar, Makedoniya Respublikasının vətəndaşı olmayan şəxs daxildir.

Bu ölkədə ailənin sosial yardım hüququnu müəyyən etmək məqsədilə ehtiyaclılığın qiymətləndirilməsi zamanı bir çox qazanc növləri ailənin gəlirlərində nəzərə alınmır. Fiziki zərərə görə maliyyə kompensasiyaları, digər şəxsə göstərilən yardım və qayğıya görə maliyyə kompensasiyaları, xüsusi müavinətlər, digər ailədə yaşayan şəxslə bağlı çəkilən xərclərə görə maliyyə kompensasiyaları, təbii fəlakətlərlə bağlı kompensasiya və yardımlar məhz bu tip qazanc növlərindəndir.

Makedoniyada aşağıda göstərilən hallardan biri olduqda ev təsərrüfatının sosial yardım almaq hüququ tanınmır:

- a) *Ailəyə məxsus olan iki və daha çox mənzil (yaxud yaşayış sahəsi) olduqda;*
- b) *Bağ evi olduqda;*
- c) *Sahibkarlıq fəaliyyətilə məşğul olduqda;*

d) *Kommersiya məqsədlərilə istifadə edilən nəqliyyat vasitəsinə (yük maşını, furqon, avtobus, taksi) sahib olduqda;*

e) *Kənd təsərrüfatı texnikasına - kombayn, yaxud traktora malik olduqda;*

f) *40 faizi 4 və ya 5 kadastr kateqoriyasına aid, yaxud 20 faizi 6, 7 və 8 kadastr kateqoriyasına aid 0,7 hektardan çox əkin sahəsi olduqda;*

g) *Sosial yardımın məbləğindən daha artıq məbləğdə gəlir gətirən mal-qaraya sahib olduqda;*

h) *Banklarda məbləği 50 000 dinardan çox əmanət sahibi olduqda;*

i) *Qeydiyyatdan keçmiş nəqliyyat vasitəsi olduqda.*

Üzvləri yaşa, əlilliyə və xəstəliyə görə torpaqdan və avadanlıqdan istifadə edə bilməyən ev təsərrüfatının sosial yardım almaq hüququ var. Ailəyə məxsus nəqliyyat vasitəsi həmin ailənin əlil üzvünün istifadəsində olduqda, bu ev təsərrüfatı sosial yardım almaq hüququna malikdir.

MDB ölkələri içərisində isə ünvanlı sosial yardım mexanizminin tətbiqinə ən erkən start verən ölkələr sırasında **Qırğızıstan, Ermənistan** və **Qazaxstan**ın adını qeyd etmək lazımdır. Qırğızıstanda rəsmi təsdiqlənmiş minimal təminatlı gəlirdən aşağı qazancı olan ailələr vahid aylıq müavinət (VAM) almaq hüququna malikdirlər. 2003-cü ildə bu ölkədə VAM-ın bənfisiarlarının sayı 499 min nəfər (ölkə əhalisinin 10 faizi), müavinətin orta aylıq məbləği isə 2,2 dollar olub. Ünvanlı dövlət sosial yardım hüququnun müəyyən olunması üçün ehtiyac meyarı göstəricisindən istifadə edilir. 2003-cü ildə həmin göstəricinin səviyyəsi ailədə adambaşına 3,5 dollar təşkil edib. Bu ölkədə sosial yardımın təyin olunması üçün 18 adda sənəd təqdim edilməsi tələb olunur.

Nəhayət, ünvanlı sosial yardım mexanizminin tətbiqi sahəsində müəyyən nəticələr əldə etmiş MDB ölkələri sırasında **Ermənista-**

nın da adı çəkilir. Bu ölkədə ünvanlı dövlət sosial yardımın tətbiqi prosesinə 1998-ci ildən start verilsə də, yardımların verilməsinə 1999-cu ildən başlanıb. Ermənistanda sosial yardım siyasətində ünvanlılığın təmin olunması məqsədilə ehtiyaclılığın qiymətləndirilməsinin bal metodundan istifadə olunur. Balla qiymətləndirmə zamanı müxtəlif sosial-iqtisadi göstəricilər sistemi tətbiq edilir. Həmi indikatorlara daxildir:

- ◆ *ailənin müəyyən sosial qrupa məxsus olması;*
- ◆ *ailənin əmək qabiliyyətli olmayan üzvlərinin sayı;*
- ◆ *mənzil şəraiti;*
- ◆ *şəxsi avtomobilin mövcudluğu;*
- ◆ *ailə biznesinin mövcudluğu;*
- ◆ *ailənin məcmu gəliri.*

Ailə yardım almaq üçün həmin indikatorlar üzrə minimum 35 bal toplamalıdır.

1999-cu ildə ölkə üzrə bütün ev təsərrüfatlarının 67,7 faizi yardım almaq məqsədilə sosial müdafiə mərkəzlərinə ərizə təqdim etsə də, onlardan cəmi 41 faizi ünvanlı sosial yardım ala bilib. Sonrakı illərdə yardım üçün müraciət edən ailələrin sayı əhəmiyyətli dərəcədə azalıb. Məsələn, 2003-cü ildə ölkə üzrə bütün ev təsərrüfatlarının 28,4 faizi yardım üçün ərizə təqdim edib və onlardan 67 faizinə (150 min nəfər) müavinət təyin olunub. Həmin dövrdə müavinətin orta məbləği təxminən 13,5 dollar təşkil edib. Müavinətin baza hissəsi 8 dollar olub. Ailənin balından, maddi vəziyyətindən, ölçüsündən asılı olaraq baza hissəsinə əlavələr edilir. Məsələn 35-38 intervalında balı olan ailələrə hər uşağa görə 4,5, 38-dən yuxarı bal üçün isə 5,5 dollar əlavə vəsait ödənilir. Ünvanlı yardımların ödənilməsinə dövlət büdcəsindən 27,3 milyon dollar ayrılıb.

Yardımanın ödənilməsində davamlılığa məhdudiyyət qoyulmur. Sadəcə olaraq ildə bir dəfə ailənin maddi vəziyyəti barədə müvafiq qurumlara məlumat təqdim olunur və zəruri qiymətləndirmə aparılır. Ailənin maddi vəziyyətindən asılı olaraq ünvanlı sosial yardımın verilməsi, yaxud ondan imtina olunması barədə qərar qəbul edilir.

Sosial yardımın təyin olunması üçün ev təsərrüfatları 14 adda sənəd təqdim etməlidir (nigah, yaxud boşanma haqda sənəd, pensiya ödənişini, yaxud əliliyi təsdiqləyən sənəd, tələbələr üçün ali təhsil müəssisəsindən arayış, valideynin vəfat etməsi barədə arayış, məşğulluq idarəsindən arayış, mülkiyyətində olan torpağın ölçüsü və kateqoriyası, həmçinin mal-heyvanın sayı barədə arayış və s.).

Aparılan tədqiqatların nəticələrinə görə, 2002-2003-cü illərdə Ermənistanda ünvanlı sosial yardımlara ayrılan vəsaitlərin 57 faizi ən yoxsul ev təsərrüfatlarına gedib. Öz növbəsində yoxsul ailələrin 70 faizə qədəri ünvanlı sosial yardım almaq imkanı qazanıb.

Beləliklə, hazırda ölkəmiz üçün həyati əhəmiyyət daşıyan ünvanlı sosial yardım mexanizminin tətbiqi sahəsində beynəlxalq təcrübəyə ötrəi də olsa nəzər salmağa çalışdıq. Doğrudur, dünyada elə dövlətlər var ki, uzunmüddətli gərgin səylərə rəğmən həmin ölkələrdə mükəmməl sistemin varlığından danışmaq hələlik çox tezdir. Lakin unutmamaq olmas ki, yaxşı təcrübə öyrənmək, pis təcrübə isə nəticə çıxarmaq baxımından ibrətamizdir.

**Azərbaycanda ünvanlı sosial
yardımların tətbiqilə bağlı
qanunverici baza**

Yaşayış minimumu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu

Bu qanun Azərbaycan Respublikasında yaşayış minimumunun müəyyənləşdirilməsinin, ona dövlət təminatının, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına uyğun olaraq yaşayış minimumunun yüksəldilməsinin prinsiplərini və qaydalarını müəyyən edir.

Maddə 1. Əsas anlayışlar

1.0. Bu qanunun məqsədləri üçün istifadə olunan əsas anlayışlar aşağıdakılardır:

1.0.1. minimum istehlak səbəti-insanın sağlamlığının və həyat fəaliyyətinin minimum səviyyəsi üçün zəruri olan ərzaq, qeyri-ərzaq malları və xidmətlərin elmi normalar əsasında müəyyən edilmiş toplusu;

1.0.2. yaşayış minimumu-minimum istehlak səbətinin dəyəri və icbari ödənişlərin cəmindən ibarət sosial norma;

1.0.3. əhalinin əsas sosial-demoqrafik qrupları-yaş-cins əlamətlərinə, sosial vəziyyətlərinə görə fərqlənən əhali qrupları (əmək qabiliyyətli əhali, pensiyaçılar, əlillər, uşaqlar və s);

1.0.4. ailə-qohumluq və ya qanunvericiliklə müəyyən olunmuş digər xüsusiyyətlərə görə bağlılığı olan, birgə yaşayan, ümumi ev təsərrüfatına malik şəxslər və yaxud tənha yaşayan şəxslər;

1.0.5. ailədə adambaşına düşən orta gəlir-ailənin məcmu gəlirlərinin ailə üzvlərinin sayına nisbəti;

1.0.6. aztəminatlı ailə - orta aylıq gəlirləri hər bir ailə üzvü üçün ehtiyac meyarının məcmusundan aşağı olan ailə;

1.0.7. ünvanlı dövlət sosial yardımı - aztəminatlı ailələrə dövlət tərəfindən göstərilən pul yardımı;

1.0.8. minimum əməkhaqqı-qanunvericiliklə ixtisassız əməyə və xidmətə görə aylıq əməkhaqqının ən aşağı səviyyəsini müəyyən edən sosial normativ.

1.0.9. ehtiyac meyarı - əhalinin əsas sosial-demoqrafik qrupları üzrə yaşayış minimumundan asılı olaraq ünvanlı dövlət sosial yardımının təyin edilməsi məqsədi ilə dövlət büdcəsi ilə birgə hər il üçün təsdiq olunan hədd.

Maddə 2. Yaşayış minimumunun təyinatı

2.0. Yaşayış minimumundan aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə olunur:

2.0.1. aztəminatlı ailələrə ünvanlı dövlət sosial yardımının göstərilməsi sisteminin formalaşdırılmasında və tətbiqində;

2.0.2. aztəminatlı ailələrin rifahının yüksəldilməsi konsepsiyasının və dövlət proqramlarının hazırlanmasında;

2.0.3. əhalinin həyat səviyyəsinin qiymətləndirilməsində və proqnozlaşdırılmasında;

2.0.4. fiziki şəxslərin gəlirlərinin vergiyə və icbari ödənişlərə cəlb edilməyən həddinin əsaslandırılmasında;

2.0.5. əhalinin pul gəlirlərinin və əmanətlərinin indeksləşdirilməsi üzrə tədbirlərin işlənilib hazırlanmasında və həyata keçirilməsində;

2.0.6. dövlət büdcəsinin, yerli büdcələrin, büdcədən kənar dövlət fondlarının, qanunvericilikdə tənzimlənən qiymət və tariflərin formalaşdırılmasında.

Maddə 3. Minimum istehlak səbətinin formalaşdırılması, yenidən baxılması və təsdiqi

3.1. Minimum istehlak səbəti əhalinin əsas sosial-demoqrafik qrupları üzrə, bir nəfərin və ya ailənin xərc maddələri üzrə aşağıdakı tərkibdə formalaşdırılır:

3.1.1. ərzaq məhsullarının minimum toplusu;

3.1.2. fərdi və ailəvi istifadə olunan qeyri-ərzaq mallarının minimum toplusu (geyim, ayaqqabı və dəftərxana ləvazimatları, təsərrüfat, mədəni-məişət, sanitariya əşyaları, dərmanlar və s.);

3.1.3. xidmətlərin minimum toplusu (mənzil-kommunal, nəqliyyat, rabitə, məişət, təhsil, mədəni-maarif, müalicə-istirahət xidmətləri və s.).

3.2. Minimum istehlak səbətinin tərkibi dövlət elmi idarə və müəssisələrinin, qeyri-hökumət təşkilatlarının iştirakı ilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən üç ildə bir dəfədən az olmayaraq müəyyənləşdirilir.

Maddə 4. Yaşayış minimumunun hesablanması, yenidən baxılması və təsdiqi

4.1. Yaşayış minimumu əhalinin əsas sosial-demoqrafik qrupları üzrə bu qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada müəyyən edilir və təsdiq olunur.

4.2. İstehlak səbətinə daxil olan ərzaq məhsulları, qeyri-ərzaq malları və xidmətlər orta bazar qiymətləri (tarifləri) ilə, icbari ödənişlər isə normalaşmış faktiki məsrəflər əsasında hesablanır.

4.3. Əhalinin əsas sosial-demoqrafik qrupları üzrə yaşayış minimumu ildə bir dəfə yenidən hesablanır və dövlət büdcəsi ilə birgə təsdiq edilir.

4.4. Əhalinin əsas sosial-demoqrafik qrupları üzrə yaşayış minimumu aztəminatlılığın həddini müəyyən edir və rəsmi dövlət nəşrlərində dərc olunur.

Maddə 5. Əməkhaqqının, pensiyaların minimum məbləğinin, müavinətlərin, təqaüdlərin və digər sosial ödənişlərin müəyyənləşdirilməsi zamanı yaşayış minimumunun nəzərə alınması

5.1. Ölkə üzrə təsdiq edilmiş yaşayış minimumu əməkhaqqının, pensiyaların minimum məbləğinin, müavinətlərin, təqaüdlərin, digər ödənişlərin və ünvanlı dövlət sosial yardımın təyin edilməsi məqsədi ilə ehtiyac meyarının müəyyən edilməsinin əsasını təşkil edir.

5.2. Mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisə, idarə və təşkilatlar ixtisasız əməklə məşğul olan işçilərinə əməkhaqqını minimum əməkhaqqı məbləğindən az olmayaraq ödəməlidir.

5.3. Ölkə üzrə əməkhaqqının və pensiyaların minimum məbləğinin, müavinətlərin, təqaüdlərin, ünvanlı dövlət sosial yardımının təyin edilməsi məqsədi ilə ehtiyac meyarının həddinin məbləğinin yaşayış minimumuna nisbəti hər il müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

5.4. Azərbaycan Respublikasında minimum əməkhaqqı və pensiyaların minimum məbləği, ehtiyac meyarının həddi mərhələlərlə ölkə üzrə yaşayış minimumu səviyyəsinə yüksəldilir.

Maddə 6. Yaşayış minimumu haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət

Yaşayış minimumu haqqında qanunvericiliyi pozan şəxslər mövcud qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 7. “Minimum istehlak büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qüvvədən düşməsi haqqında

“Minimum istehlak büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1992-ci il 14 oktyabr tarixli, 329 nömrəli qanunu (Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin məlumatı, 1992-ci il, № 19, maddə 849) qüvvədən düşmüş hesab edilsin.

Maddə 8. Qanunun qüvvəyə minməsi

Bu qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham ƏLİYEV.
Bakı şəhəri, 5 oktyabr 2004-cü il.

Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu

Bu Qanun ünvanlı dövlət sosial yardımının göstərilməsinin məqsəd və prinsiplərini, təyin olunmasının hüquqi əsaslarını və bu sahədə yaranan digər münasibətləri tənzimləyir.

Maddə 1. Əsas anlayışlar

1.0. Bu Qanunda aşağıdakı əsas anlayışlardan istifadə olunur:

1.0.1. ehtiyac meyarı-əhalinin əsas sosial-demoqrafik qrupları üzrə yaşayış minimumundan asılı olaraq, ünvanlı dövlət sosial yardımının təyin edilməsi məqsədilə dövlət büdcəsi ilə birgə hər il üçün təsdiq olunan hədd;

1.0.2. ailə-qohumluq və ya qanunvericiliklə müəyyən olunmuş digər xüsusiyyətlərə görə bağlılığı olan, birgə yaşayan, ümumi ev təsərrüfatına malik şəxslər və yaxud tənha yaşayan şəxslər;

1.0.3. ailənin gəlirləri-ailə üzvlərinin bütün növ gəlirləri, o cümlədən ailə üzvlərinə bağışlanmış hədiyyələr, mülkiyyətdən, ailə üzvlərinə məxsus əmlakdan, şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan və yaxud əldə oluna biləcək pul və natural formada gəlirlərinin toplusu;

1.0.4. ailənin orta aylıq gəliri-ailənin gəlirinin orta aylıq göstəricisi;

1.0.5. aztəminatlı ailə-orta aylıq gəlirləri hər bir ailə üzvü üçün ehtiyac meyarının məcmusundan aşağı olan ailə;

1.0.6. ünvanlı dövlət sosial yardımı (bundan sonra-sosial yardım)-aztəminatlı ailələrə dövlət tərəfindən göstərilən pul yardımıdır.

Maddə 2. Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi

Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Qanundan, digər normativ hüquqi aktlardan və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir.

Maddə 3. Sosial yardım almaq hüququ olan ailələr

Sosial yardım hüququna orta aylıq gəliri onlardan asılı olmayan səbəblərdən (ailə üzvlərinin əmək qabiliyyətsiz olması, ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün müvafiq icra hakimiyyəti orqanında işsiz kimi qeydə alınması, vəfat etməsi, məhkəmə tərəfindən itkin düşmüş və yaxud ölmüş hesab edilməsi, azadlıqdan məhrum edilməsi, ailə üzvünün olduğu yerin məlum olmaması və s.) hər bir ailə üzvü üçün ehtiyac meyarının məcmusundan aşağı olan aztəminatlı ailələr malikdirlər.

Maddə 4. Sosial yardımın məqsədi və prinsipləri

4.1. Sosial yardımın məqsədi aztəminatlı ailələrin sosial müdafiəsinin təmin edilməsindən ibarətdir.

4.2. Sosial yardımın əsas prinsipləri aşağıdakılardan ibarətdir:

4.2.1. ünvanlılıq-sosial yardım yalnız aztəminatlı ailələrə təyin olunur;

4.2.2. ədalətlik-sosial yardım ailənin orta aylıq gəliri ilə hər bir ailə üzvü üçün ehtiyac meyarının məcmusu arasındakı fərq məbləğində təyin olunur;

4.2.3. bərabərlik-sosial yardım bütün aztəminatlı ailələrə təyin olunur.

Maddə 5. Sosial yardımın maliyyə mənbəyi

Sosial yardım dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilir.

Maddə 6. Sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi, onun təyin olunması, verilməsi və verilməsindən imtina edilməsi

6.1. Sosial yardım aztəminatlı ailələrə yaşayış yeri üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təyin olunur.

6.2. Sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi, onun təyin olunması, verilməsi və verilməsindən imtina edilməsi qaydaları bu Qanuna əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 7. Sosial yardımın məbləği

7.1. Sosial yardımın məbləği ailənin orta aylıq gəliri ilə hər bir ailə üzvü üçün ehtiyac meyarının məcmusu arasında yaranan fərq məbləğində hesablanır.

7.2. Ehtiyac meyarı mərhələlərlə ölkə üzrə yaşayış minimumuna çatdırılır;

7.3. Ailənin orta aylıq gəlirinin hesablanması qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 8. Sosial yardımın təyin olunması müddəti

8.1. Sosial yardım almaq üçün istənilən ayın 15-dək müraciət edildikdə, həmin ayın 1-dən, ayın 15-dən sonra müraciət edildikdə isə, növbəti ayın 1-dən 6 ay müddətinə təyin olunur;

8.2. Aztəminatlı ailə sosial yardım almaq üçün təkrar müraciət etmək hüququna malikdir.

Maddə 9. Sosial yardımın təyin olunması zamanı ailə tərkibində nəzərə alınmayan şəxslər

9.0. Sosial yardımın təyin olunması zamanı yardımın verilməsi üçün ailə tərkibində aşağıdakı şəxslər nəzərə alınmır:

9.0.1. tam dövlət təminatında olan şəxslər (uşaq evi və internatlarda, qocalar və əlillər üçün internat evlərində yaşayan şəxslər);

- 9.0.2. müddətli həqiqi hərbi xidmətdə olan şəxslər;
- 9.0.3. cəzaçəkmə müəssisələrində cəza çəkən şəxslər;
- 9.0.4. axtarışda olan şəxslər;
- 9.0.5. Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşamayan Azərbaycan Respublikası vətəndaşları;
- 9.0.6. əcnəbilər.

Maddə 10. Sosial yardım almaq hüququna yenidən baxılması

10.1. Sosial yardımın məbləğinin dəyişdirilməsinə və ya verilməsinin dayandırılmasına səbəb ola biləcək hallar baş verdikdə (ailənin tərkibi və gəlirləri dəyişdikdə), sosial yardımın verilməsi dayandırılır və ailənin sosial yardım almaq hüququna yenidən baxılır.

10.2. Bu Qanunun 10.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallardan biri baş verdikdə, sosial yardım alan ailə bu barədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanına 7 gün müddətində məlumat verməlidir. Sosial yardımın məbləğinin azaldılmasına və ya verilməsinin dayandırılmasına səbəb ola biləcək hallar barədə məlumat verilmədiyi təqdirdə, həmin ailə 2 il müddətinə sosial yardım almaq hüququnu itirir.

10.3. Sosial yardımın verilməsinə təsir edəcək hallar barədə zəruri məlumatların verilməməsi, yaxud ailə tərkibi və ailə üzvlərinin gəlirləri barədə düzgün olmayan məlumatların verilməsi səbəbindən artıq yardım ödənilmiş hallarda, sosial yardım alan ailə artıq ödənilmiş yardımın məbləğini könüllü qaydada müvafiq icra hakimiyyəti orqanına qaytarmalıdır, bundan imtina edilərsə, bu barədə mübahisəyə məhkəmə qaydasında baxılır.

Maddə 11. Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət

Bu Qanunun pozulmasına görə təqsirkar şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində müəyyən olunmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 12. Qanunun qüvvəyə minməsi

Bu Qanun 2006-cı il yanvarın 1-dən qüvvəyə minir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham ƏLİYEV.
Bakı şəhəri, 21 oktyabr 2005-ci il

*Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin
2006-cı il 2 fevral tarixli, 32 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir*

Sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi, onun təyin olunması, verilməsi və verilməsindən imtina edilməsi

Qaydaları

1. Ümumi müddəalar

1.1. Bu Qaydalar “Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2005-ci il 16 noyabr tarixli, 312 nömrəli Fərmanına əsasən hazırlanmışdır və sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi, onun təyin olunması, verilməsini və verilməsindən imtina edilməsini tənzimləyir.

1.2. Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşayan və müraciətdən əvvəlki son 6 ay (kənd təsərrüfatı və mövsümi işlərlə məşğul olanlar üçün 12 ay) ərzində orta aylıq gəliri onlardan asılı olmayan səbəblərdən (ailə üzvlərinin əmək qabiliyyətli olmaması, ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün Baş Məşğulluq İdarəsi və onun

yerli orqanında işsiz kimi qeydə alınması, vəfat etməsi, məhkəmə tərəfindən itkin düşmüş və yaxud ölmüş hesab edilməsi, azadlıqdan məhrum edilməsi, ailə üzvünün olduğu yerin məlum olmaması və s.) hər bir ailə üzvü üçün ehtiyac meyarının məcmusundan aşağı olan aztəminatlı ailələr dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ailənin orta aylıq gəliri ilə hər bir ailə üzvü üçün ehtiyac meyarının məcmusu arasında yaranan fərq nisbətində pul formasında sosial yardım almaq hüququna malikdirlər.

2. Sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi

2.1. Sosial yardımın alınması üçün ailəni təmsil edən şəxs yaşayış yeri üzrə rayon (şəhər) Əhalinin Sosial Müdafiəsi Mərkəzinə xüsusi ərizə forması (1 nömrəli əlavə) və "Ailənin gəlir və əmlakı haqqında bəyannamə" (2 nömrəli əlavə) ilə müraciət edir.

2.2. Ailəni təmsil edən şəxs ailə üzvləri tərəfindən ailənin yetkinlik yaşına çatmış və fəaliyyət qabiliyyəti olan üzvləri arasından könüllü seçilir. Bu barədə ailə üzvlərinin müvafiq orqan (notariat orqanı və ya icra hakimiyyətinin ərazi üzrə nümayəndəliyi) tərəfindən təsdiq edilmiş ərizəsi təqdim olunur.

2.3. Ailəni təmsil edən şəxs ərizə, "Ailənin gəlir və əmlakı haqqında bəyannamə", ailə üzvlərinin şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlərin surəti və ailə tərkibi haqqında yaşayış yerindən arayışla birlikdə zəruri hallarda aşağıdakı sənədləri təqdim edir:

2.3.1. nikah, boşanma, doğum və ya ölüm haqqında şəhadətnamələrin surəti;

2.3.2. qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqlar üçün qəyyumluq (himayəçilik) haqqında rayon (şəhər) icra hakimiyyəti başçısının sərəncamının surəti;

2.3.3. iş yerindən gəlir (istehsalat qəzası və yaxud peşə xəstəliyi nəticəsində zərərə görə verilən ödənclər də daxil olmaqla) haqqında arayış;

2.3.4. ailə üzvlərinin aldıkları bütün növ pensiya və müavinətlərin məbləği haqqında pensiya və müavinət təyin edən orqanın arayışı;

2.3.5. ailə üzvlərinin aldıkları bütün növ təqaüdlərin məbləği barədə arayış;

2.3.6. ailə üzvlərindən hər hansı birinin aliment verməsini təsdiq edən məhkəmənin icra vərəqəsinin surəti;

2.3.7. sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə olunan gəlirlər barədə vergi müfəttişliyinin arayışı;

2.3.8. ailə təsərrüfatı üzvünün vəsiqəsinin surəti;

2.3.9. ailə üzvlərindən hər hansı birinin müddətli həqiqi hərbi xidmətdə olması barədə Hərbi Komissarlıqdan arayış;

2.3.10. ailənin mülkiyyətində və ya istifadəsində olan torpaq payı və heyətyanı torpaq sahəsi barədə müvafiq sənədlərin surəti;

2.3.11. ailə üzvlərindən hər hansı birinin pullu təhsil alması barədə təhsil müəssisəsindən arayış;

2.3.12. ailə üzvlərindən hər hansı birinin məşğulluq mərkəzində işsiz kimi qeydiyyatda olması barədə arayış;

2.3.13. əmlakın kirayəyə (icarəyə) verilməsi haqqında müqavilənin surəti;

2.3.14. ailə üzvlərindən hər hansı birinin əlil, müharibə veteranı, şəhid ailəsi üzvü, qaçqın və ya məcburi köçkün olmasını təsdiq edən sənədin (vəsiqənin) surəti.

2.4. Ailəni təmsil edən şəxsə sosial yardım təyin edilməsi üçün tələb olunan bütün sənədlərin təqdim edilməsi barədə səlahiyyətli şəxs tərəfindən bildiriş verilir.

3. Sosial yardımın təyin olunması, verilməsi və verilməsindən imtina edilməsi

3.1. Sosial yardım ailənin yaşayış yeri üzrə rayon (şəhər) Əhalinin Sosial Müdafiəsi Mərkəzində yaradılmış komissiya tərəfin-

dən təyin edilir. Sosial yardımın təyin edilməsi zamanı şəffaflığı təmin etmək məqsədi ilə komissiyanın iclasına hüquqi-təşkilati formasından asılı olmayaraq, idarə, müəssisə və təşkilatların nümayəndələri dəvət edilə bilər.

3.2. Rayon (şəhər) Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Mərkəzində sosial yardımın təyin edilməsi üçün sənədləri sosial yardımlar üzrə səlahiyyətli şəxslər qəbul edir, ailənin gəlir və əmlakı haqqında məlumatları təsdiq edilmiş müvafiq formalar üzrə doldurur (3 nömrəli əlavə) və komissiyanın müzakirəsinə hazırlayır.

3.3. Sosial yardımın təyin edilməsi barədə sənədlərə komissiya tərəfindən 10 gün müddətində baxılır, sosial yardımın təyin edilməsi və ya sosial yardımın təyin edilməsindən imtina olunması barədə, təqdim edilmiş sənədlər üzrə məlumatların yoxlanılması zərurəti yarandığı hallarda isə sənədlərə baxılması müddətini daha 10 gün müddətinə uzatmaqla məlumatların yerində yoxlanılması barədə qərar çıxarılır.

3.4. Sənədlər üzrə və bəyan edilmiş məlumatların düzgünlüyü sosial yardımı təyin edən orqan tərəfindən müəssisə, idarə və təşkilatlara sorğular göndərilməklə və yaxud bilavasitə yerində araşdırılmaqla yoxlanıla bilər.

3.5. İdarə, müəssisə və təşkilatlar sosial yardımı təyin edən orqanın sorğularına operativ cavab verməyə borcludurlar.

3.6. Aşağıdakı hallarda sosial yardımı təyin edən komissiya tərəfindən məlumatların bilavasitə yerində yoxlanılması barədə qərar qəbul olunur:

3.6.1. ailənin bəyan edilən gəlirləri hər bir ailə üzvü üçün ehtiyac meyarının məcmusunun 30 faizindən aşağı olduqda;

3.6.2. əmək qabiliyyətli ailə üzvlərinin yarından çoxu işləmədikdə;

3.6.3. ailə üzvlərindən biri və ya bir neçəsi respublikadan kənarda yaşadığıda və yaxud əcnəbi olduqda;

3.6.4. ailənin iki və daha çox mənzili olduqda;

3.6.5. sosial yardım təyin edən komissiya üzvlərindən birinin tələbi ilə.

3.7. Yoxlamanın nəticələri "Ailənin maddi-məişət şəraitinin müayinəsi barədə akt"da əks olunmaqla rəsmiləşdirilir (4 nömrəli əlavə).

3.8. Sosial yardım, onu almaq üçün istənilən ayın 15-dək müraciət edildikdə, həmin ayın 1-dən, ayın 15-dən sonra müraciət edildikdə isə növbəti ayın 1-dən 6 ay müddətinə təyin olunur.

3.9. Sosial yardım təyin edilərkən ailənin tərkibində aşağıda göstərilənlər nəzərə alınmır:

3.9.1. tam dövlət təminatında olan şəxslər (uşaq evi və internatlarda, qocalar və əlillər üçün internat evlərində yaşayanlar);

3.9.2. müddətli həqiqi hərbi xidmətdə olan şəxslər;

3.9.3. cəzaçəkmə müəssisələrində cəza çəkən şəxslər;

3.9.4. axtarışda olan şəxslər;

3.9.5. Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşamayan Azərbaycan Respublikası vətəndaşları;

3.9.6. əcnəbilər.

3.10. Aşağıdakı hallarda sosial yardımın təyin olunmasından imtina edilir:

3.10.1. sosial yardımın verilməsinə təsir edəcək hallar barədə zəruri məlumatlar verilmədikdə, yaxud ailə tərkibi və ailə üzvlərinin gəlirləri barədə düzgün və ya tam olmayan məlumatlar və sənədlər verildikdə. Bu halda "Ünvanlı dövlət sosial yardım haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.2-ci maddəsinə uyğun olaraq həmin ailə 2 il müddətinə sosial yardım almaq hüququnu itirir;

3.10.2. müavinət üçün müraciət edilməzdən 6 ay əvvəl ailə mənzil, avtomobil aldıqda və yaxud ailənin orta aylıq gəlirinin 3 misindən çox məbləğdə alqı-satqı etdikdə;

3.10.3. ailənin istifadəsində müraciət günü istehsal müddəti 20 ilədək olan nəqliyyat vasitəsi olduqda (dövlət tərəfindən reabilitasiya məqsədləri üçün verilmiş nəqliyyat vasitələri istisna olunmaqla);

3.10.4. məbləğindən asılı olmayaraq ailə tərəfindən kredit götürüldükdə;

3.10.5. kənd yerlərində ailəyə 1 inək və adambaşına 5 qoyun (və ya müvafiq şərti qaramal) və ondan artıq düşdükdə.

3.11. Sosial yardımın təyin edilməsindən imtina edildiyi barədə komissiyanın qərarı çıxarıldığı vaxtdan 3 gündən gec olmayaraq, sosial yardım verilməsindən imtina edilməsinin səbəbləri göstərilməklə ailəni təmsil edən şəxsə bildiriş verilir.

4. Sosial yardımın ödənilməsi

4.1. Sosial yardım ayda bir dəfə aztəminatlı ailənin yaşayış yeri üzrə ödəniş müəssisələri (bank və ya rabitə şöbəsi) tərəfindən ödənilir.

4.2. Sosial yardımın ödənilməsi aşağıdakı hallarda dayandırılır:

4.2.1. aztəminatlı ailəni təmsil edən şəxs vəfat etdikdə və yaxud ailənin tərkibində və gəlirində sosial yardım məbləğinin dəyişilməsinə və ya verilməsinin dayandırılmasına səbəb ola biləcək hallar baş verdikdə;

4.2.2. sosial yardımın məbləğinin azaldılmasına və ya verilməsinin dayandırılmasına səbəb ola biləcək hallar barədə (ailənin tərkibi və gəliri haqqında) məlumat verilmədiyi və yaxud tam və ya düzgün olmayan məlumat verildiyi aşkar olunduqda;

4.2.3. sosial yardım üzürsüz səbəbdən ailə tərəfindən 3 aydan çox alınmadıqda.

4.3. Bu Qaydaların 4.2-ci bəndinin 4.2.1-ci yarımbəndində göstərilən hallarda sosial yardımın ödənilməsi dəyişikliyin baş verdiyi aydan sonrakı ödəniş ayından dayandırılır və növbəti aydan sosi-

al yardımın məbləğinə ailənin tərkibi və gəliri nəzərə alınmaqla yenidən baxılır.

Bu Qaydaların 4.2-ci bəndinin 4.2.2-ci və 4.2.3-cü yarımbəndlərində göstərilən hallarda isə sosial yardımın ödənilməsi həmin halın aşkar edildiyi gündən dayandırılır.

5. Sosial yardımın təyin edilməsinə və verilməsinə nəzarət

Sosial yardımın təyin edilməsinə və verilməsinə nəzarət Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir.

*Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin
2006-cı il 2 fevral tarixli, 32 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir*

Ailənin orta aylıq gəlirinin hesablanması Qaydası

1. Bu Qayda "Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2005-ci il 16 noyabr tarixli, 312 nömrəli Fərmanına əsasən hazırlanmışdır və sosial yardımı almaq hüququnun müəyyən edilməsi üçün ailənin orta aylıq gəlirinin (ailənin gəlirinin orta aylıq göstəricisinin) hesablanması qaydasını müəyyən edir.

2. Ailənin bütün üzvlərinin müraciətdən əvvəlki 6 ay (kənd təsərrüfatı və mövsümi işlərlə məşğul olanlar üçün 12 ay) ərzində gəlirləri barədə məlumatlar ailəni təmsil edən şəxs tərəfindən doldurulmuş "Ailənin gəlir və əmlakı haqqında bəyannamə" (2 nömrəli əlavə) adlı xüsusi formada təqdim olunur.

3. Ailənin orta aylıq gəlirinin hesablanması zamanı pul və natura formasında bütün növ gəlirlər, o cümlədən həm Azərbaycan Respublikasının ərazisində, həm də onun hüdudlarından kənarında

istənilən mənbədən daxil olan milli və xarici valyutanın məbləği nəzərə alınır.

4. Ailənin orta aylıq gəlirinin hesablanması zamanı ailə üzvlərinin gəlirləri haqqında məlumatların düzgünlüyünü təsdiq edə biləcək bütün rəsmi və qeyri-rəsmi mənbələrdən (o cümlədən bilavasitə yerində araşdırmaqla) istifadə edilir.

5. Ailənin gəlirinə aşağıdakılar daxildir:

5.1. əmək haqqı (tarif (vəzifə) maaşı, tarif (vəzifə) maaşına və ya əmək haqqına əlavələr, əməyin ödənilməsi sistemləri üzrə ödənilən mükafatlar), əvəzçilik üzrə əmək haqqı, müvəqqəti ictimai işlərə görə əmək haqqı, qanunvericiliklə işçinin iş yeri və əmək haqqının saxlanıldığı dövr üçün ödənilən əmək haqqı, digər pul təminatları, natura formasında ödənilən əmək haqqı;

5.2. istehsalat qəzası və yaxud peşə xəstəliyi nəticəsində sağlamlığı pozulmuş işçilərə zərərə görə verilən ödənclər (əlavə xərclər istisna olmaqla);

5.3. qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər növ gəlirlər (işdən çıxmaqla əlaqədar dövlət qulluqçularına ödənilən birdəfəlik haqq, işçiyə istifadə etmədiyi əsas məzuniyyətə görə pul əvəzi, müəssisə ləğv edildikdə, işçilərin sayı və ştatları ixtisar edildikdə və əmək müqaviləsi ləğv edildiyi digər hallarda işçiyə verilən ödənclər, iş yerindən işçilərə ödənilən maddi yardımlar və s.);

5.4. bütün növ pensiya və müavinətlər, o cümlədən ömürlük müavinət, əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsinə görə müavinət, işsizliyə görə müavinət, hamiləliyə və doğuşa görə müavinət, uşaq üç yaşa çatanaqə ona qulluq etmək üçün qismən ödənişli sosial məzuniyyət dövründə verilən müavinət, məcburi köçkünlərə yemək xərci üçün verilən aylıq müavinət, digər sosial müavinətlər (bir yaşınadək uşağı olan aztəminatlı ailələrə verilən əlavə aylıq müavinət və birdəfəlik müavinətlər istisna olmaqla), o cümlədən məcburi köçkün və məskunlaşmamış qaçqınlara kommu-

nal, nəqliyyat və digər xidmətlər üzrə verilən güzəştlərin ləğvinə görə ödənilən müavinətlər və s.;

5.5. bütün növ təqaüdlər, o cümlədən fərdi təqaüdlər, Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adı verilmiş şəxslərə müəyyən edilən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqaüdü, fəxri adlara görə aylıq təqaüd, işsizlərə peşə hazırlığı, yenidən hazırlıq və ixtisasartırma dövründə verilən təqaüd, istehsalatdan ayrılmaqla oxumağa göndərilmiş tələbələrə, aspirantlara (magistrlərə) müəssisə hesabına ödənilən təqaüd;

5.6. aliment;

5.7. sahibkarlıq fəaliyyəti və ailə təsərrüfatında məşğul olanların gəliri, mülki hüquqi müqavilə əsasında qazanılmış gəlirlər, qonorarlar;

5.8. əmanətlər və onların üzərinə hesablanan faizlər (1992-ci il 1 yanvar tarixinə keçmiş SSRİ Əmanət Bankının Azərbaycan Respublikası Bankında istifadəsiz qalmış indeksləşdirilməmiş əmanət qalıqları istisna olmaqla);

5.9. qiymətli kağızlardan əldə edilən dividendlər;

5.10. ailəyə və yaxud ailənin hər hansı bir üzvünə mənsub olan və ya hədiyyə edilmiş əmlakdan əldə olunan gəlirlər;

5.11. Azərbaycan Respublikasının ərazisində və onun hüdudlarından kənarında istənilən mənbədən ailəyə daxil olan milli və xarici valyutanın məbləği;

5.12. ailəyə natura formasında ödənilən yardımların dəyəri;

5.13. ailənin hər hansı üzvü tərəfindən qeyri-hökumət təşkilatları, beynəlxalq humanitar təşkilatlar, xeyriyyə və digər cəmiyyətlər, sahibkarlar və fiziki şəxslərdən alınmış qrantlar və yardımlar;

5.14. qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər ödənişlər və kompensasiyalar (xüsusi geyim və ayaqqabı, digər fərdi mühafizə vasitələrinin dəyəri, əmək şəraiti zərərli, ağır olan və yeraltı işlərdə çalışan işçilərə verilən pulsuz müalicə Ç profilaktik yemək-

lər, süd və ona bərabər tutulan digər məhsulların dəyəri istisna olmaqla);

5.15. şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlər (mal-qara, quş, balıq, arı, baramaçılıq, xəzderili heyvanların yetişdirilməsi və s.).

6. Ailənin gəlirinin hesablanması aşağıdakı kimi həyata keçirilir:

6.1. xarici valyuta ilə əldə olunan gəlir bu gəlirin əldə edildiyi tarixdə Azərbaycan Respublikasının Milli Bankının müəyyən etdiyi məzənnəyə müvafiq hesablanır;

6.2. sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin və mülki-hüquqi müqavilə əsasında çalışanların gəliri Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə, "Sosial sığorta haqqında", "Patent haqqında" və "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunlarına müvafiq olaraq ödədikləri lisenziya, müqavilə, patent və sosial sığorta haqları barədə verilmiş sənədlərlə müəyyən olunur;

6.3. mövsümi əmək fəaliyyətindən əldə olunan orta aylıq gəlir hesablanarkən, ötən mövsümdən əldə olunan qazanc iqtisadiyyatın müvafiq sahələrində çalışan işçilərin əmək haqları nəzərə alınmaqla 12-yə bölünür;

6.4. ailənin orta aylıq gəlirində natura formasında gəlirlərin (tibbi ləvazimat, geyim, qida və s. mallardan ibarət yardımlar və müəssisədə işçilərə natura formasında verilən əmək haqqı) dəyəri onun əldə olunduğu müddətə müvafiq regionun rəsmi orta bazar qiymətlərinə əsasən hesablanır;

6.5. torpaq payından əldə olunan gəlirlər Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1998-ci il 23 iyul tarixli, 158 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında torpaqların normativ qiymətinin müəyyən edilməsi barədə Əsasnamə"yə uyğun olaraq hesablanır. Həmin Əsasnaməyə uyğun təyin edilmiş kadastr qiymət rayonunda və ya yarımrayonunda yerləşən torpaq

payından əldə olunan gəlir torpağın keyfiyyət qrupunun nömrəsinə müvafiq normativ qiymətin onun sahəsinə vurulması ilə hesablanır. Vətəndaşın torpaq payı müxtəlif keyfiyyət qrupuna aid torpaq paylarından ibarət olduğu hallarda ümumi torpaq payından əldə olunan gəliri tapmaq üçün bütün torpaq payları üzrə gəlirlər hesablanıb cəmlənir;

6.6. həyətəyən torpaq sahəsindən əldə olunan gəlir hesablanarkən, "Bələdiyyə torpaqlarının idarə edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş normalardan artıq sahələr nəzərə alınır. Bu zaman normalardan artıq sahədən əldə olunan gəlir ailənin torpaq payı olduqda, həmin pay üzrə ən aşağı keyfiyyət qrupunun, torpaq payı olmadıqda isə müvafiq rayon üzrə torpağın ən aşağı keyfiyyət qrupunun nömrəsinə müvafiq normativ qiymət normalardan artıq sahəyə vurulması ilə hesablanır;

6.7. şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlər Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən verilmiş rəsmi məlumatlar əsasında hesablanır. Əvvəlcə bütün növlərə (mal-qara, quş, balıq, arı, baramaçılıq, xəzdərili heyvanlar) görə əldə olunan gəlir, sonra isə gəlirdən onun əldə edilməsinə çəkilən xərc çıxılmaqla, xalis gəlir hesablanır;

6.8. torpaq sahəsi və ya əmlak icarəyə verildikdə və ya icarəyə götürüldükdə, icarə haqqı ailənin gəlirində nəzərə alınır. Torpaq sahəsi və ya əmlak icarəyə verildikdə, icarə haqqı ailənin gəlirinə daxil edilir, icarəyə götürüldükdə isə ailənin gəlirindən çıxılır. İcarə haqqı natura ilə ödənilədiyi halda onun dəyəri natura formasında gəlirin hesablandığı qaydada hesablanır;

6.9. əmlakın satılmasından əldə edilən gəlir bu əməliyyatdan əldə edilən gəlirlə alqı-satqı ilə bağlı rəsmi sənədlə təsdiqlənmiş xərcin fərqi kimi hesablanır;

6.10. əməyin ödənilməsi sistemləri üzrə ödənilən mükafatlar ödəniş sənədinə daxil edildiyi ayda, əmək haqqı, pensiya və digər ödənişlər isə hesablandığı dövrün gəlirində nəzərə alınır;

6.11. fiziki şəxs və sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan subyektlər üçün əmək müqaviləsi əsasında çalışan vətəndaşların gəlirləri fiziki şəxs və sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan subyektlərin məlumatlarına əsasən, lakin əmək müqaviləsində göstəriləndən az olmamaq şərtilə təyin edilir;

6.12. yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlar üçün ödənilən alimentlər ailənin məcmu gəlirindən çıxılır, alınan alimentlər isə nəzərə alınır;

6.13. valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş və qəyyum (himayəçi) himayəsinə verilmiş uşaqların sosial yardım hüququ müəyyən edilərkən, onlarla eyni təsərrüfatda yaşamayan qəyyumun (himayəçinin) gəliri nəzərə alınmır;

6.14. iş yerindən gəlir işəgötürən tərəfindən verilən arayış əsasında müəyyən edilir;

6.15. vergi, sosial sığorta haqları və digər məcburi ödənişlər gəlirdən çıxılır.

7. Ailənin gəlirinə aşağıdakılar daxil edilmir:

7.1. təbii fəlakət (sel, yanğın, epidemiya), müharibə və s. gözlənilməz bədbəxt hadisələr zamanı dövlət və ya işəgötürən tərəfindən ailəyə göstərilmiş yardımın məbləği (dəyəri);

7.2. ailəyə təyin olunan birdəfəlik müavinətlər (uşaq doğularkən ödənilən birdəfəlik müavinət, dəfn üçün müavinət, radiasiya qəzasının ləğvində iştirak etmiş və həmin qəza nəticəsində zərər çəkmiş şəxslərə hər il müalicə üçün verilən müavinət və s.) və bir yaşınadək uşağı olan aztəminatlı ailələrə verilən əlavə aylıq müavinət;

7.3. ailə sosial yardım üçün təkrar müraciət etdikdə, ailənin gəliri hesablanan zaman əvvəlki dövr üçün ödənilən sosial yardımın məbləği.

8. Ailədə adambaşına düşən orta aylıq gəlir hesablanarkən, ailənin gəliri 6-ya (kənd təsərrüfatı və mövsümi işlərlə məşğul olanların gəliri 12-yə), alınan məbləğ isə ailə üzvlərinin sayına bölünür.

“Sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi, onun təyin olunması, verilməsi və verilməsindən imtina edilməsi Qaydaları”na

1 nömrəli əlavə

_____ rayon (şəhər) Əhlinin Sosial Müdafiə Mərkəzinə
_____ şəhəri (rayonu) _____ qəsəbəsi (kəndi)
_____ küçəsi, ev _____ mənzil _____ yaşayan
telefon nömrələri:

vətəndaş _____
(adı, soyadı, atasının adı)

Şəxsiyyət vəsiqəsi: seriyası _____ № _____ verilib _____
RPŞ tərəfindən

Ərizə

Xahiş edirəm mənim ailəmə sosial yardım təyin edəsiniz.

Ərizə ilə _____ müraciət edirəm. Mənim ailəmə
_____ dəfə

(ilk, təkrar) (əgər təkrar müraciət olunubsa) sosial yardım təyin olunub. Son təyin olunan sosial yardımın məbləği _____
manat.

Son təyinat _____ Əhlinin Sosial Müdafiəsi Mərkəzində təyin edilib.

Xahiş edirəm ailəmə təyin olunacaq müavinəti _____
Bankın _____ rayon filialına (_____ rayon rabitə şöbəsinə) köçürəsiniz.

Ərizəyə aşağıdakı sənədləri və "Ailənin gəlir və əmlakı haqqında bəyannamə"ni əlavə edirəm.

İmza _____

Tarix _____

Sıra №-si	Sənədlərin adı	Vərəqlərin sayı	Qeyd
1.	Ailə üzvlərinin şəxsiyyət vəsiqəsinin surəti		
2.	Ailə tərkibi haqqında yaşayış yerindən arayış		
3.	Nikah, boşanma, doğum və ya ölüm haqqında şəhadətnamələrin surəti		
4.	Qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqlar üçün qəyyumluq (himayəçilik) haqqında rayon (şəhər) icra hakimiyyəti başçısının sərəncamının surəti		
5.	Ailə üzvlərinin məcburi köçkün və ya qaçqın olmasını təsdiq edən sənədin (vəsiqənin) surəti		
6.	Məhkəmənin ailə üzvlərindən hər hansı birinin aliment verməsini təsdiq edən icra vərəqəsi		
7.	Ailə üzvünün müddətli həqiqi hərbi xidmətdə olması barədə hərbi komissarlıqdan arayış		
8.	Pullu təhsil barədə təhsil müəssisəsinin arayışı		
9.	Əmlakın kirayəyə (icarəyə) verilməsi haqqında müqavilənin surəti		
10.	Ailə üzvlərinin sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə olunan gəlirləri barədə vergi müfəttişliyinin arayışı		
11.	Mülki-hüquqi müqavilə əsasında işləyənlərin qazancı barədə arayış		
12.	Ailə təsərrüfatı üzvünün vəsiqəsinin surəti		

13.	Hər bir ailə üzvünün qazancı (əmək haqqı, pensiya, müavinət, təqaüd, aliment, kompensasiya və s.) barədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının arayışı		
14.	Ailə üzvləri tərəfindən əmlakın icarəyə verilməsi və ya icarəyə götürülməsi barədə müqavilənin surəti		
15.	Ailə üzvünün hər hansı birinin məşğulluq mərkəzində işsiz kimi qeydiyyatda olması barədə arayış		
16.	Ailəyə və ya hər hansı ailə üzvünə məxsus torpaq sahəsi və onun ölçüsü haqqında müvafiq şəhadətnamə ;		
17.	Ailə üzvlərindən hər hansı birinin əlil, müharibə veterani, şəhid ailəsi üzvü olmasını təsdiq edən sənədin (vəsiqənin) surəti		
	Cəmi:		

Mən və üzvü olduğum ailənin bütün digər üzvləri sosial yardımın təyin edilməsi üçün ailə, gəlir, əmlak və mülkiyyət haqqında məlumatın toplanmasına razılıq veririk və təqdim etdiyimiz bütün məlumatların Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan qanunvericiliyinə uyğun olaraq yoxlanılacağı barədə məlumatlandırılmış, düzgün və ya tam olmayan məlumatların verildiyi halda sosial yardımın təyin edilməsindən imtina ediləcəyi və ya onun verilməsinin dayandırılacağı bərdə xəbərdar olunmuşuq. Mən öz imzamlarla təsdiq edirəm ki, mənim və üzvü olduğum ailənin digər üzvlərindən heç birinin kredit öhdəçiliyi yoxdur. Mən, həmçinin "Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 10-cu maddəsi ilə tanış olmuşam.

İmza _____

Tarix _____

Əhalinin Sosial Müdafiəsi Mərkəzinin məsul şəxsi tərəfindən dolduruldu. Şəxsiyyət vəsiqəsi və təqdim edilən sənədlərin düzgünlüyü yoxla-

nıdı. _____ səhifədən ibarət ərizə _____ 200__-cı il tarixində _____ nömrəsi ilə qəbul edildi.

İmza _____ Tarix _____

Əhalinin Sosial Müdafiəsi Mərkəzinin məsul şəxsi tərəfindən doldurulur və ərizəçiyə verilir

Bildiriş _____

Şəxsiyyət vəsiqəsi və sosial yardım təyin edilməsi üçün təqdim edilən bütün zəruri sənədlərin düzgünlüyü yoxlanıldı.

_____ səhifədən ibarət sənəd _____ 200__-cı il tarixində _____ nömrəsi ilə qəbul edildi.

İmza _____ Tarix _____

Sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi, onun təyin olunması, verilməsi və verilməsindən imtina edilməsi Qaydaları"na və "Ailənin orta aylıq gəlirinin hesablanması Qaydası"na
2 nömrəli əlavə

Ərizə verən tərəfindən doldurulur

_____ Əhalinin Sosial Müdafiəsi Mərkəzinə

Ailənin gəlir və əmlakı haqqında bəyannamə

I. Ümumi məlumatlar

(ailə adından ərizə verən şəxsin adı, soyadı və atasının adı)

Ünvan

(poçt indeksi, şəhər (rayon), rayon, qəsəbə (kənd), küçə, ev, mənzil)

Ailə üzvləri:

Sıra №-si	Adı, soyadı, atasının adı	Ərizə verən şəxslə qohumluq dərəcəsi	İdentifikasiya kodu (ƏSMM tərəfindən doldurulur)	Qeyd

Ərizə verənin imzası _____ Tarix _____

2. Ailənin mülkiyyətində və ya istifadəsində olan əmlak barədə məlumat (ərizə verildiyi vaxta müvafiq)

2.1. Yaşayış sahəsi, ev (mənzil)

Mənsub olan şəxsin soyadı, adı, atasının adı	İstifadə məqsədi	Sahəsi	Tikildiyi il və vəziyyəti

2.2. Torpaq sahəsi

Mənsub olan şəxsin soyadı, adı, atasının adı	Növü həyətyanı, pay, icarə	Sahəsi	Kadastr nömrəsi

Ərizə verənin imzası _____ Tarix _____

2.3. Nəqliyyat vasitələri

Mənsub olan şəxsin soyadı, adı, atasının adı	Markası	İstifadə məqsədi	Buraxılış ili	Alınma tarixi

3. Heyvandarlıqdan gəlirlər

Növü	Sayı

Ərizə verənin imzası _____ Tarix _____

4. Ailənin son 6 (altı) ayda alqı-satqı etməsi barədə təlumat

Əmlakın və ya xidmətin adı (növü)	Əmlakın və ya xidmətin göstəriciləri və istifadə məqsədləri	Əmlakın və ya xidmətin dəyəri	Əmlakın və ya xidmətin alındığı vaxt

5. Digər gəlirlər barədə məlumat (fərdi əmək, əmanət daxil olmaqla)

Növü (natura və ya pul)	Məbləği	Mənbəyi	Tarix

Ərizə verənin imzası _____ Tarix _____

*“Sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi,
onun təyin olunması, verilməsi və
verilməsindən imtina edilməsi Qaydaları”na
3 nömrəli əlavə*

Sənədləri qəbul edən şəxs tərəfindən doldurulur

1. Ailə üzvlərinin gəlirləri (_____ 200__-cı il tarixdən
_____ 200__-cı il tarixədək

Adı, soyadı, atasının adı	İş yerindən gəlirlər				Cəmi
	əmək haqqı	əvəzçilik üzrə əmək haqqı	müvəqqəti ictimai işlə- rə görə əmək haqqı	işçinin iş ye- ri və əmək haqqının saxlanıldığı dövr üçün ödənilən əmək haqqı	
Cəmi					

Sənədləri qəbul edən şəxsin imzası _____ Tarix _____

Adı, soya- dının adı	İş yerindən gəlirlər		İstehsalat qəzası və yaxud pe- şə xəstəli- yi nəticə- sində sağ- lamlığı po- zulmuş iş- çilərə zər- ərə görə verilən ödənclər	Qanunveri- ciliklə müəyyən edilmiş di- gər növ gə- lirlər	Pensiyalar	Cəmi
	digər pul təminatla- rı	natura forma- sında ödənilən əmək haqqı				
Cəmi						

Sənədləri qəbul edən şəxsin imzası _____ Tarix _____

Adı, soyadı, atasının adı	Müavinətlər						Cəmi
	ömür-lük mü-avinət	əmək qabiliy-yətinin müvəq-qəti iti-rilməsi-nə görə müavi-nət	işsiz-liyə görə müa-avinət	hami-ləliyə və doğu-şa görə müa-avinət	uşaq üç ya-şa ça-tana-dək ona qulluq etmək üçün qismən ödəniş-li sosi-al mə-zuniy-yət döv-ründə verilən müavi-nət	məcbu-ri köç-künlərə yemək xərci üçün verilən aylıq müavi-nət	
Cəmi							

Sənədləri qəbul edən şəxsin imzası _____ Tarix _____

Adı, soyadı, atasının adı	Təqaüdlər						Cəmi
	fərdi təqa-üdlər	Azər-bayca-nın Mil-li Qəh-rəmanı adı verilmiş şəxslərə ödə-nilən təqaüd	20 Yanvar şəhidi-nin ailəsi üçün ödəni-lən tə-qaüd	fəxri adlara görə aylıq təqaüd	işsizlə-rə peşə hazırlı-ğı, ye-nidən hazırlıq və ixti-sasar-tırma döv-ründə verilən təqaüd	istehsalat-dan ayrıl-maqla, oxu-mağa göndə-rilmiş tələbə-lərə, aspi-rantlara (ma-gistrələrə) müəssisə he-sabına ödə-nilən təqaüd	
Cəmi							

Sənədləri qəbul edən şəxsin imzası _____ Tarix _____

Adı, soyadı, atasının adı	Aliment	Sahibkarlıq fəaliyyəti	Ailə təsərrüfatında məşğul olanların gəliri	Mülki hüquqi müqavilə əsasında qazanılmış gəlirlər	Qonorarlar	Cəmi
Cəmi						

Sənədləri qəbul edən şəxsin imzası _____ Tarix _____

2. Ailənin mülkiyyətində və ya istifadəsində olan torpaq payı haqqında məlumat

Sıra №-si	Torpaq sahəsi	Keyfiyyət qrupu (4 kadastr qrupu üzrə)								Cəmi
		I		II		III		IV		
		sahə	nominal qiyməti	sahə	nominal qiyməti	sahə	nominal qiyməti	sahə	nominal qiyməti	
1.	Torpaq payı									
2.	İcarəyə götürülmüş torpaq sahəsi									
	Cəmi									

3. Ailənin mülkiyyətində və ya istifadəsində olan həyətyanı sahələr haqqında məlumat

Sıra №-si	Torpaq sahəsi	Sahə	Normadan artıq	Kadastr nömrəsi	Nominal dəyəri
1.	Həyətyanı torpaq sahəsi				

Sənədləri qəbul edən şəxsin imzası _____ Tarix _____

4. Heyvandarlıqdan əldə olunan gəlir

(Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin rəsmi məlumatlarına əsasən)

Sıra №-si	Ev heyvanları	Sayı	Gəlir	Xərc	Qeyd
1.	İribuynuzlu mal-qara:				
	inək				
	camış				
2.	Xırdabuynuzlu mal-qara:				
	qoyun				
	keçi				
3.	Donuz				
4.	Arı ailələri				
5.	Baramaçılıq				
	Cəmi				

5. Ailəyə daxil olan xarici valyutanın dəyəri

Sıra №-si	Valyutanın növü	Məzənnə	Manatla dəyəri
1.			
2.			

Sənədləri qəbul edən şəxsin imzası _____ Tarix _____

"Sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi, onun təyin olunması, verilməsi və verilməsindən imtina edilməsi Qaydaları"na 4 nömrəli əlavə

Ailənin maddi-məişət şəraitinin müayinəsi barədə Akt

1. Ailəni təmsil edən şəxs barədə məlumat

Soyadı, adı, atasının adı _____

Yaşadığı ünvan _____

ƏSMM-ə müraciət tarixi _____ Bildiriş nömrəsi _____

2. Ailə üzvləri haqqında məlumat

Adı, soyadı, atasının adı	Ailəni təmsil edən şəxslə qohumluq dərəcəsi	Yaşayış yeri	Qeyd

3. Ailə üzvlərindən təhsil alanlar barəsində məlumat

Adı, soyadı, atasının adı	Təhsil aldığı təhsil müəssisəsinin adı	Təhsilin növü, təqaüd alıb-almaması barədə məlumat

4. Ailənin mülkiyyətində və ya istifadəsində olan əmlak barədə məlumat

4.1. Yaşayış sahəsi, ev (mənzil)

Soyadı, adı, atasının adı	İstifadə məqsədi	Sahəsi	Tikildiyi il	İstifadədə olan əmlakdan əlavə gəlir götürmək imkanı (var, yox)

4.2. Torpaq sahəsi

Soyadı, adı, atasının adı	Sahəsi	İstifadə məqsədi	Növü: həyət-yanı, pay	Kateqoriyası	İstifadədə olan əmlakdan əlavə gəlir götürmək imkanı (var, yox)

4.3. Nəqliyyat vasitəsi

Soyadı, adı, atasının adı	Texniki göstəriciləri	İstifadə məqsədi	Buraxılış ili	İstifadədə olan əmlakdan əlavə gəlir götürmək imkanı (var, yox)

5. Digər gəlir mənbələri barədə məlumat

1. Heyvandarlıq	Sayı	Qeyd
İribuynuzlu mal-qara		
Xırdabuynuzlu mal-qara		
Arı ailələri		
Baramaçılıq		
Digər		
2. Fərdi əmək		
Növü	İstehsal göstəriciləri	Gəlir

Qeyd. Əmək müqaviləsi olmadan işləyir

6. Ailənin son 6 (altı) ayda orta aylıq gəlirlərinin 3 (üç) misli miqdarında alqı-satqı etməsi barədə məlumat

Əmlakın və ya xidmətin adı (növu)	Əmlakın və ya xidmətin göstəriciləri və istifadə məqsədləri	Əmlakın və ya xidmətin dəyəri	Alınma vaxtı

Komissiyanın üzvü _____
Ailəni təmsil edən şəxs _____
Digər iştirakçılar:
1. _____
2. _____
3. _____

*Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin
2006-cı il 1 may tarixli, 118 nömrəli qərarı ilə
təsdiq edilmişdir*

**Sosial yardımın alınması üçün şəxsi yardımçı
təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanması
Qaydası**

1. Bu Qayda "Sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi, onun təyin olunması, verilməsi və verilməsindən imtina edilməsi Qaydaları"nın və "Ailənin orta aylıq gəlirinin hesablanması Qaydası"nın təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 2 fevral tarixli, 32 nömrəli qərarına əsasən hazırlanmışdır və sosial yardımın alınması üçün şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanmasını tənzimləyir.

2. Əhalinin şəxsi yardımçı təsərrüfatdan torpaq payından və həyətyanı torpaq sahəsindən əldə olunan gəlirlərin müəyyənləşdirilməsi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il

2 fevral tarixli, 32 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Ailənin orta aylıq gəlirinin hesablanması Qaydası"nın 6.5-ci və 6.6-cı yarımbəndləri ilə müəyyən edilir.

3. "Ailənin orta aylıq gəlirinin hesablanması Qaydası"nın 5.15-ci yarımbəndinə dair əhalinin şəxsi yardımçı təsərrüfatdan heyvandarlıq sahəsində əldə olunan gəlirinin hesablanması heyvanların növləri, məhsuldarlığı nəzərə alınmaqla aşağıdakı kimi həyata keçirilir:

3.1. ana maldan məhsul istehsalı süd və balanı (1 baş sağlam alınan bala 150 kq südə bərabər götürülür və 6 aylıqadək buzov hesab olunur), cavan maldan isə (çəki artımı alındığından) diri çəkiddə ət istehsalını nəzərə almaqla, 1 başdan illik gəlir müəyyənləşdirilir:

Hər inək və camışdan bir ildə sağılan süd (kq-la)	Məhsulun dəyərindən bir ildə əldə olunan mənfəət (faizlə)	Hər bir cavan mal və camışın illik diri çəkisi (kq-la)	Məhsulun dəyərindən bir ildə əldə olunan mənfəət (faizlə)
1000	15,8	160	14,0
1000 - 1500	21,6	161 - 200	18,4
1500 - 2000	23,3	201 - 250	26,3
2000 - 2500	29,0	251 - 300	30,5
2500 - 3000	32,0	301 - 350	32,4
3000-dən çox	33,0	351 - 400	33,6

Qeyd. Ana maldan 1000 kq-dan az süd sağıldıqda, mənfəət (yəni bir başın xərcindən artıq gəlir) əldə edilmir.

3.2. 1 baş qoyundan, 10 toyuqdan, 1 arı ailəsindən alınan mənfəət:

Növlər üzrə	Məhsulun dəyərindən bir ildə əldə olunan mənfəət (faizlə)
1 baş qoyundan	64,0
10 yumurtlayan toyuqdan	61,0

10 ətlik broyler toyuqdan	60,0
1 arı ailəsindən	84,0
təhvil verilən baramanın dəyərindən	50,0

Qeyd. Təhvil verilən baramadan və 1 arı ailəsindən alınan gəlir 12 aya bölünərək, ailənin gəlirinə daxil edilir.

3.3. 1 baş ana donuzdan il ərzində (2 dəfə bala almaqla) illik 53,5 faiz mənfəət hesablanır.

4. Heyvandarlıqda məhsul istehsalı (məhsuldarlıq) və məhsulların qiymətinin hesablanması hər bir region üzrə rayon statistika şöbəsi tərəfindən orta bazar qiymətləri ilə müəyyən edilir.

“Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsinə müvafiq izahat

Özündən asılı olmayan səbəblər aşağıdakılardır:

- ailə üzvlərinin əmək qabiliyyətli olmaması,
- ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün Baş Məşğulluq İdarəsi və onun yerli orqanında işsiz kimi qeydə alınması,
- ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün vəfat etməsi,
- ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün məhkəmə tərəfindən itkin düşmüş və yaxud ölmüş hesab edilməsi,
- ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün azadlıqdan məhrum edilməsi,
- ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün olduğu yerin məlum olması
- ananın və ya ailənin digər hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvünün 8 yaşınadək uşağa qulluq etməsi,

- ailənin hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvünün I və II qrup əlilə, 16 yaşa çatmamış əlil uşağa və 70 yaşına çatmış qocalara qulluq etməsi və s.

Əgər hər hansı bir ailədə əmək qabiliyyətli işləməyən ailə üzvünə Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən münasib iş təklif olunmazsa, bu halda Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinə əsasən həmin ailə üzvünə işsiz statusu verilməlidir.

Əgər hər hansı bir ailədə işləməyən əmək qabiliyyətli ailə üzvünün işsiz statusu almağa hüququ olmadıqda və Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən ona münasib iş təklif olunmazsa bu barədə ƏSMM-ə müəyyən olunmuş forma üzrə məlumat verilir və həmin ailənin sosial yardım almaq hüququna ümumi qaydada baxılır.

Əgər ailənin hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvü özündən asılı səbəblərdən məşğul deyilsə, bu halda o, rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etməlidir. Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinə əsasən işaxtaran vətəndaşa əmək haqqının məbləğindən asılı olmayaraq iş təklif olunarsa və həmin ailə üzvü təklif olunan işdən imtina edərsə, bu halda həmin ailə ünvanlı sosial yardım almaq hüququnu itirir.

Misal 1. *Qaradağ rayonu sakini Əliyev Vəli Məhəmməd oğlunun ailə tərkibi 4 nəfərdən ibarət olmaqla, özü və həyat yoldaşı əmək qabiliyyətli olduğu halda işləmirlər. Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən Əliyev Vəliyə "Halal" çörək bişirmə sexində 90 manat məvacibli, həyat yoldaşına isə Yaşıllaşdırma İdarəsində 45 manat aylıq məvacibi olan iş təklif olunmasına baxmayaraq onlar bu işlərdən imtina etmişlər.*

Bu halda həmin rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən təklif olunan işdən imtina edilməsi barədə ƏSMM-ə müəyyən olunmuş forma üzrə məlumat verilir və Əliyevlər ailəsi ünvanlı sosial yardım almaq hüququnu itirirlər.

Misal 2. Sabunçu rayon ərazisində yaşayan Babayev Məmməd Ənvər oğlunun ailəsi 5 nəfərdən ibarətdir. Ata və ana əmək qabiliyyətlidir, uşaqlar yaşı 2, 4 və 10 olmaqla azyaşlıdırlar. Ana özündən asılı olmayan səbəblərdən 8 yaşınadək uşağa qulluq edir və işləmir. Ata isə əmək qabiliyyətli olduğu halda rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən təklif olunan, məvacibi 80 manat olan Poladtökmə zavodunda mühəndis işindən imtina edir.

Bu halda həmin rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən təklif olunan işdən imtina edilməsi barədə ƏSMM-ə müəyyən olunmuş forma üzrə məlumat verilir və Babayevlər ailəsi ünvanlı sosial yardım almaq hüququnu itirirlər.

“Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7-ci maddəsinə müvafiq izahat

Ailənin adambaşına düşən orta aylıq gəlirini hesabladıqdan və onu həmin il üçün qəbul edilmiş ehtiyac meyarı ilə müqayisə etdikdən sonra əgər ailə aztəminatlı hesab edilərsə onda ünvanlı sosial yardımın məbləği aşağıdakı kimi hesablanır. 2006-cı il üçün ailənin hesablanmış adambaşına düşən orta aylıq gəliri ilə ehtiyac meyarı arasında fərq hesablanır. Alınmış məbləğ ailə üzvlərinin sayına vurulur.

Misal 1. Tutaq ki, Abbasov Əli Əvəz oğlunun ailəsi 4 nəfərdən ibarətdir və ailənin adambaşına düşən orta aylıq gəliri 20 manatdır. Ehtiyac meyarının məbləği 30 manat olarsa, deməli, həmin ailə üçün ünvanlı sosial yardımın məbləği $(30 \text{ man.} - 20 \text{ man.}) \times 4 = 40 \text{ manat}$ olacaqdır.

Hal - hazırda ünvanlı sosial yardımın məbləği kompüter proqramı vasitəsilə hesablanır.

**“Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında”
Azərbaycan Respublikası Qanununun
3-cü maddəsinə müvafiq izahat**

Ananın və ya ailənin digər hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvünün 8 yaşınadək uşağa qulluq etməsinə görə özündən asılı olmayan səbəblərdən işləməmək hüququ var. Əgər uşağa qulluq edən şəxs işsizdirsə və sosial yardımın təyinatı və ödənişi zamanı uşağın 8 yaşı tamam olarsa, uşağa qulluq edən şəxs işləməmək hüququnu itirir. Eyni zamanda həmin ailəyə sosial yardımın ödənişi dayandırılır və ailənin sosial yardım almaq hüququna ümumi əsaslarla yenidən baxılır.

Misal 1. *Tutaq ki, Məmmədov Əli Əvəz oğlunun ailəsi 3 nəfərdən ibarətdir. Özü, həyat yoldaşı və 1998-ci il avqust ayının 24-də anadan olmuş oğlu. Məmmədov Əli müəllimdir, həyat yoldaşı isə 8 yaşınadək uşağa qulluq etməsinə görə işsizdir. Ailənin orta aylıq gəliri 60 manatdır və ailəyə 01 iyul 2006-cı il tarixdən 30 manat məbləğində sosial yardım təyin olunmuşdur. Ödəniş dövrü ərzində avqust ayında uşağın 8 yaşı tamam olması səbəbindən həmin ayı ödənişi aparılmaqla sentyabr ayından ailəyə ödənilən sosial yardımın ödənişi saxlanılır və ailənin sosial yardım almaq hüququna ümumi əsaslarla yenidən baxılır.*

**“Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında”
Azərbaycan Respublikası Qanununun
6-cı maddəsinə müvafiq izahat**

Sosial yardımın alınması üçün ailəni təmsil edən şəxs yaşayış yeri üzrə rayon (şəhər) Əhalinin sosial müdafiəsi mərkəzinə müraciət etməlidir. Əgər ailənin hər hansı bir üzvü başqa rayon ərazisində qeydiyyatdadırsa, onda həmin ailə üzvü qeydiyyatda olduğu rayon üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına müraciət etməklə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olub-olmaması, məşğulluq statusu, öz mülkiyyəti və s. barədə məlumat gətirməlidir.

Ailənin orta aylıq gəliri hesablanan zaman bu məlumatlar nəzərə alınmalıdır.

Vətəndaşlar barədə bəzi məlumatlar ƏSMM-lərdə toplandıqından vətəndaşların sorğuları ƏSMM tərəfindən operativ cavablandırılmalı, lazım gəldikdə onlara məlumatların toplanmasında, aidiyyəti icra hakimiyyəti orqanları ilə əlaqə saxlanılmasında, aktların bağlanmasında mütəxəssis cəlb etmək üçün köməklik göstərməlidir.

“Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsinə dair

I. Qanunun 3-cü maddəsində özündən asılı olmayan səbəblər dedikdə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- ailə üzvlərinin əmək qabiliyyətsiz olması,
- ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün Baş Məşğulluq İdarəsi və onun yerli orqanında işsiz kimi qeydə alınması,
- ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün vəfat etməsi,
- ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün məhkəmə tərəfindən itkin düşmüş və yaxud ölmüş hesab edilməsi,
- ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün azadlıqdan məhrum edilməsi,
- ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün olduğu yerin məlum olması
- ananın və ya ailənin digər hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvünün 8 yaşınadək uşağa qulluq etməsi,
- ailənin hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvünün I qrup əlilə, 16 yaşa çatmamış əlil uşağa və 70 yaşına çatmış qocalara qulluq etməsi;
- ailənin hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvünün fəaliyyət qabiliyyəti məhdud olan II qrup əlilə qulluq etməsi;

- ailənin hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvünün əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirməsi,
- ailənin hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvünün əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirən hər hansı bir ailə üzvünə qulluq etməsi.

II. Ailənin əmək qabiliyyətli işləməyən, işi və qazancı olmayan, işləməyə hazır olan ailə üzvünə yaşayış yeri üzrə qeydiyyatda olduğu rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən münasib iş təklif edilməsi mümkün olmadıqda, Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinə əsasən həmin ailə üzvünə işsiz statusu verilməlidir.

İşsiz statusu verilmiş şəxslərin siyahısı müəyyən olunmuş forma üzrə ayda bir dəfə hər ayın 15-dək rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən ƏSMM-ə təqdim edilir.

III. Ailənin hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvü özündən asılı səbəblərdən məşğul deyilsə, bu halda o, rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etməlidir. Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinə əsasən işaxtaran vətəndaşa əmək haqqı minimum əmək haqqından az olmayan münasib iş təklif olunarsa və həmin ailə üzvü təklif olunan işdən imtina edərsə, bu halda həmin ailə ünvanlı sosial yardım almaq hüququnu itirir. Bu vətəndaşlar haqqında rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi müvafiq ƏSMM-nə müəyyən olunmuş forma üzrə həftədə bir dəfə - həftənin cümə günü yazılı məlumat verir.

Misal 1. *Qaradağ rayonu sakini Əliyev Vəli Məhəmməd oğlunun ailə tərkibi 4 nəfərdən ibarət olmaqla, özü və həyat yoldaşı əmək qabiliyyətli olduğu halda işləmirlər. Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən Əliyev Vəliyə "Halal" çörək bişirmə sexində 90 manat məvacibli, həyat yoldaşına isə Yaşıllaşdırma İdarəsində 45 manat*

aylıq məvacibi olan münasib iş təklif olunmasına baxmayaraq onlar bu işlərdən imtina etmişlər.

Bu halda həmin rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən təklif olunan işdən imtina edilməsi barədə ƏSMM-ə müəyyən olunmuş forma üzrə məlumat verilir və Əliyevlər ailəsi ünvanlı sosial yardım almaq hüququnu itirirlər.

Misal 2. *Sabunçu rayon ərazisində yaşayan Babayev Məmməd Ənvər oğlunun ailəsi 5 nəfərdən ibarətdir. Ata və ana əmək qabiliyyətlidir, uşaqlar yaşı 2, 4 və 10 olmaqla azyaşlıdırlar. Ana özündən asılı olmayan səbəblərdən 8 yaşınadək uşağa qulluq edir və işləmir. Ata isə əmək qabiliyyətli olduğu halda rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən təklif olunan, məvacibi 80 manat olan Poladtökmə zavodunda mühəndis işindən imtina edir.*

Bu halda həmin rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən təklif olunan işdən imtina edilməsi barədə ƏSMM-ə müəyyən olunmuş forma üzrə məlumat verilir və Babayevlər ailəsi ünvanlı sosial yardım almaq hüququnu itirirlər.

IV. Vətəndaş qeydiyyatda olduğu yerdə yaşamırsa və faktiki yaşayış yeri üzrə ƏSMM-nə müraciət edirsə, həmin vətəndaş işsiz statusuna malikdirsə, bu barədə qeydiyyatı üzrə rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi ona arayış verir. Arayışda vətəndaşa işsiz statusu verilmə tarixi, təyin olunmuş müavinətinin aylıq məbləği, habelə ona təklif olunmuş münasib iş yerinin adı və əmək haqqı, eləcə də imtina edib etməməsi göstərilir. Həmin vətəndaşın işsiz statusu almağa hüququ olmadıqda isə yaşayış yeri üzrə Məşğulluq Mərkəzi ona fərdi qeydiyyat vərəqi açmadan münasib iş təklif edir və nəticəsi barədə müvafiq forma üzrə ƏSMM-ə məlumat verir. Vətəndaşın işsiz statusu almaq hüququ varsa, bu hüquq müvafiq şəkildə qeydiyyatda olduğu Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən müəyyən edilir.

Misal 1. Şamaxı rayonunda qeydiyyatda olan, Yasamal rayonunda yaşayan Vəli Əliyev ünvanlı sosial yardım almaq üçün yaşayış yeri üzrə Yasamal rayon ƏSMM-ə müraciət edir. Əmək qabiliyyətli olduğu üçün ƏSMM onu Yasamal rayon Məşğulluq Mərkəzinə göndərir. Yasamal rayon Məşğulluq Mərkəzi həmin vətəndaşın Şamaxı rayon Məşğulluq Mərkəzində qeydiyyatda olmasını və işsiz statusunun olub-olmamasını araşdırır. Vətəndaşın işsiz statusu varsa, ona Şamaxı rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etməsi tövsiyə olunur və vətəndaş Şamaxı rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etdikdə Şamaxı rayon Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən ona müəyyən olunmuş formada müvafiq arayış verilir. İşsiz statusu olmadıqda və ya vətəndaş Şamaxı rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etməkdən imtina etdikdə Yasamal rayon Məşğulluq Mərkəzi ona fərdi qeydiyyat vərəqi açmadan münasib iş təklif edir və nəticəsi barədə Yasamal rayon ƏSMM-nə məlumat verir.

V. Ailədə işləməyən əmək qabiliyyətli ailə üzvü ilk dəfə işaxtardır və işləməyə hazırdırsa və Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən ona münasib iş təklif etmək mümkün olmadıqda bu barədə ƏSMM-ə təqdim etmək üçün müəyyən olunmuş forma üzrə arayış verilir və həmin ailənin sosial yardım almaq hüququna ümumi qaydada baxılır.

VI. Ailənin özündən asılı olan səbəbdən məşğul olmayan əmək qabiliyyətli üzvü Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etməkdən imtina etdikdə həmin ailəyə ünvanlı sosial yardım verilməsi məsələsinə baxılmaz.

VII. Məşğul şəxslər (o cümlədən, sahibkarlar, fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olanlar, mülkiyyətində torpaq payı olanlar),

əmək qabiliyyətini itirənlər (TSEK arayışına əsasən), 8 yaşadək uşağa və ya I və II qrup əlilə, 16 yaşadək əlil uşağa və 70 yaşına çatmış qocalara qulluq edən, məzuniyyət, ixtisasartırma, tətill, istehsalatın dayanması və ya başqa səbəblərdən iş yerində olmayan vətəndaşlar Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etmirlər.

Sosial yardım üçün qəbul edilən sənədlərin müvafiq qaydada nömrələnməsinə dair

Ünvanlı sosial yardım almaq üçün ailəni təmsil edən şəxs ərizə, "Ailənin gəlir və əmlakı haqqında bəyannamə", ailə üzvlərinin şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlərin surəti və ailə tərkibi haqqında yaşayış yerindən arayışla birlikdə zəruri hallarda tələb olunan digər sənədləri tam tərkibdə ƏSMM-ə təqdim etdikdə sənədlər qəbul edilir.

Sosial yardım üçün qəbul edilmiş sənədlər müvafiq qaydada tikilməklə onlara iş nömrəsi verilir. İş nömrəsi 6 (altı) rəqəmdən ibarət olmaqla, ilk 2 (iki) rəqəm sahənin nömrəsini, növbəti 4 (dörd) rəqəm isə ardıcılıqla sahə üzrə qəbul edilmiş sənədlərin nömrəsini bildirir. Sahələrin nömrəsi 01-dən başlayaraq ardıcılıqla 02, 03, 04 və s. kimi müvafiq olaraq nömrələnməlidir.

Sənədlərin nömrələnməsi - sahələr üzrə sənədləri tam tərkibdə qəbul etdikdən sonra sosial müfəttişlər tərəfindən həyata keçirilir. Sənəd kompüter bazasına salındıqdan sonra müavinət təyin edən komissiyanın müzakirəsinə çıxarılır. Komissiya sosial yardım təyin edilməsi haqqında qərar çıxardıqda sahə mühasibi tərəfindən iş nömrəsi, qərarın nömrəsi və tarixi müvafiq qaydada jurnala işlənir. Komissiya sosial yardımın təyin edilməsindən imtina qərarı verdikdə sahə mühasibi tərəfindən iş nömrəsi qeyd edilməklə sosial yardımın təyin edilməsindən imtina edilməsini jurnala qeyd edir.

Komissiya tərəfindən sosial yardımın təyin olunması və təyin olunmasından imtina edilməsi barədə qəbul olunan qərarlar ardıcıl nömrələnir, tarixi isə qərarın çıxarıldığı cari gün kimi qeyd olunur.

Misal 1. *Nəsimi rayonu ƏSMM tərəfindən sahələr nömrələnmişdir. II mikrorayon 02 ilə qeyd edilmişdir. Sosial yardım üçün müraciət etmiş, II mikrorayonda yaşayan Məmmədov Hüseyn Vəli oğlunun təmsil etdiyi ailənin sənədləri tam tərkibdə qəbul edilmişdir. Məmmədov Hüseyn Vəli oğlu II mikrorayondan ilk müraciət edən olduğunu nəzərə alsaq, onun qəbul edilmiş sənədləri müvafiq olaraq 020001 kimi, ondan sonra qəbul edilmiş sənədlər isə müvafiq olaraq 020002, 020003.....020082 və s. kimi nömrələnəcək.*

Misal 2. *Füzuli rayon ƏSMM tərəfindən sahələr nömrələnmişdir. Əhmədbəyli kəndi 04 ilə qeyd edilmişdir. Sosial yardım üçün müraciət etmiş, Əhmədbəyli kənd sakini Əliyeva Tünzalə Şamil qızının təmsil etdiyi ailənin sənədləri tam tərkibdə qəbul edilmişdir. Əliyeva Tünzalə Şamil qızı Əhmədbəyli kəndindən sənədləri qəbul edilən 22-ci ailəni təmsil etdiyindən, onun qəbul edilmiş sənədləri müvafiq olaraq 040022 kimi nömrələnəcək.*

Misal 3. *01 iyul 2006-cı il tarixdə Yasamal rayon ƏSMM-də müavinət təyin edən komissiyanın ilk iclası keçirilmişdir. İclasda müavinət təyin edilməsi barədə çıxarılan qərarın nömrəsi 1, tarixi isə 01/07/06 kimi qeyd olunmalıdır. Növbəti icaslarda çıxarılan qərarlar isə ardıcıl olaraq müvafiq qaydada, cari tarixə uyğun olaraq nömrələnir.*

**“Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında”
Azərbaycan Respublikası Qanununun
3-cü maddəsinə dair**

I. Qanunun 3-cü maddəsində özündən asılı olmayan səbəblər dedikdə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- ailə üzvlərinin əmək qabiliyyətsiz olması,
- ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün Baş Məşğulluq İdarəsi və onun yerli orqanında işsiz kimi qeydə alınması,
- ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün vəfat etməsi,
- ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün məhkəmə tərəfindən itkin düşmüş və yaxud ölmüş hesab edilməsi,
- ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün azadlıqdan məhrum edilməsi,
- ailənin əmək qabiliyyətli üzvünün olduğu yerin məlum olması
- ananın və ya ailənin digər hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvünün 8 yaşınadək uşağa qulluq etməsi,
- ailənin hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvünün I qrup əlilə, 16 yaşa çatmamış əlil uşağa və 70 yaşına çatmış qocalara qulluq etməsi;
- ailənin hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvünün fəaliyyət qabiliyyəti məhdud olan II qrup əlilə qulluq etməsi;
- ailənin hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvünün əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirməsi,
- ailənin hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvünün əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirən hər hansı bir ailə üzvünə qulluq etməsi.

II. Ailənin əmək qabiliyyətli işləməyən, işi və qazancı olmayan, işləməyə hazır olan ailə üzvünə yaşayış yeri üzrə qeydiyyatda olduğu rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən münasib iş təklif edilməsi mümkün olmadıqda, Azərbaycan Respublikasının

müvafiq qanunvericiliyinə əsasən həmin ailə üzvünə işsiz statusu verilməlidir.

Misal 1. *Sabunçu rayon sakini Babayev Mahmud Cəfər oğlu ixtisasca iqtisadçıdır, əmək qabiliyyətlidir, işləməyə hazırdır, lakin işsizdir. O münasib işlə təmin olunması üçün Sabunçu rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət edir. Sabunçu rayon Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən Babayev Mahmuda münasib iş təklif etmək mümkün olmadıqda, Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinə əsasən ona işsiz statusu verilməlidir.*

İşsiz statusu verilmiş şəxslərin siyahısı müəyyən olunmuş forma üzrə ayda bir dəfə hər ayın 15-dək rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən ƏSMM-ə təqdim edilir.

III. Ailənin hər hansı bir əmək qabiliyyətli üzvü özündən asılı səbəblərdən məşğul deyilsə, bu halda o, rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etməlidir. Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinə əsasən işaxtaran vətəndaşa əmək haqqı minimum əmək haqqından az olmayan münasib iş təklif olunarsa və həmin ailə üzvü təklif olunan işdən imtina edərsə, bu halda həmin ailə ünvanlı sosial yardım almaq hüququnu itirir. Bu vətəndaşlar haqqında rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi müvafiq ƏSMM-nə müəyyən olunmuş forma üzrə həftədə bir dəfə - həftənin V günü yazılı məlumat verir.

Misal 2. *Qaradağ rayonu sakini Əliyev Vəli Məhəmməd oğlunun ailə tərkibi 4 nəfərdən ibarət olmaqla, özü və həyat yoldaşı əmək qabiliyyətli olduğu halda işləmirlər. Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən Əliyev Vəliyə "Halal" çörək bişirmə sexində 90 manat məvacibli, həyat yoldaşına isə Yaşıllaşdırma İdarəsində 45 manat aylıq məvacibi olan münasib iş təklif olunmasına baxmayaraq onlar bu işlərdən imtina etmişlər.*

Bu halda həmin rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən təklif olunan işdən imtina edilməsi barədə ƏSMM-ə müəyyən olunmuş forma üzrə məlumat verilir və Əliyevlər ailəsi ünvanlı sosial yardım almaq hüququnu itirirlər.

Misal 3. *Sabunçu rayon ərazisində yaşayan Babayev Məmməd Ənvər oğlunun ailəsi 5 nəfərdən ibarətdir. Ata və ana əmək qabiliyyətlidir, uşaqlar yaşı 2, 4 və 10 olmaqla azyaşlıdırlar. Ana özündən asılı olmayan səbəblərdən 8 yaşınadək uşağa qulluq edir və işləmir. Ata isə əmək qabiliyyətli olduğu halda rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən təklif olunan, məvacibi 80 manat olan Poladtökmə zavodunda mühəndis işindən imtina edir.*

Bu halda həmin rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən təklif olunan işdən imtina edilməsi barədə ƏSMM-ə müəyyən olunmuş forma üzrə məlumat verilir və Babayevlər ailəsi ünvanlı sosial yardım almaq hüququnu itirirlər.

IV. Vətəndaş qeydiyyatda olduğu yerdə yaşamırsa və faktiki yaşayış yeri üzrə ƏSMM-nə müraciət edirsə, həmin vətəndaş işsiz statusuna malikdirsə, bu barədə qeydiyyatı üzrə rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi ona arayış verir. Arayışda vətəndaşa işsiz statusu verilmə tarixi, təyin olunmuş müavinətinin aylıq məbləği, habelə ona təklif olunmuş münasib iş yerinin adı və əmək haqqı, eləcə də imtina edib etməməsi göstərilir. Həmin vətəndaşın işsiz statusu almağa hüququ olmadıqda isə yaşayış yeri üzrə Məşğulluq Mərkəzi ona fərdi qeydiyyat vərəqi açmadan münasib iş təklif edir və nəticəsi barədə müvafiq forma üzrə ƏSMM-ə məlumat verir. Vətəndaşın işsiz statusu almaq hüququ varsa, bu hüquq müvafiq şəkildə qeydiyyatda olduğu Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən müəyyən edilir.

Misal 4. *Şamaxı rayonunda qeydiyyatda olan, Yasamal rayonunda yaşayan Vəli Əliyev ünvanlı sosial yardım almaq üçün ya-*

şayış yeri üzrə Yasamal rayon ƏSMM-ə müraciət edir. Əmək qabiliyyətli olduğu üçün ƏSMM onu Yasamal rayon Məşğulluq Mərkəzinə göndərir. Yasamal rayon Məşğulluq Mərkəzi həmin vətəndaşın Şamaxı rayon Məşğulluq Mərkəzində qeydiyyatda olmasını və işsiz statusunun olub-olmamasını araşdırır. Vətəndaşın işsiz statusu varsa, ona Şamaxı rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etməsi tövsiyə olunur və vətəndaş Şamaxı rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etdikdə Şamaxı rayon Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən ona müəyyən olunmuş formada müvafiq arayış verilir. İşsiz statusu olmadıqda və ya vətəndaş Şamaxı rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etməkdən imtina etdikdə Yasamal rayon Məşğulluq Mərkəzi ona fərdi qeydiyyat vərəqi açmadan münasib iş təklif edir və nəticəsi barədə Yasamal rayon ƏSMM-nə məlumat verir.

V. Ailədə işləməyən əmək qabiliyyətli ailə üzvü ilk dəfə işaxtarandırırsa və işləməyə hazırdırsa və Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən ona münasib iş təklif etmək mümkün olmadıqda bu barədə ƏSMM-ə təqdim etmək üçün müəyyən olunmuş forma üzrə arayış verilir və həmin ailənin sosial yardım almaq hüququna ümumi qaydada baxılır.

Misal 5. Şəmkir rayon sakini Səmədov Ramin Mədət oğlu əmək qabiliyyətlidir, ilk dəfə işaxtarandır, işsizdir. O münasib işlə təmin olunması üçün Şəmkir rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət edir. Şəmkir rayon Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən Səmədov Raminə münasib iş təklif etmək mümkün olmadıqda, bu barədə ƏSMM-ə təqdim etmək üçün müəyyən olunmuş forma üzrə arayış verilir və Səmədov Raminin ailəsinin (və ya üzvü olduğu ailənin) sosial yardım almaq hüququna ümumi qaydada baxılır.

VI. Ailənin özündən asılı olan səbəbdən məşğul olmayan əmək qabiliyyətli üzvü Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etməkdən imtina etdikdə həmin ailəyə ünvanlı sosial yardım verilməsi məsələsinə baxılır.

Misal 6. *Qazax rayon sakini Bəşirova Gülüstan Əfsər qızı əmək qabiliyyətlidir, işsizdir. O sosial yardım almaq üçün ilkin olaraq münasib işlə təmin olunması Qazax rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etməlidir. Bəşirova Gülüstan Qazax rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etməkdən imtina edərsə, onun təmsil etdiyi ailəyə sosial yardım verilməsi məsələsinə baxılır.*

VII. Məşğul şəxslər (o cümlədən, sahibkarlar, fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olanlar, mülkiyyətində torpaq payı olanlar), əmək qabiliyyətini itirənlər (TSEK arayışına əsasən), 8 yaşadək uşağa və ya I və II qrup əlilə, 16 yaşadək əlil uşağa və 70 yaşına çatmış qocalara qulluq edən, məzuniyyət, ixtisasartırma, tətillər, istehsalatın dayanması və ya başqa səbəblərdən iş yerində olmayan vətəndaşlar Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etmirlər.

Sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi, onun təyin olunması, verilməsi və verilməsindən imtina edilməsi Qaydalarının 1.2-ci bəndinin icrası ilə əlaqədar misallar

Misal 1. Sabunçu rayon sakini Babayev Mahmud Cəfər oğlu ixtisasca iqtisadçıdır, əmək qabiliyyətlidir, işləməyə hazırdır, lakin işləmir. O, münasib işlə təmin olunması üçün Sabunçu rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət edir. Sabunçu rayon Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən M.Babayevə münasib iş təklif etmək mümkün olmadıqda, Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinə əsasən ona işsiz statusu verilməlidir.

İşsiz statusu verilmiş şəxslərin siyahısı müəyyən olunmuş forma üzrə ayda bir dəfə hər ayın 15-dək rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən ƏSMM-ə təqdim edilir.

Misal 2. Qaradağ rayonu sakini Əliyev Vəli Məhəmməd oğlunun ailə tərkibi 4 nəfərdən ibarətdir, özü və həyat yoldaşı əmək qabiliyyətli olduğu halda işləmirlər. Qaradağ rayon Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən V.Əliyevə "Halal" çörək bişirmə sexində əmək haqqı 90 manat, həyat yoldaşına isə Yaşıllaşdırma İdarəsində 45 manat olan münasib iş təklif olunmasına baxmayaraq onlar bu işlərdən imtina etmişlər.

Bu halda Qaradağ rayon Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən təklif olunan işdən imtina edilməsi barədə həmin rayon ƏSMM-ə müəyyən olunmuş forma üzrə (həftədə bir dəfə - həftənin beşinci günü) məlumat verilir və Əliyevlər ailəsi ünvanlı sosial yardım verilməkdən imtina edilir.

Misal 3. Sabunçu rayon ərazisində yaşayan Babayev Məmməd Ənvər oğlunun ailəsi 5 nəfərdən ibarətdir. Ata və ana əmək qabiliyyətlidir, uşaqlar yaşı 2, 4 və 10 olmaqla azyaşlıdırlar. Ana özündən asılı olmayan səbəblərdən 8 yaşınadək uşağa qulluq edir və işləmir. Ata isə qabiliyyətli olduğu halda rayon (şəhər) Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən təklif olunan, əmək haqqı 80 manat olan Poladtökmə zavodunda mühəndis işindən imtina edir.

Bu halda Sabunçu rayon Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən təklif olunan işdən imtina edilməsi barədə həmin rayon ƏSMM-ə müəyyən olunmuş forma üzrə məlumat verilir və Babayevlər ailəsi ünvanlı sosial yardım verilməkdən imtina edilir.

Misal 4. Şamaxı rayonunda qeydiyyatda olan, Yasamal rayonunda yaşayan Əliyev Vəli Həsən oğlu ünvanlı sosial yardım almaq üçün yaşayış yeri üzrə Yasamal rayon ƏSMM-nə müraciət edir. Əmək qabiliyyətli olduğu üçün ƏSMM onu Yasamal rayon Məşğulluq Mərkəzinə göndərir. Yasamal rayon Məşğulluq Mər-

kəzi həmin vətəndaşın Şamaxı rayon Məşğulluq Mərkəzində qeydiyyatda olmasını və işsiz statusunun olub-olmamasını araşdırır. Vətəndaşın işsiz statusu varsa, ona Şamaxı rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etməsi tövsiyə olunur və vətəndaş Şamaxı rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etdikdə Şamaxı rayon Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən ona müəyyən olunmuş formada müvafiq arayış verilir. İşsiz statusu olmadıqda və ya vətəndaş Şamaxı rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etməkdən imtina etdikdə Yasamal rayon Məşğulluq Mərkəzi ona fərdi qeydiyyat vərəqi açmadan münasib iş təklif edir və nəticəsi barədə Yasamal rayon ƏSMM-nə məlumat verir.

Misal 5. Şəmkir rayon sakini Səmədov Ramin Mədət oğlu əmək qabiliyyətlidir, ilk dəfə işaxtarandır, işləmir. O, münasib işlə təmin olunması üçün Şəmkir rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət edir. Şəmkir rayon Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən R. Səmədova münasib iş təklif etmək mümkün olmadıqda, bu barədə ƏSMM-ə təqdim etmək üçün müəyyən olunmuş forma üzrə arayış verilir və R. Səmədovun ailəsinin (və ya üzvü olduğu ailənin) sosial yardım almaq hüququna ümumi qaydada baxılır.

Misal 6. Qazax rayon sakini Bəşirova Gülüstan Əfsər qızı əmək qabiliyyətlidir, işləmir. O, sosial yardım almaq üçün ilkin olaraq münasib işlə təmin olunması barədə Qazax rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etməlidir. G. Bəşirova Qazax rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etməkdən imtina edərsə, onun təmsil etdiyi ailəyə sosial yardım verilməsi məsələsinə baxılır.

Misal 7. Şəki rayon sakini Əmirov Rövsən Zamin oğlunun ailəsi 4 nəfərdən ibarətdir. Özü əmək qabiliyyətlidir işləyir, həyat yoldaşı Əmirova Ramilə Ramin qızı əmək qabiliyyətlidir, işləmir və orta məktəbdə oxuyan 2 uşağı var. Əmirova Ramilə Şəki rayon Məşğulluq Mərkəzinə müraciət edir və ona təklif olunan münasib işdən işləmək arzusunda olmadığı üçün imtina edir. Bu barədə

Şeki Məşğulluq Mərkəzi ƏSMM-ə müəyyən olunmuş forma üzrə (həftədə bir dəfə - həftənin beşinci günü) məlumat verilir və Əmirovlar ailəsi ünvanlı sosial yardım verilməkdən imtina edilir.

Məşğul şəxslər (o cümlədən, sahibkarlar, fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olanlar, mülkiyyətində torpaq payı olanlar), məzuniyyət, ixtisasartırma, tətillər, istehsalatın dayanması və ya başqa səbəblərdən iş yerində olmayan vətəndaşlar əmək qabiliyyətini itirənlər (TSEK arayışına əsasən), 8 yaşadək uşağa və ya I qrup əlillə, II qrup fəaliyyət qabiliyyəti məhdud əlillə, 16 yaşadək əlil uşağa və 70 yaşına çatmış qocalara qulluq edən, Məşğulluq Mərkəzinə müraciət etmirlər.

“Ailənin orta aylıq gəlirinin hesablanması” Qaydasının 6.6-cı bəndinə dair

Həyətəni torpaq sahəsindən əldə olunan gəlir hesablanarkən “Bələdiyyə torpaqlarının idarə edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş normalardan artıq sahələr nəzərə alınır. Qanunun həmin maddəsinə əsasən torpaq sahələrinin normaları aşağıdakı qaydada müəyyən edilmişdir:

Bakı şəhərində tətbiq edilən 1-4 zonaları üzrə - 0.04 hektaradək, 5-8 zonaları üzrə - 0.05 hektaradək, 9-12 zonaları üzrə - 0.06 hektaradək, Naxçıvan, Gəncə, Sumqayıt, Əli-Bayramlı, Mingəçevir, Naftalan, Xankəndi, Şeki və Yevlax şəhərlərində - 0.07 hektaradək, digər rayon mərkəzlərində - 0.08 hektaradək, qəsəbə və kəndlərdə isə - 0.12 hektaradək.

Həyətəni torpaq sahəsindən gəlir hesablanan zaman, normalardan artıq sahədən əldə olunan gəlir, ailənin torpaq payı olduqda həmin pay üzrə ən aşağı keyfiyyət qrupunun, torpaq payı olmadıqda isə müvafiq rayon üzrə torpağın ən aşağı keyfiyyət qrupu-

nun nömrəsinə müvafiq normativ qiymətin normadan artıq sahəyə vurulması yolu ilə hesablanır.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən 2006-cı il 1 may tarixində "Sosial yardımın alınması üçün şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanması Qaydası" barədə 118 nömrəli Qərar təsdiq olunmuşdur.

"Ailənin orta aylıq gəlirinin hesablanması Qaydası"nın 5.15-ci yarımbəndinə dair əhalinin şəxsi yardımçı təsərrüfatdan heyvandarlıq sahəsində əldə olunan gəlirinin hesablanması heyvanların növləri, məhsuldarlığı nəzərə alınmaqla həyata keçirilir.

"Sosial yardımın alınması üçün şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanması Qaydası"na müvafiq olaraq, şəxsi yardımçı təsərrüfatdan heyvandarlıq sahəsində əldə olunan gəlirin hesablanması üçün, ailənin gəlir və əmlakı haqqında bəyannamədə süd verən heyvanın (inək və camış), cavan malın, camışın və buzovun (camış balasının), ana və erkək qoyunun, keçinin və donuzun (ana donuzdan ildə iki dəfə bala almaqla), yumurtlayan və broyler(ətlik) toyuğun, qazın, ördəyin və hind toyuğunun, arı ailəsinin, barama istehsalı üçün götürülmüş barama qutularının sayı və əldə olunan baramanın çəkisi göstərilməlidir. Rayon İcra Hakimiyyətlərinin ərazi icra nümayəndələrində yuxarıda qeyd olunan heyvan növləri üzrə məlumatlar toplandıqından, ailənin gəlir və əmlakı haqqında Bəyannamədə göstərilən məlumatlar həmin orqanda saxlanılan məlumatlarla üzləşdirilməklə dəqiqləşdirilə bilər.

Ana maldan və camışdan məhsul istehsalı süd və balanı (1 baş sağlam alınan bala 150 kq südə bərabər götürülür və 6 aylıqadək buzov (camış balası) hesab olunur), cavan maldan isə (6 aylığından 18 aylığınadək dövrədə) diri çəkiddə ət istehsalını nəzərə almaqla, 1 başdan illik gəlir müəyyənləşdirilir.

Dövlət Statistika Komitəsinin rayon(şəhər) Statistika şöbələri tərəfindən hər bir rayon üzrə süd verən inək və camışdan ildə orta hesabla nə qədər süd sağılması, 1 kq südün orta bazar qiyməti,

cavan malın və camışın diri çəkisi, malın diri çəkisindən ət çıxarı, 1 kq ətın orta bazar qiyməti, ana və erkək qoyundan, keçidən və donuzdan (ana donuzdan ildə 2 dəfə bala almaqla) nə qədər məhsul alınması, həmin heyvanların diri çəkisindən ət çıxarı, hər bir heyvanın ətının orta bazar qiyməti, yumurtlayan toyuğun, qazın, ördəyin və hind toyuğunun nə qədər yumurta və tük verməsi, yumurtanın orta bazar qiyməti, broyler(ətlik) toyuğun, qazın, ördəyin və hind toyuğunun nə qədər ət verməsi və həmin ətlerin orta bazar qiymətləri, 1 arı ailəsindən ildə nə qədər bal alınması və 1 kq balın orta bazar qiyməti, 1 qutu barama qurdundan nə qədər barama alınması və 1 kq baramanın orta bazar qiyməti barədə məlumat alındıqdan sonra onlardan əldə olunan mənfəət hesablanmalıdır (hər bir inək və camışdan bir ildə sağılan südün miqdarına müvafiq əldə olunan mənfəət, cavan mal və camışın illik diri çəkisinə müvafiq olaraq məhsulun dəyərindən əldə olunan mənfəət, 1 baş qoyundan, 10 yumurtlayan toyuqdan, 10 ətlik broyler toyuqdan, 1 arı ailəsindən, təhvil verilən baramanın dəyərindən, 1 baş ana donuzdan (2 dəfə bala almaqla) əldə olunan mənfəət "Sosial yardımın alınması üçün şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanması Qaydası"nda, keçi, qaz, ördək və hind toyuğunun gəlirindən əldə olunan mənfəət isə Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin 14 iyun 2006-cı il tarixli 03/18-08-737 nömrəli məktubunda göstərilmişdir). Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin 14 iyun 2006-cı il tarixli 03/18-08-737 nömrəli məktubuna əsasən ana keçinin məhsulunun dəyərindən bir ildə əldə olunan mənfəət 62 faiz, erkək keçinin məhsulunun dəyərindən əldə olunan mənfəət isə 66 faiz təşkil edir. Qaz, ördək və hind toyuğunun məhsulunun dəyərindən əldə olunan mənfəət aşağıdakı kimidir:

- Bir baş yumurtlayan qazdan - 16 faiz;
- Bir baş ətlik qazdan - 32 faiz;
- Bir baş yumurtlayan ördəkdən - 72 faiz;
- Bir baş ətlik ördəkdən - 50 faiz;
- Bir baş yumurtlayan hind toyuğundan - 35 faiz;

Bir baş ətlik hind toyuğundan - 58 faiz.

Məktuba əsasən iri buynuzlu heyvanlar 18 aylığınadək, qoyunlar 15 aylığınadək, donuzlar 10 aylığınadək, quşlar isə 4 aylığınadək cavan hesab olunur.

Qaydanın 3.1-ci yarımبەndində göstərilədiyi kimi ana maldan 1 baş sağlam alınan bala 6 aylığınadək buzov (camış balası) hesab olunaraq 150 kq südə bərabər götürüldüyü üçün ana malın məhsulunun dəyərindən əldə olunan mənfəət ondan sağılan südə 150 kq südün əlavə edilməsindən sonra hesablanmalıdır.

Əgər ana maldan sağılan südün miqdarına 150 kq süd (buzov) əlavə edildikdən sonra alınan nəticə 1000 kq-dan az olarsa, Qaydanın 3.1-ci yarımبەndinə müvafiq olaraq belə maldan mənfəət hesablanmayacaqdır.

Ana və erkək qoyundan, keçidən, donuzdan, yumurtlayan və broyler(ətlik) toyuqdan, qazdan, ördəkdən və hind toyuğundan, 1 arı ailəsindən, təhvil verilən baramanın dəyərindən əldə olunan gəlirin hesablanması üçün, hər bir heyvan və quş növü üzrə alınan məhsulun çəkisi(sayı) onun 1 kq-nın(1 ədədinin) orta bazar qiymətinə vurulmalı və "Sosial yardımın alınması üçün şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanması Qaydası"na müvafiq olaraq heyvan və quşdan əldə olunan mənfəət hesablanmalıdır. Ailənin 1 inəyi, hər bir ailə üzvünə 5 qoyunu və ya ondan çox olduqda "Sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi, onun təyin olunması, verilməsi və verilməsindən imtina edilməsi" Qaydalarının 3.10.5-ci yarımبەndinə müvafiq olaraq ailəyə sosial yardım təyin olunmasından imtina edilir. Bir çox hallarda isə ailənin inək(camış) və qoyunlarının sayı göstərilən bu normadan fərqli olur. Belə olan hallarda ailənin sosial yardım almaq hüququna baxılması üçün hər bir rayon (şəhər) Əhalinin sosial müdafiəsi mərkəzinin yerləşdiyi rayon üzrə Statistika şöbəsinin verdiyi statistik göstəricilərə müvafiq olaraq, sosial yardım üçün müraciət edən ailənin mülkiyyətində 1 inək və ailənin hər bir üzvünə 5 qoyun nəzərə alınmaqla ailə üzvlərinin sayına müvafiq olaraq 1 il müddətində əldə oluna biləcək mənfəət və hər bir

konkret hal üçün ailənin inək(camiş) və qoyunlarından əldə oluna biləcək mənfəət hesablanmalıdır. Əgər hesablanmış mənfəət, 1 inək və ailənin hər bir üzvünə 5 qoyun nəzərə alınmaqla ailə üzvlərinin sayına müvafiq olaraq hesablanmış mənfəətə bərabər və ya ondan çox olarsa, ailəyə sosial yardım təyin olunmasından imtina edilir, az olarsa ailənin sosial yardım almaq hüququna ümumi əsaslarla baxılır.

Qaydada keçidən alınan mənfəət barədə məlumat olmadığı üçün, Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin 14 iyun 2006-cı il tarixli 03/18-08-737 nömrəli məktubu nəzərə alınaraq, Dövlət Statistika Komitəsinin rayon (şəhər) Statistika şöbələrinin məlumatına əsasən keçidən alınan məhsulun (ət, süd, bala) çəkisi (qiyməti) müvafiq rayon üzrə alınan məhsulun orta bazar qiymətinə vurulmaqla əldə olunan mənfəət hesablanmalı və ailənin orta aylıq gəlirində nəzərə alınmalıdır.

Misal 1. Saatlı rayon sakini Əliyev Bəkir Səməd oğlunun ailə tərkibi 4 nəfərdən ibarət olmaqla ailənin 2 inəyi və 4 ana qoyunu vardır. Rayon Statistika şöbəsinin verdiyi statistik məlumat əsasən bu rayonda inəkdən sağılan südün illik çəkisi orta hesabla 1200 kq, südün 1 kq-nın orta bazar qiyməti 20 qəpikdir. 1 ana qoyundan ildə orta hesabla 1,5 kq yun, 20 kq süd və 1 bala alınır, yunun 1 kq-nın orta bazar qiyməti 1,2 manat, qoyun südünün 1 kq-nın orta bazar qiyməti 25 qəpik, quzunun orta bazar qiyməti isə 9 manata bərabərdir. "Sosial yardımın alınması üçün şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanması Qaydası"nın 3.1 və 3.2-ci yarımbəndlərinə müvafiq olaraq 1000-1500 kq süd verən inək və camışdan sağılan südün dəyərindən ildə 21,6 faiz, 1 baş qoyunun məhsulunun dəyərindən isə 1 ildə 64 faiz mənfəət əldə olunur.

Ailə tərkibi 4 nəfərdən ibarət olan ailənin 1 inək və hər bir ailə üzvünə 5 qoyun nəzərə alınmaqla 1 il ərzində əldə ediləcək mənfəət belə hesablanır:

- 1 inəkdən əldə olunan mənfəət: $(1200 \text{ kq süd} + 150 \text{ kq süd (buzov)}) * 20 \text{ qəpik} * 21,6 \% = 58,32 \text{ manat};$

- 1 qoyundan əldə olunan mənfəət: $(1,5 \text{ kq yun} * 1,2 \text{ manat} + 20 \text{ kq süd} * 0,25 \text{ manat} + 9 \text{ manat(quzu)}) * 64 \% = 10,11 \text{ manat};$
- 20 qoyundan əldə olunan mənfəət: $10,11 * 20 = 202,2 \text{ manat};$
- cəmi mənfəət: $58,32 + 202,2 = 260,52 \text{ manat}.$

Konkret hal üçün ailənin 1 ildə əldə ediləcək mənfəət belə hesablanır:

- 2 inəkdən əldə olunan mənfəət: $58,32 * 2 = 116,64 \text{ manat}$
- 4 qoyundan əldə olunan mənfəət: $10,11 * 4 = 40,44 \text{ manat};$
- cəmi əldə olunan mənfəət: $116,64 + 40,44 = 157,1 \text{ manat}.$

Göründüyü kimi Əliyev Bəkir Səməd oğlunun şəxsi yardımçı təsərrüfatında heyvandarlıqdan 1 il ərzində əldə ediləcək mənfəət, 1 inək və hər bir ailə üzvünə 5 qoyunu olan ailənin 1 il ərzində əldə ediləcək mənfəətdən azdır. Buna görə onun ailəsinin digər gəlirləri də nəzərə alınmaqla sosial yardım almaq hüququna baxılmalıdır.

Ailənin 1 aylıq gəlirinin hesablanması üçün isə 1 ildə əldə olunan gəlir 12-yə bölünməlidir.

Misal 2. Ağcəbədi rayon sakini İbrahimov Ceyhun İdris oğlunun ailə tərkibi 5 nəfərdən ibarət olmaqla ailənin 3 inəyi və 20 ana qoyunu vardır. Rayon Statistika şöbəsinin verdiyi statistik məlumat əsasən bu rayonda inəkdən sağılan südün çəkisi orta hesabla 2300 kq, südün 1 kq-nın orta bazar qiyməti 22 qəpikdir. 1 ana qoyundan ildə orta hesabla 1,8 kq yun, 20 kq süd və 1 bala alınır, yunun 1 kq-nın orta bazar qiyməti 1,3 manat, qoyun südünün 1 kq-nın orta bazar qiyməti 24 qəpik, quzunun orta bazar qiyməti isə 10 manata bərabərdir. "Sosial yardımın alınması üçün şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanması Qaydası"nın 3.1 və 3.2-ci yarımbəndlərinə müvafiq olaraq 2000-2500 kq süd verən inək və camışdan sağılan südün dəyərindən 1 ildə 29,0 faiz, 1 baş qoyunun məhsulunun dəyərindən isə 1 ildə 64 faiz mənfəət əldə olunur.

Ailə tərkibi 5 nəfərdən ibarət olan ailənin 1 inək və hər bir ailə üzvünə 5 qoyun nəzərə alınmaqla 1 il ərzində əldə ediləcək mənəfəti belə hesablanır:

- 1 inəkdən əldə olunan mənəfət: $(2300 \text{ kq süd} + 150 \text{ kq süd (buzov)}) * 22 \text{ qəpik} * 29,0 \% = 156,31 \text{ manat};$

- 1 qoyundan əldə olunan mənəfət: $(1,8 \text{ kq yun} * 1,3 \text{ manat} + 20 \text{ kq süd} * 0,24 \text{ manat} + 10 \text{ manat (quzu)}) * 64 \% = 11 \text{ manat};$

- 25 qoyundan əldə olunan mənəfət: $11 * 25 = 275 \text{ manat};$

- cəmi mənəfət: $156,31 + 275 = 431,3 \text{ manat}.$

Konkret hal üçün ailənin 1 ildə əldə ediləcək mənəfəti belə hesablanır:

- 3 inəkdən əldə olunan mənəfət: $156,31 * 3 = 468,93 \text{ manat}$

- 20 qoyundan əldə olunan mənəfət: $11 * 20 = 220 \text{ manat};$

- cəmi əldə olunan mənəfət: $468,93 + 220 = 688,93 \text{ manat}.$

Göründüyü kimi İbrahimov Ceyhun İdris oğlunun şəxsi yardımçı təsərrüfatında heyvandarlıqdan 1 il ərzində əldə ediləcək mənəfəti, 1 inək və hər bir ailə üzvünə 5 qoyunu olan ailənin 1 il ərzində əldə ediləcək mənəfətdən çoxdur. Buna görə onun ailəsinə sosial yardım təyin olunmasından imtina edilir.

Misal 3. Ucar rayon sakini Məmmədova Məhluqə Rəftar qızının ailə tərkibi 7 nəfərdən ibarət olmaqla ailənin 30 ədəd toyuğu, 8 ədəd hind toyuğu, 3 ədəd ördəyi və 5 ədəd qazı vardır, quşların hamısı yumurtlayır. Rayon Statistika şöbəsinin verdiyi statistik məlumatlara əsasən bu rayonda 1 ədəd yumurtlayan toyuqdan ildə 180 ədəd, hind toyuğundan 100 ədəd, ördəkdən 140 ədəd, qazdan isə 60 ədəd yumurta alınır. 1 ədəd toyuq yumurtasının orta bazar qiyməti 8 qəpik, hind toyuğunun yumurtasının 10 qəpik, ördək yumurtasının 15 qəpik, qaz yumurtasının isə 30 qəpikdir. Hər toyuq, ördək və hind toyuğundan ildə orta hesabla 50 qram, qazdan isə 100 qram tük alınır. Toyuq, ördək və hind toyuğunun tükünün 1 kq-nın orta bazar qiyməti 4 manat, qaz tükünün isə 8 manatdır. "Sosial yardımın alınması üçün şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanması Qaydası"nın 3.2-ci yarım bəndinə və Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı

Nazirliyinin 14 iyun 2006-cı il tarixli 03/18-08-737 nömrəli məktubuna əsasən yumurtlayan toyuğun məhsulunun dəyərindən ildə 61 faiz, yumurtlayan hind toyuğunun məhsulunun dəyərindən 35 faiz, yumurtlayan qazın məhsulunun dəyərindən isə 16 faiz mənfəət əldə olunur. Ailənin il ərzində əldə ediləcəyi mənfəət belə hesablanır:

- toyuğun məhsulundan- (180 yumurta* 0,08 manat + 0,050 kq tük* 4 manat) * 61 % * 30 ədəd toyuq = 267,18 manat;

- hind toyuğunun məhsulundan - (100 yumurta * 0,1 manat + 0,050 kq tük * 4 manat) * 35 % * 8 ədəd hind toyuğu = 28,56 manat;

- ördəyin məhsulundan -(140 yumurta * 0,1 manat + 0,050 kq tük * 4 manat) * 72 % * 3 ədəd ördək = 30,67

- qazın məhsulundan - (60 yumurta * 0,3 manat + 0,1 kq tük * 8 manat) * 16% * 5 ədəd qaz = 15,04 manat.

Beləliklə, ailənin şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə ediləcəyi mənfəət 1 ildə 341,5 manat, 1 ayda isə 28,5 manat təşkil edir.

Misal 4. Gədəbəy rayon sakini Əlləzov Qəşəm Yaqub oğlunun ailə tərkibi 5 nəfərdən ibarət olmaqla 2 arı ailəsi vardır. Rayon Statistika şöbəsinin verdiyi statistik məlumatlara əsasən bu rayonda 1 arı ailəsindən ildə 6 kq bal alınır, balın 1 kq-nın orta bazar qiyməti isə 12,0 manatdır. "Sosial yardımın alınması üçün şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanması Qaydası"nın 3.2-ci yarımbəndinə müvafiq olaraq 1 arı ailəsinin məhsulunun dəyərindən 1 ildə 84,0 faiz mənfəət əldə olunur. Ailənin 1 il ərzində əldə ediləcəyi mənfəət belə hesablanır:

- 6 kq bal * 12 manat * 2 arı ailəsi * 84,0% = 121 manat.

Beləliklə, ailənin arı saxlanılmasından 1 ildə əldə ediləcəyi mənfəət 121 manat, 1 aylıq mənfəət isə 10,1 manat təşkil edir.

Misal 5. İsmayılı rayon sakini Əmrahova Tamella Telman qızının ailə tərkibi 7 nəfərdən ibarət olmaqla, ailə 2 qutu barama qurdu götürərək bəsləmiş və 1 il ərzində 80 kq barama təhvil vermişdir. Rayon Statistika şöbəsinin verdiyi statistik məlumatlara əsasən bu rayonda 1 kq baramanın orta bazar qiyməti 4 manatdır. "Sosi-

al yardımın alınması üçün şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanması Qaydası”nın 3.2-ci yarım bəndinə müvafiq olaraq təhvil verilən barama məhsulunun dəyərindən

1 ildə 50,0 faiz mənfəət əldə olunur. Ailənin 1 il ərzində əldə ediləcək mənfəət belə hesablanır:

$$- 80 \text{ kq} * 4 \text{ manat} * 50,0\% = 160 \text{ manat.}$$

Beləliklə, ailənin barama saxlanmasıdan 1 ildə əldə ediləcək mənfəət 160 manat, 1 aylıq mənfəət isə 13,3 manat təşkil edir.

Misal 6. Abşeron rayon sakini Məmmədov Vaqif Həsən oğlunun ailə tərkibi 5 nəfərdən ibarət olmaqla 3 baş ana donuzunu var. Rayon Statistika şöbəsinin verdiyi statistik məlumata əsasən bu rayonda 1 baş ana donuzdan (ildə 2 dəfə bala almaqla) ildə 20 baş bala alınır. Donuz balalarının hər birinin diri çəkisi 30 kq və donuzdan ət çıxarı 60 faiz olmaqla, 1 ana donuzun balalarından ildə cəmi 360 kq ət əldə edilir, donuz ətinin 1 kq-nın orta bazar qiyməti isə 3 manatdır. "Sosial yardımın alınması üçün şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanması Qaydası"nın 3.3-cü yarım bəndinə müvafiq olaraq donuzdan 1 ildə 53,5 faiz mənfəət əldə olunur. Ailənin 1 il ərzində əldə ediləcək mənfəət belə hesablanır:

$$- 360 \text{ kq} * 3 \text{ manat} * 3 \text{ donuz} * 53,5 \% = 1733,4 \text{ manat.}$$

Beləliklə, ailənin donuz saxlanmasıdan 1 ildə əldə ediləcək mənfəət 1733,4 manat, 1 ayda isə 144,5 manat təşkil edir.

Misal 7. Şəki rayon sakini Rıfullayev Əhməd Sabir oğlunun ailəsi 10 nəfərdən ibarətdir. Şəxsi yardımçı təsərrüfatında 3 baş cavan camışı və 4 baş cavan malı vardır. Rayon Statistika şöbəsinin verdiyi statistik məlumata əsasən bu rayonda 1 baş cavan malın orta illik çəkisi 270 kq, cavan maldan ət çıxarı 48 faiz, mal ətinin orta bazar qiyməti 3,6 manat, 1 cavan camışın orta illik çəkisi 340 kq, camışdan ət çıxarı 48 faiz, camış ətinin orta bazar qiyməti 3 manat, inəkdən sağılan südün illik çəkisi 1400 kq, 1 kq südün orta bazar qiyməti isə 20 qəpikdir. 1 ana qoyundan ildə orta hesabla 2,1 kq yun, 22 kq süd və 1 bala alınır, yunun 1 kq-nın orta bazar qiyməti 1,2 manat, qoyun südünün 1 kq-nın orta bazar qiyməti

məti 24 qəpik, quzunun orta bazar qiyməti isə 9 manata bərabərdir. "Sosial yardımın alınması üçün şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanması Qaydası"nın 3.1 və 3.2-ci yarımbəndlərinə müvafiq olaraq çəkisi 270 kq olan cavan malın dəyərindən ildə 30,5 faiz, çəkisi 320 kq olan cavan camışın dəyərindən ildə 32,4 faiz, 1 baş qoyunun məhsulunun dəyərindən isə ildə 64 faiz mənfəət əldə olunur.

Ailə tərkibi 10 nəfərdən ibarət olan ailənin 1 inək və hər bir ailə üzvünə 5 qoyun nəzərə alınmaqla il ərzində əldə ediləcək mənfəət belə hesablanır:

- 1 inəkdən əldə olunan mənfəət: $(1400 \text{ kq süd} + 150 \text{ kq süd(buzov)}) * 20 \text{ qəpik} * 23,3 \% = 72,23 \text{ manat};$

- 1 qoyundan əldə olunan mənfəət: $(2,1 \text{ kq yun} * 1,2 \text{ manat} + 22 \text{ kq süd} * 0,24 \text{ manat} + 9 \text{ manat(quzu)}) * 64 \% = 10,75 \text{ manat};$

- 50 qoyundan əldə olunan mənfəət: $10,75 * 50 = 537,5 \text{ manat};$

- cəmi mənfəət: $72,23 + 537,5 = 609,73 \text{ manat}.$

Konkret halda ailənin 1 il ərzində əldə ediləcək mənfəət belə hesablanır:

1 cavan maldan əldə olunan mənfəət: $(270 \text{ kq} * 3,6 \text{ manat} * 48 \%) * 30,5 \% = 142,3 \text{ manat};$

4 cavan maldan əldə olunan mənfəət: $4 * 142,3 = 569,2 \text{ manat};$

1 cavan camışdan əldə olunan mənfəət: $(320 \text{ kq} * 3 \text{ manat} * 48\%) * 32,4 \% = 149,3 \text{ manat};$

3 cavan camışdan əldə olunan mənfəət: $3 * 149,3 = 447,9$

Cəmi mənfəət: $569,2 + 447,9 = 1017,1 \text{ manat}.$

Beləliklə, ailənin şəxsi yardımçı təsərrüfatdan 1 ildə əldə ediləcək mənfəət 1017,1 manat, 1 ayda isə 84,8 təşkil edir.

Göründüyü kimi İbrahimov Ceyhun İdris oğlunun şəxsi yardımçı təsərrüfatında heyvandarlıqdan 1 il ərzində əldə ediləcək mənfəət, 1 inək və hər bir ailə üzvünə 5 qoyunu olan ailənin 1 il ərzində əldə ediləcək mənfəətdən çoxdur. Buna görə də onun ailəsinə sosial yardım təyin olunmasından imtina edilir.

Misal 8. Xızı rayon sakini Vəliyev Dadaş Rasim oğlunun ailə tərkibi 7 nəfərdən ibarət olmaqla ailənin şəxsi yardımçı təsərrüfatında 1 inəyi, 15 baş ana və 4 baş erkək keçisi vardır. Rayon Statistika şöbəsinin verdiyi statistik məlumata əsasən bu rayonda inəkdən sağılan südün illik çəkisi orta hesabla 1300 kq, südün 1 kq-nın orta bazar qiyməti 20 qəpikdir. 1 ana keçidən ildə orta hesabla 10 kq süd və 1 bala alınır, keçi südünün 1 kq-nın orta bazar qiyməti 1,4 manat, keçi balasının orta bazar qiyməti isə 8 manata bərabərdir.

Erkək keçidən orta hesabla 10 kq ət alınır, keçi ətinin 1 kq-nın orta bazar qiyməti isə 2,4 manata bərabərdir.

“Sosial yardımın alınması üçün şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə olunan gəlirlərin hesablanması Qaydası”nın 3.1-ci yarım bəndinə və Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin 14 iyun 2006-cı il tarixli 03/18-08-737 nömrəli məktubuna əsasən 1000-1500 kq süd verən inəyin məhsulunun dəyərindən mənfəət ildə 21,6 faiz, ana keçinin məhsulunun dəyərindən 62 faiz, erkək keçinin məhsulunun dəyərindən isə 66 faiz təşkil edir.

Ailənin şəxsi yardımçı təsərrüfatdan il ərzində əldə edə biləcəyi mənfəət belə hesablanır:

- 1 inəkdən əldə olunan mənfəət: $(1300 \text{ kq süd} + 150 \text{ kq süd (buzov)}) * 20 \text{ qəpik} * 21,6 \% = 62,64 \text{ manat};$

- 1 ana keçidən əldə olunan mənfəət: $(10 \text{ kq süd} * 1,4 \text{ manat} + 8 \text{ manat (bala)}) * 62 \% = 13,64 \text{ manat};$

- 15 ana keçidən əldə olunan mənfəət: $13,64 * 15 = 204,6 \text{ manat};$

- 1 baş erkək keçidən əldə olunan mənfəət: $(10 \text{ kq ət} * 2,4 \text{ manat}) * 66 \% = 15,84 \text{ manat};$

- 5 baş erkək keçidən əldə olunan mənfəət: $15,84 * 5 = 79,2 \text{ manat};$

cəmi mənfəət: $62,64 + 204,6 + 79,2 = 346,4 \text{ manat}.$

Beləliklə, ailənin şəxsi yardımçı təsərrüfatdan əldə edəcəyi mənfəət 1 ildə 346,4 manat, 1 ayda isə 28,9 manat təşkil edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. "РАЗРАБОТКА И ПРИМЕНЕНИЕ СИСТЕМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ АДРЕСНОСТИ ПРИ РАБОТЕ С ДОМОХОЗЯЙСТВАМИ: ОПЫТ СТРАН ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКИ И США". Тарсисио Кастанеда и Кэти Линдерт, Февраль 2005 г., Всемирный банк и Департамент Правительства Великобритании по международному развитию (DFID).
2. "ПРИМЕНЕНИЕ СИСТЕМ СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ С ОЦЕНКОЙ НУЖДАЕМОСТИ: ОПЫТ США" Кэти Линдерт Ноябрь 2003. Отдел Социального Обеспечения Населения, Отдел Человеческого Развития Всемирный банк
3. "Обеспечение адресности трансфертов в развивающихся странах: анализ опыта и некоторые выводы". Дэвид Коуди, Маргарет Грош, Дъон Ходдинотт.
4. "Экономическая программа Ndihma: вопросы реализации, направленные на обеспечение адресного характера пособий. Свидетельства и уроки Албании". Вилма Колпеджа. Бухарест 2005 г.
5. "Вопросы осуществления программы обеспечения адресности. Опыт страны РЕСПУБЛИКА АРМЕНИЯ". Людмила Харутюнян. Бухарест 2005 г.
6. Внедрение систем проверки нуждаемости в США: Уроки для Латинской Америки". Кэти Линдерт. Всемирный банк. Ноябрь 2003 г.
7. "Социальная защита в странах Европейского союза". Экономика - 2006. В.В.Антропов

Summary

Inefficient use of State budget expenditure for social defense of population, their division in non-addressed way, according to categorical principles is one of the serious problems in Azerbaijan like any transition country. Though the question connected to the use of the addressed social assistance mechanisms in the area of financing social defense has been raised several times during discussions with international financial institutions collaborating with Azerbaijan since the 1990s, this process was delayed. First steps were taken at the end of 2005. Primarily, allocation from state budget at the rate of AZN 72 million was proposed. Later, the law on "Addressed Social Assistance" was passed in Parliament, after the Cabinet of Ministers prepared and approved some regulations for the implementation of the mentioned law.

But it wasn't difficult to forecast the serious problems during distribution of the addressed social assistance in advance. On the one hand the mechanism was new, and as a rule it is impossible to avoid problems at the beginning of any process. On the other hand, determination of the size of addressed social assistance, membership of its beneficiaries, and income of needy people was a too complicated process. There always is chance for misuse in such cases.

Of course, it is possible to enlarge the list of problems; the population wasn't informed enough on new mechanism in advance, proposed mechanisms and procedures for obtaining the addressed social assistance, determining family incomes are too long and boring.

Taking into account all these problems, Economic Research Center planned some activities for detailed pursuing of the process, discovering and analyzing of the observed deficiencies and perfecting of addressed social assistance mechanisms in perspective. The project "Enlightenment of Population on Addressed Social Assistance Mechanisms and Monitoring of Means Allocated from State Budget for that Purpose" appeared as a part of this planned activity. Significant part of implemented works within the project realized by financial support of OSI-AF and Novib Holland was reflected in this publication.

The first part of the book covers the legislative base of addressed social assistance and its analysis.

The results of monitoring held for estimation of problems connected with the division of allocations for addressed social assistance and use of this mechanism in Barda, Tartar, and Aghjabedi regions (one village of each region was chosen for monitoring), chosen as pilot areas, were reflected in the second part.

The results of surveys held for evaluation of knowledge and skills, awareness level on the process of officials responsible for appointment of addressed social assistance in the areas of monitoring can be found in the third part of the publication.

The fourth part is devoted to the experience of different countries (both developed and transition countries), in the sphere of use of addressed social assistance.

Finally, the last part highlights the Republic of Azerbaijan's legislation concerning target social assistance.

MÜNDƏRİCAT

Giriş	3
Azərbaycanda ünvanlı sosial yardımların tətbiqlə bağlı qanunverici baza və onun təhlili	7
Ünvanlı sosial yardım mexanizmi ilə bağlı ictimaiyyətin maarifləndirilməsi və bu məqsədlə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərin istifadəsinin monitorinqinə dair yekun hesabat	15
Tər-Tər, Bərdə və Ağcabədi rayonlarının əmək və əhəlinin sosial müdafiəsi mərkəzlərinin sosial müfəttişləri arasında keçirilmiş sorğunun nəticələrinin təhlili	37
Ünvanlılığın təmin olunması mexanizmləri:dünya təcrübəsi.	47
Azərbaycanda ünvanlı sosial yardımların tətbiqlə bağlı qanunverici baza	73
Ədəbiyyat siyahısı	136

Contents:

Introduction:	3
Legislative base on target social assistance in Azerbaijan and its analysis	7
Final report on “Public Awareness on Target Social Assistance Mechanisms and Monitoring of Funds Allocated from the State Budget to that end”	15
Analyses of results of surveys held among officials of Labor and Social Defense of the Population centers at Tartar, Barda, and Agjabedi regions	37
Mechanisms for maintenance of targets addressed: world experience	47
The Republic of Azerbaijan's law on use of target social assistance	73
References	136

Redaktor: Cəmil ƏLİBƏYOV
Texniki redaktor: Tural MƏMMƏDOV
Korrektor: Gülnar SADİQOVA
Operator: Sona MƏMMƏDOVA

Yığılmağa verilib 30.08.2006
Çapa hazırlanıb 27.09.2006
Həcmi 8,5 şərti ç.v.
Tiraj 1000

Kitab pulsuz paylanır

**Kitab “CBS polygraphic production”
mətbəəsində çap olunub.**